

LAPSEN OSALLISUUS LASTENSUOJELUN

ALKUARVIOINNEISTA LAADITUISSA DOKUMENTEISSA

Elina Filppula
Pro gradu -tutkielma
Sosiaalityö
Jyväskylän yliopisto
Kokkola yliopistokeskus Chydenius
Syksy 2010

TIIVISTELMÄ

LAPSEN OSALLISUUS

Miten lapsi näyttäytyy alkuarvioineista laadituissa dokumenteissa

Elina Filppula

Sosiaalityö

Pro gradu -tutkielma

Jyväskylän yliopisto

Kokkola yliopistokeskus Chydenius

Ohjaaja: yliopisto-opettaja Anu-Riina Svenlin

Syksy 2010

Sivumäärä: 106 sivua + 2 liitettä

Pro gradu -tutkimukseni kohteena ovat lastensuojelulakiin perustuvat lastensuojelussa tehtävät lastensuojelutarpeen selvitykset, alkuarviointit. Lastensuojelulain uudistuksen myötä lastensuojelun alkuarvioinneista tuli lakisääteisiä 1.1.2008 alkaen. Alkuarviointit ja niistä tehtävät yhteenvedot tähtäävät siihen, että saadaan tehtyä päätös siitä, jatkuuko lastensuojelu vai ei.

Tutkimukseni on kvalitatiivinen tutkimus lastensuojelussa tehtävistä alkuarvioinneista. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää lapsen äänen kuuluminen häntä itseään koskevissa asioissa. Olen selvittänyt tyypittelyn avulla, minkälaista tietoa alkuarvioinneissa tuotetaan, kuka tietoa tuottaa ja millä tavalla huoli tekstissä esiintyy, miten huolenaihetta etsitään tai miten se on löydetty, pysyykö lapsi koko prosessin ajan mukana sekä miten lapsi on osallisena alkuarviointiprosessissa. Olen tutkimuksessani keskittynyt siihen, kuka tietoa tuottaa, millä tavalla tietoa tuotetaan sekä miten tuotettua tietoa on käsitelty.

Olen etsinyt tietoa siitä, mikä on lapsen paikka alkuarvioinnissa. Olen pyrkinyt löytämään myös sen, miten lapsi itse asiat ilmaisee, sekä sen miten lapsi reagoi kun perheen ongelmia tulee selvittämään lapselle täysin vieras ihminen. Aihetta lähestyin työntekijöiden tuottamien yhteenvedojen kautta eli alkuarvioinnista tuotettujen dokumenttien avulla. Analyysi on toteutettu lapsilähtöisestä näkökulmasta. Aineisto koostuu 53 lasta koskevasta 45 alkuarvioinnin dokumentoinnista. Dokumentit ovat keskisuuren länsisuomalaisen kaupungin lastensuojelun aineistoa ja ne on kerätty uuden lastensuojelulain jälkeen tehdyistä lakisääteisistä alkuarvioinneista. Mukaan on otettu kaikki huhtikuu 2008 – heinäkuu 2009 välisenä aikana tehdyt alkuarviointit, mikä takaa aineiston edustavuuden.

Tutkimukseni tulokset osoittavat, että lapsen ääntä kuullaan koko alkuarviointiprosessin ajan. Lapsen mielipide pyritään selvittämään niin keskusteluiden, erilaisten apuvälineiden kuin tarkkailun avulla.

Avainsanat: alkuarviointi, lastensuojelu, lapsilähtöisyys

Sisällysluettelo

Alkusanat	1
Sisällysluettelo	2
1 Johdanto	4
2 Lapsen näkyminen	7
2.1 Lapsuudentutkimus	7
2.2 lapset sosiaalityön tutkimuksen kohteena	10
2.3 Lapset asiakirjateksteissä	14
2.4 Yhteenvedo tutkimuksen teoreettisista lähtökohdista	17
3 Mitä alkuarvioinnit ovat?	18
3.1 Lainsäädännön taustaa	19
3.2 Alkuarviointi prosessina	20
3.3 Alkuarvioinnin käytännöt Suomessa	24
3.3.1 Pesäpuun malli, lapsen elämäntilanteen kartoitus	24
3.3.2 Helsingin malli, lapsikeskeinen tilannearvio	26
3.3.3 Malleista	27
3.4 Lapsen mielipiteen huomioiminen	30
3.5 Tutkimuksen lähtökohdat	33
4 Tutkimuksen tavoite	35
4.1 Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset	35
4.2 Tutkimusaineisto	35
4.3 Asiakirja-aineiston erityisyys	37
4.4 Tutkimusetiikka	39
5 Tutkimusmenetelmä	43
5.1 Sisällönanalyysi	43
5.2 Asiakirja-aineiston ja kielen tutkiminen	45
5.3 Analyysitavan valinta	46
5.3.1 Teemoittelu	46
5.3.2 Tyypittely	47
5.3.3 Kvantifiointi	49

5.4 Analyysiprosessi ja aineiston alustava koodaus	40
6 Analysointi	53
6.1 Alkuarviointien lapset	53
6.2 Aineiston kvantitatiivinen tarkastelu	54
6.3 Alkuarvion tyypillinen rakenne	57
6.4 Kuka ilmoituksen oli tehnyt	60
6.5 Huolenaiheet	61
6.6 Tiedon tuottajat	65
6.7 Miten lasta kuullaan	66
6.7.1 Kortein elämästään kertova lapsi	66
6.7.2 Aikuiset lapsen elämän kuvaajina	73
6.8 Tiedon tuottajat	74
6.8.1 Vanhemmat tiedon tuottajina	74
6.8.2 Lapset ja nuoret tiedon tuottajina	76
6.8.3 Käsitusten eroavaisuudet	78
6.9 Mitä alkuarvioinnin jälkeen	81
7 Tulkinta ja johtopäätökset	84
7.1 Käsitteitä tutkitun kunnan alkuarvioinneista	84
7.2 Vertailua muihin tutkimuksiin	91
7.3 Tutkimuksen ja tutkimuskysymysten vertailua	93
8 Pohdinta	95
8.1 Oman tutkijaposition tarkastelu	95
8.2 Alkuarvioinnit työvälineenä	98
Lähteet	102
Liitteet	107

1. JOHDANTO

Lastensuojelussa on viimeisinä vuosina Suomessa tapahtunut paljon muutoksia. Lastensuojelulain (13.4.2007/417) muutos 1.1.2008 toi lastensuojeluun uuden työskentelytavan, alkuarviointien teon. Joissain Suomen kunnissa oli jo ennen lakimuutosta kokeiltu erilaisia alkuarviointimalleja, mutta lastensuojelun käytännöt poikkesivat toisistaan huomattavasti eri puolilla Suomea, jopa saman kunnan eri toimistojen sisällä. Lakimuutos yhtenäisti käytäntöjä ja toi selkeät aikarajat työskentelylle.

Laki antaa selvät aikarajat, jonka sisällä toimenpiteisiin on ryhdyttävä. Se selkeyttää päätöksentekoa ja määrittää tarkemmin sosiaalityöntekijän, vanhempien, läheisverkoston ja lapsen asemaa. Laki velvoittaa kuntia tekemään lastensuojelutarpeen selvityksen ilman aiheetonta viivästystä, viimeistään kolme kuukauden kuluessa lastensuojeluasian vireille tulosta. Lastensuojelulain mukaisen lastensuojeluilmoituksen saatuaan sosiaalityöntekijän on seitsemän päivän kuluessa tehtävä päätös siitä, tehdäänkö lastensuojelun tarpeesta selvitys vai ei. Lakiin perustuvalla alkukartoituksella ei pyritä ongelman ratkaisuun, vaan arvioitaessa lapsen lastensuojelun asiakkuutta tarvitaan sosiaalityön omaa näkemystä lapsen arjesta. Asiakkuuden alkuvaiheeseen sijoittuvalla sosiaalityön tilannearviolla ei pyritä lapsen kokonaisvaltaiseen moniammatilliseen arviointiin, vaan lapsen arjen ja lastensuojelun sosiaalityön asiakkuuden tarpeen selvittämiseen. (Räty 2007, 167.) Mikko Orasen (2005, 3) mukaan alkuarvioinnissa on kyse työskentelystä, jossa tavoitteena on selvittää lapsen tilannetta ja erityisesti sitä, tarvitseeko hän lastensuojelun suojaa ja tukea.

Tämän pro gradu -tutkimuksen kohteena ovat lastensuojelussa tehtävät lakisääteiset alkuarvioinnit. Lastensuojelutarpeen selvitys eli alkuarviointi on keskeinen lastensuojelutyön dokumentti, johon kirjataan lapsen ja perheen kanssa työskentelyn alkumetrin sekä lapsen kuulemisen prosessi. Koska alkuarvioinnit ovat olleet Suomessa käytössä laajamittaisesti ja lakisääteisesti vasta muutaman vuoden ajan, niin tutkimus alkuarvioinneista, siitä kenen ääni prosessissa kuuluu sekä kuullaanko lapsen ääntä koko prosessin ajan, on kiinnostava ja ajankohtainen aihe.

Pro gradu -tutkielmassani kysyn, millaista tietoa alkuarvioinneissa tuotetaan lapsista, miten sitä tuotetaan ja kuka sitä tuottaa. Etsin tietoa siitä, mikä on lapsen paikka ja miten lapsi tulee kuulluksi tapaamisten aikana. Pyrin myös selvittämään mitä lapsen näkökulmasta vaikuttaa se, kun perheen ongelmia tulee selvittämään lapselle vieras ihminen. Minua on kiinnostanut se, miten lapsen oma ääni kuuluu arvioinneissa ja miten lapsi on otettu työskentelyssä huomioon. Lapsen edun mukaista on, että hänen oma äänensä tulee kuulluksi. Tutkijana olen pyrkinyt pääsemään sisälle lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tekemiin kirjallisiin alkuarviointeihin lapsen näkökulmasta.

Uskon tämän tutkimuksen auttavan alkuarviointityöskentelyn kehittämisessä sekä lapsen äänen huomioimisessa työskentelyn aikana. Toivon, että tutkimukseni auttaa sosiaalityöntekijöitä huomioimaan lapsen kuulemisen tärkeyden lastensuojelun vaihtelevissa asiakastilanteissa.

Lapsi on asiakas, jolla on oikeus turvallisuuteen, osallisuuteen ja voimavaroihin. Lastensuojelutarpeen selvityksen tulee tukea näiden oikeuksien toteutumista. Turvallisuudesta huolehtiminen on lastensuojelussa ensisijalla. Osallisuus edellyttää, että lapsi saa riittävästi tietoa siitä, mitä ollaan tekemässä ja miten tämä vaikuttaa hänen elämäänsä (Oranen 2005, 4.)

Omat työtehtäväni sosiaalivirastossa ovat olleet pääsääntöisesti muita kuin lastensuojeluun liittyviä töitä. Kiinnostukseni lastensuojeluun ja lakisäätteisiin alkuarviointeihin, joita tutkimassani kunnassa on tehty vuoden 2008 keväästä alkaen, heräsi ollessani projektityössä lastensuojelun palvelualueella seitsemän kuukauden ajan vuosina 2008-2009. Tällöin lakisääteiseen lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmaan liittyen pohdin paljon lapsen asemaa ja yleensä lapsien ja nuorien kuulemista heitä koskevissa asioissa. Aloin pohtia myös sitä, miten lapsi näkyy alkuarvioinneissa ja tuleeko hänen äänensä todella kuuluviin. Mietin myös sitä, näkyykö lapsen äänenä vanhemman tai työntekijän ääni lapsen oman äänen sijaan.

Kohtaava työ lapsen kanssa ei rajoitu lakisääteiseen kuulemiseen tai rajaudu ”vain” lapsen mielipiteen selvittämiseen. Lapsen kanssa työskentelyssä tärkeää on vastavuoroisuus ja työskentelyn näkeminen mielekkäänä, vaikka työntekijä ei olisi saanut lapselta haluamaansa tietoa. Uuden lakipykälän tarkoituksena onkin vahvistaa lapsen kuulemista. Tämän johdosta koen tutkimusaiheeni, millaisia jälkiä lasten kuulemisesta ja lasten kanssa työskentelystä jää lastensuojelun dokumentteihin, mielenkiintoiseksi ja ajankohtaiseksi. Hanna Tulensalon ja Tiina Muukkosen (2006, 15) mukaan kohtaava työ ei ole vain tiedon keräämistä, vaan ensisijaisesti lapselle kuulluksi tulemisen kokemuksen mahdollistaja.

Johdannon jälkeen tämä pro gradu -työ etenee seuraavasti. Luvussa 2 jäsennän tutkimuksen teoreettista taustaa sekä hahmotan lapsen toimijuutta ja osallisuutta aiempien tutkimusten pohjalta. Luvussa 3 esittelen lastensuojelun alkuarvioinnin prosessina ja siinä käytettyjä menetelmiä. Luvussa 4 esittelen tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimuksen tavoitteen ja tutkimuskysymykset. Luku 5 on metodiluku, jossa kuvaan tutkimuksessa käytettyjä tutkimusmenetelmiä ja tutkimusaineistoa. Luku 6 on analyysiluku ja luvussa 7 esittelen omia tulkintojani ja johtopäätöksiäni. Viimeisessä luvussa 8 kokoan yhteen työn antia ja omia pohdintoja tutkimuksen tekemisen pohjalta.

2 LAPSEN NÄKYMINEN

Seuraavaksi kuvaan työni teoreettisia lähtökohtia, jotka paikantuvat lapsuuden tutkimuksen käsitteisiin ja teorioihin lapsen toimijuudesta ja osallisuudesta. Edelleen hahmotan lapsen toimijuutta ja osallisuutta aiempien lastensuojelututkimusten pohjalta. Tutkimukseni voi tältä pohjalta määritellä kuuluvan sekä lapsuuden tutkimuksen että lastensuojelututkimuksen kenttään.

Lapsuudentutkimus ja lapsen äänen kuuleminen ovat sosiaalityötutkimuksessa tutkijoita kiinnostavia aiheita, johtuen ainakin osaksi jo vuosia käydystä keskustelusta koskien lapsen asiakkuutta ja lapsen huomioimista asiakastilanteissa. Olen omassa tutkimuksessani kiinnostunut siitä, miten lapsista tuotetaan tietoa alkuarviointidokumenteissa ja miten lapset tulevat niissä näkyviin. Lasten näkymistä ja osallisuutta jäsenän seuraavaksi lapsuustutkimuksen, lapsikäsitteen ja suomalaisen lastensuojelututkimuksen kautta. Olen kiinnostunut myös siitä, mitä merkitsee lapsen ja lapsuuden näkökulmasta se, kun perheessä on ongelmia ja ulkopuolinen ihminen tulee näitä ongelmia selvittämään.

2.1 Lapsuudentutkimus

Lapset ja lapsilähtöisyys ovat olleet viime vuosien kiihkeimmin kiinnostusta herättäneitä aiheita sosiaalityön kentällä. Yhtäältä on haluttu opiskella lasten yksilöllistä huomioimista ja kohtaamista. Toisaalta 1990-luvun laman jälkimainingeissa aktivoitunut suuri yhteiskunnallinen huoli lasten asemasta ja ilmassa olevista pahoinvoinnin merkeistä on vaatinut huomiota. (Forsberg, Ritala-Koskinen & Törrönen 2006, 5.)

Erityisesti lapsitutkimus, joka alkoi sosiologisena lapsuustutkimuksena mutta on muuttunut sittemmin monitieteellisesti lapsuustutkimukseksi, on kritisoinut paljon niin lapsuuden perheellistämistä, sosialisatio-ajattelua kuin perinteisen kehityspsykologisenkin lapsinäkemysyksen yksipuolisuutta. Kritiikin kärki on kohdistunut siihen, että nämä näkökulmat eivät ole keskittyneet niinkään lapsiin kuin lapsen kasvuun ja kehitykseen kohti aikuisuutta. (Forsberg ym. 2006, 8.)

Forsberg ym. toteavat (2006, 11) lapsuuskäsitteen olevan käsitteenä laaja ja vaikeasti määriteltävä. Lapsuus voidaan hahmottaa osaksi ihmisen elämäntapaa, mutta se voidaan määrittellä myös sukupolven käsitteen kautta. Lisäksi lapsuuden käsitteen määrittämiseen vaikuttavat myös elintaso ja sitä kautta elämäntapaerot. Omassa tutkimuksessani lapsikäsitteen määrittäminen on pohjautunut suoraan lain tulkintaan, jonka mukaan alaikäinen on alle 18 -vuotias lapsi tai nuori.

Leena Alasen (2009, 10) mukaan alkutahdit uuden lapsuudentutkimuksen muodostumiselle löi 1980-luvun alkuvuosina sosiologian piirissä kasvanut kriittinen keskustelu, joka koski tieteenalan vakiintuneita ja nyt kapeiksi ja riittämättömiksi arvioituja tapoja ymmärtää ja analysoida lapsuutta nimenomaan yhteiskunnallisena ilmiönä. Lapsuudentutkimuksen viimeaikaiseen voimistumiseen niin Suomessa kuin muuallakin on vaikuttanut, todennäköisesti yliopistollisen perustutkimuksen intressejä enemmän, lapsia koskevan systemaattisen tutkimustiedon ajankohtainen tarve. Alasen (2009, 25) mielestä lapsuusiän kehityksen, lapsen elämysmaailmaan ja tarpeisiin paneutumisen ja pyrkimyksen lapsikeskeisyyden toteuttamiseen yhteiskunnassa voidaan nähdä osana ns. kehittyneiden maiden sivilisaatiohistoriaa ja tärkeänä kulttuurisena saavutuksena.

Maarit Alasuutarin (2009, 54) mukaan lapsuudentutkimuksen keskeisiä lähtökohtia on ollut pyrkimys tuottaa uudenlainen, perinteistä psykologisista lähestymistavoista eroava tieteellinen keskustelu lapsuudesta. Tarkastelun kohteena ovat lapset sosiaalisena ryhmänä ja tavoitteena on tuoda esiin se, mitä lapsena oleminen ja lapsuus ovat lapsen näkökulmasta. Lapsuudentutkimus on pääasiallisesti kiinnostunut lasten toiminnasta ja kokemuksista. (Alasuutari 2009, 58.)

Oman tutkimukseni tavoitteet kytkeytyvät lapsuuden tutkimuksen kysymyksiin lastensuojelukontekstista käsin, jonka pohjalta tarkastelen lasten toiminnan ja heidän kokemustensa dokumentointia. Olen kiinnostunut siitä, mikä on lapsen subjektiivisuus lastensuojelussa, miten se tuotetaan ja mitä lapsuus on lastensuojelussa asioivan lapsen

näkökulmasta. Ennen kaikkea olen kiinnostunut siitä, miten lapsen subjektiivisuus näyttäytyy tekstien pohjalta, mitä on lapsen olemisen alkuarviointiprosessissa yhtenä osallistujana.

Alkuarviointityöskentelyn voi tulkita perustuvan Anu Kuukan (2009, 126) esittämään väitteeseen, jonka mukaan lapsuudentutkijoiden yhtenä haasteena on kehittää metodisia välineitä, joiden avulla lapset saadaan osallistumaan tiedon tuottamiseen. Tästä herääkin kysymys, miten näitä välineitä saataisiin parhaiten tuotettua ja miten niiden käyttöä voitaisiin lisätä. Huomioitava olisi myös lasten ruumiillisuuteen liittämät merkitykset. Ne todentuvat ja tulevat näkyviksi ennen kaikkea lasten arkisissa käytännöissä osallistumisen, toimijuuden ja lasten kertoman välityksellä. Lasten ruumiillisuuteen liittyvien merkitysten esille nostamisen rikastuttaa myös aikuisten käsityksiä lasten elämästä, tiedoista, taidoista ja lapsille tärkeistä asioista. (Kuukka 2009, 137.)

Puhuessaan lapsikäsitteestä Johanna Hurtig (2003, 35) ottaa lähtökohdaksi ajatuskulun, missä lapset alettiin nähdä uhreina ja suojelun kohteina, lapsen henkiseen kehitykseen alettiin kiinnittää huomiota ja tunnistaa lapsen kasvua ja kehitystä vaarantavat tekijät. Tämä uhri- ja uhkajaottelu tuntuu tänä päivänä vanhahtavalta. Tämän päivän lastensuojelutyössä lapset nähdään asiakkaina, palveluiden käyttäjinä, kuluttajina sekä yhteistyökumppaneina yhdessä vanhempiansa ja muiden perheenjäsenten kanssa.

Lapsista puhuttaessa voidaan painottaa heihin liittyviä ominaisuuksia; aktiivisuutta ja kompetenssia tai riippuvuutta ja haavoittuvuutta. Resurssinäkökulma korostaa lasten toiminnasta ja olemuksesta tavoitettavia positiivisia ominaisuuksia; selviytymiskykyä, voimavaroja ja vahvuuksia sekä lasten kykyä käyttää hyväkseen ympäristönsä suojaavia ja korjaavia tekijöitä. Niiden avulla lasten voidaan ajatella selviytyvän, vaikka vanhempien huolenpidossa olisi puutteita. Toisaalta taas voidaan korostaa lasten tarvitsevuutta ja haavoittuvuutta sekä oikeutta luottaa ja turvautua aikuisiin. Uusi lapsuustutkimus onkin nostanut esiin lasten toimijuutta ja osallisuutta. Lapsia ei nähdä avuttomina, epäkypsinä ja aikuisten päätöksenteon varassa olevina, vaan ajatellaan, että heidän osallisuudelleen tulee luoda yhteiskunnassa tilaa. Lapsitutkimus pitääkin lähtökohtana sukupolvien välistä tasa-

arvoa sekä lasten toimijuuden ja subjektiuden avulla toteutuvaa kansalaisuutta. (Hurtig 2003, 35.)

Voidaankin todeta, että lapsiin alistavasti ja holhoavasti suhtautuvasta työskentelytavasta on siirrytty huomioimaan lapset sosiaalisena ryhmänä, lapset pyritään saamaan mukaan yhteistyökumppaneina, joiden mielipiteille annetaan arvoa.

Lapsia, lapsuutta ja lastensuojelutehtävää koskevat näkemykset vaikuttavat siihen, miten tutkija lähestyy tutkimuskohdettaan. Lapsuustutkimuksen korostamat näkemykset lasten resursseista, tasa-arvosta ja osallistumisen merkityksestä ovat tärkeitä ja niiden toteutumista tulisi nykyistä selkeämmin edistää ja valvoa. (Hurtig 2003, 36.) Omassa tutkimuksessani lähtökohtana on selviytymiskykyinen lapsi, joka pystyy ilmaisemaan oman mielipiteensä.

2.2 Lapset sosiaalityön tutkimuksen kohteena

Tarkastelen seuraavaksi lapsia sosiaalityön tutkimuskohteena. Esittelen lyhyesti joitain tutkimuksia, jotka ovat tarjonneet minulle viitekehyksen sille, miten lapset ovat aiemmissa lastensuojelututkimuksissa tulleet esiin, mikä heidän paikkansa on, millaisia kokemuksia lapsilla on ollut ja miten he ovat voineet osallistua.

Lastensuojelu on sosiaalitieteellisen tutkimuksen perinteinen tutkimuskohde ja lastensuojelun sosiaalityöstä on tehty paljon kvalitatiivisia tutkimuksia. Tutkimuksissa lapsinäkökulma tulee esiin eri tavoin. Lastensuojelun kannalta lasten hyvinvointiin liittyvässä tutkimuksessa käsitellään sellaisia teemoja ja ilmiöitä, joilla on merkitystä lasten hyvinvoinnin uhkina, kuten erilaista lapsuuteen ja nuoruuteen liittyvää turvattomuutta ja väkivaltaa tai lapsia riidan kohteena, rikoksen uhreina tai tekijöitä. Lasten elämään liittyy myös monia lievempiä kiusatuksi, alistetuksi tai syrjityksi tulemisen kokemuksia, joita ei ole määritelty varsinaisiksi rikoksiksi, mutta joiden selvittely ja määrittäminen ovat osa erilaisten lapsi- ja perheammattillisten ja muiden viranomaisten työtä. (Eronen 2007, 16.)

Lapsen etu tulee aina ottaa huomioon, samoin se, että lasta tulee kuulla ja hänen mielipiteensä ottaa huomioon hänen ikävaiheensa edellyttämällä tavalla. Mutta miten lasta kuulemalla voidaan aina saada lapsen paras etu huomioduksi. Maritta Törrönen (1994, 55) on tarkastellut sosiaalityöntekijöiden tulkintoja lapsen edun toteutumisesta ja toteutumattomuudesta eri elämänvaiheissa. Missä kulkee se veteen piirretty viiva, jonka toisella puolen elämäntilanne muuttuu sosiaalityöntekijän arvion mukaan haitalliseksi tai jopa vaaralliseksi lapselle. Miten hyvinvointi ja pahoinvointi ilmenevät asiakirjoissa? Lapsen edun selville saaminen on yksi niin koko lastensuojelun kuin alkuarvioinnin suurista kysymyksistä. Myös viranomaisten ja lapsen vanhempien mielipiteissä saattaa olla huomattavia eroja, kun mietitään mikä on lapsen etu.

Tarja Pösö (2004) on tutkinut koulukodeissa asuvien nuorten kokemuksia haastattelemalla ja valokuvaamalla nuoria. Hän on kerännyt tietoa lastensuojelun, koulun ja perheiden merkityksistä sekä loukatuista lapsuuksista. Kirjan nimi Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista viittaa Pösön huomioon nuorten kokemasta surusta ja joskus kapinastakin. Pösö (2004, 65) kirjoittaa kuinka vakavat silmät kuuluivat nuorille, jotka kertovat vakavista asioista. Vakavat silmät etsivät kuuntelijaa tai ymmärtäjää nuoren pahalle ololle.

Anna-Liisa Lämsä (2009,47) on puolestaan tutkinut, kuvannut ja selvittänyt lasten ja nuorten syrjäytymisongelman luonnetta ja dynamiikka sosiaalihuollon asiakirjojen valossa. Lämsä (2009, 64-66) on tutkinut sosiaalihuollon asiakirjakirja-aineistoa, mistä hän on etsinyt syrjäytymisen ulottuvuuksia koodauslomakkeita hyväksi käyttäen. Tutkimusta tehdessään Lämsä (2009, 73) kirjasi kaikki yksittäistä lasta tai nuorta koskevat tiedot samalle lomakkeelle missä oli strukturoitujen kysymysten lisäksi yksi avokysymys koskien lapsen tai nuoren taustaa, lastensuojelua tai toimeentulotukea. Tutkimuksessa löytyi yhdeksän eri elämäntilanteen ja syrjäytymisen asiakastyyppeä. Lämsä (2009) toteaaakin, että sosiaalihuollossa asiakkaina olevat lapset eivät välttämättä saaneet olla lapsia ja nuoret eivät välttämättä kasvaneet aikuisiksi.

Riitta Laakso (2009) on väitöskirjassaan Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityössä tutkinut lastenkotityötä ja sen käytäntöjen kehittämistä. Laakson tutkimuksen tarkoituksena oli tehdä näkyväksi lastenkotityön haasteellisuuteen ja ammatillisuuteen liittyvä erityisyys, lastenkotityön kotitapaisuus. Laakson (2009, 5) tutkimuksen empiirinen tavoite oli kuvata ja jäsentää lastenkotityön eri ulottuvuuksia, löytää teoreettisella tavalla kiteytymistä käsitteitä lastenkotityön ymmärtämiseksi. Lapsesta puhuttaessa myös lapsen elämän historian selvittämistä pidetään tärkeänä. Yhdessä lapsen kanssa pyritään rakentamaan kokonaisempi tarina lapsesta. Näin ollen lapseen liittyvä puhe paitsi välittää tietoa tapahtumista myös rakentaa käsitystä lapsesta. (Laakso 2009, 179.)

Saara Keränen (2004) on liseniaatin tutkimuksessaan Tukiperhetoiminta lasten kuvaamana tutkinut lasten osallistumisesta ja kokemista merkityksistä lastensuojelun avohuollon tukiperhetoiminnassa. Hän toteaa, että haastattelut vahvistivat hänen käsitystään lapsista taitavina keskustelijoina ja asiantuntijoina kertomaan omasta elämästään. Keräsen mukaan lapset liukuivat tukiperhetyön toimintaketjussa helposti ulkoreunalta seuraajiksi tai sisäreunalle ja keskiössä toimijoiksi. Keräsen (2004) mukaan lasten osallistuminen lastensuojelun käsitteenä asettuu kuulemisen ja osallisuuden välimaastoon. Lasten osallistumisen ehtoja ovat lapsille merkityksellisten ja tärkeiden asioiden esiin nostaminen, tunteminen ja arvostaminen.

Johanna Hurtigin (2003) on väitöskirjassaan Lasta suojelemassa paneutunut lastensuojelun perhetyön arkeen ja merkitykseen lastensuojelussa. Hän on todennut, että usein ammatillinen katse kohdistuu työn lähtökohdissa kokonaisuuteen, millä hän tarkoittaa sitä, että vanhempien toiveet asettuvat edustamaan kaikkien perheenjäsenten odotuksia. Samoin hän on huomionnut, että ammatilliselle tyypillinen piirre on lasten sivuuttamista tuottava katseen kääntyminen työn kohteesta itse työmuotoon tai työmuotojen kokonaisuuteen. (Hurtig 2003, 81.) Hurtigin (2003, 89) mukaan lasten auttaminen ilman vanhempia jättää olosuhteet koskemattomiksi, tällöin lapset kärsivät, toisaalta pelkästään vanhempien auttaminen puolestaan jättää lapset yksin odottamaan mahdollista hyötyä. Riippuvuuden ja läheissuhteiden merkityksen tiedostaminen on lapsia autettaessa aina mukana. Kuitenkaan

asiakkuuden keston, perheen historian tai lapsen oirehdinnan kuvaus eivät tarjoa yksiselitteistä suuntaa sille, mihin apu tulisi kohdistaa. (Hurtig 2003, 113.)

Sarianna Reinikainen (2009, 101) on myös tutkinut lapsen näkymistä lastensuojelun teksteissä. Hän on seurannut läheisneuvonpitoja niissä mukana olleiden lasten ja nuorten näkökulmasta. Hän on tutkinut lastensuojelussa käytettävää puhetta ja todennut, että puhe voi olla lapselle outoa, koska se on aikuisten aikuisille puhumaa ja kirjoittamaa kieltä. Reinikaisen tutkimuskysymyksenä on ollut miten lapsilähtöisyys toteutuu läheisneuvonpitoprosesseissa. Reinikainen oli asettanut kolme kysymystä aineistolleen: 1) Miten ja missä määrin osalliset keskittyvät lapsen tilanteeseen 2. Miten ja missä määrin lapsen näkemykset selvitetään ja otetaan huomioon ja 3. miten ja missä määrin lapsi otetaan mukaan prosessiin.

Näissä esille tuomissani Pösön, Lämsän, Laakson, Keräsen, Hurtigin ja Reinikaisen tutkimuksissa sivuttiin kaikissa lapsinäkökulmaa ja sitä, miten lapsen ääni ja mielipide otetaan huomioon. Kiinnostavaa on se, että osa tutkimuksista on tehty haastattelumenetelmän avulla ja osa asiakirjoja tutkimalla. Kuitenkin kaikki tutkijat ovat saaneet omissa tutkimuksissaan lapsen äänen kuuluville, he ovat löytäneet lasten tunteet ja tuntemukset, syrjäytymisuhat sekä lapsen osallistumisen ja kokemisen merkityksen, mutta myös lasten sivuuttamisen lastensuojelun erilaisissa tilanteissa.

Tutkimuksissa tuli näkyviin lapsen näkökulma, lapsen pahanolon löytämisen hankaluus, mutta myös se, että lapsen ei ole aina helppo kertoa tuntojaan aikuiselle. Esiin nousi mm se, että lapset eivät aina löydä kuuntelijaa jolle surujaan kertoisivat. Lastensuojelulapsilla ei aina ollut lapsuutta, myöskään aikuiseksi varttuminen ei aina sujunut ongelmitta. Lapset ovat olleet aktiivisesti mukana tutkimuksissa tuottamassa tietoa itsestään, vaikka aina kertominen ei ollutkaan helppoa, he pystyivät tuottamaan tietoa myös kipeistä kokemuksistaan. Toivon oman tutkimukseni tuovan lisätietoa siitä, miten lapsen ääni näyttäytyy alkuarviotapaamisissa ja niistä kirjoitetuissa dokumenteissa. Onko lapsen äänelle annettu tarpeeksi arvoa?

Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan Aino Kääriäisen tutkimuksia. Kääriäinen on tutkinut monipuolisesti lapsen toimintaa ja lapsen näkymistä lastensuojelussa ja erityisesti lastensuojelun asiakirjateksteissä. Koska oma tutkimukseni on lastensuojelun asiakirjatekstien tutkimusta, Kääriäisen tutkimus antaa hyvän mallin tutkimuksen teolle.

2.3 Lapset asiakirjateksteissä

Omaan tutkimukseeni olen saanut paljon taustatietoja sekä vertailukohteita mihin tutkimustani peilata Aino Kääriäisen tutkimuksista. Esittelen seuraavaksi tarkemmin Kääriäisen väitöskirjatutkimusta ja hänen artikkeleitaan, joissa käsitellään lapsen näkökulmaa.

Väitöskirjassaan Kääriäinen (2003) kysyy miten asiakirjoja kirjoitetaan, mitä niihin kirjoitetaan ja miksi kirjoitetaan niin kuin kirjoitetaan. Näkökulmina hänellä on ollut vanhempien ja perheen näkökulma, sosiaalityön ja viranomaisen näkökulma sekä yhteiskunnan ja palveluiden näkökulma.

Kääriäinen on omasta tutkimusaineistoistaan löytänyt ”hiljaisen lapsen”. Tällä hän tarkoittaa sitä, että ne asiat, jotka olisi parasta kuvata lapsen äänellä, puuttuvat kokonaan. (Kääriäinen 2003, 85.) Tämän vuoksi Kääriäinen onkin omassa myöhemmässä tutkimuksessaan pyrkinyt tuomaan esiin lapsen puheen, toiminnan ja roolin lastensuojelun sosiaalityön asiakirjoissa ja etsinyt sekä analysoinut aiempaa tutkimustaan vuodelta 2003 uudelleen. Väitöskirjaansa Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina varten keräämäänsä aineistoa eli lastensuojelun dokumentteja, hän on artikkeleissaan tarkastellut uusin, lapsia etsivin silmin. Samaa lapsia etsiviä silmiä toivon itseltäni löytyneen lastensuojelun alkuarviointien dokumentteja tutkiessani. Koska tein tutkimukseni lapsen näkökulmasta, olen pyrkinyt pitämään esillä lasta etsivää näkökulmaa ja olen yrittänyt arvioida toteutuiko lapsen etu.

Kääriäinen (2006, 51) mukaan lastensuojelun asiakirjoissa esiintyy kahdenlaista lasten puheeksi kirjoitettua tekstiä. Valtaosa on sosiaalityöntekijän suoraan lapselta kuulemaa ja

kirjaamaa, mutta selvästi toisen joukon muodostavat muiden viranomaisten tai sijaisperheiden välittämät lapsen puheet, jotka on kerrottu sosiaalityöntekijälle asiakasdokumenttiin mahdollisesti kirjattaviksi. Puheen ohella lapset näkyvät asiakirjoissa havainnoituina toimijoina ja toiminnan kohteina, vaikka eivät suoranaisesti pääsekään sanomaan mitään.

Kääriäisen (2006, 48) yhtenä kysymyksenä on ollut, millaisia asiakirjamerkintöjä lapsista on kirjattu heidän lastensuojelun asiakkuudestaan kertoviin asiakirjoihin ja mitä niistä voisi päätellä kirjaamisen tarkoituksesta. Kääriäisen (2006, 48) mukaan lasten näkymisen tutkiminen asiakirjoista kertoo enemmän kirjoittajan tekemistä valinnoista kuin lapsista itsestään. Asiakirjat kertovat siitä, mitä työntekijät ovat pitäneet tärkeänä työnsä tekemisen kannalta sekä millaisia retorisia ilmauksia ja kirjoittamisen tapoja he ovat käyttäneet. Näin ei kuitenkaan alkuarviointien teksteissä saisi olla. Lapsen äänen kuulumisen pitäisi olla ensiarvoista.

Kääriäinen (2006, 51) ryhmittelee lapsen kautta välittyvän tiedon seuraavasti: 1. lapsen suoraan kohtaamiseen ja lapsen omiin puheisiin perustuva tieto, 2. ammattilais- ja aikuisvälitteinen lapsen puhe, 3. lapsen kohtaamisen havainnointiin perustuva tieto. Lapsen ikä on kuitenkin yksi keskeisimmistä kriteereistä sille, miten lapsi tulee kirjatuksi asiakirjoihin. Ongelma on se, että lapsella itsellään ei ole minkäänlaista keinoa olla selvillä, miten hänen puheensa tulee valikoiduksi asiakirjaan tai käytetyksi myöhemmin päätöksenteossa.

Kirjoittaessaan muistiin merkintöjään sosiaalityöntekijä voi valita, kuka pääsee puhujaksi asiakirjaan. Teksti, joka kirjoitetaan asiakirjan sivuille, on arvioitu jollain tavalla merkitykselliseksi asiakkaan tai työn kannalta. Asiakkaan pääseminen puhujaksi häntä koskeviin muistiinpanoihin näyttää onnistuvan parhaiten silloin, kun lastensuojelun asiakkuus on alkuvaiheessa ja sosiaalityöntekijän käsitykset perheen tilanteesta ovat selkiytymättömiä. (Kääriäinen 2003, 63.) Kääriäinen (2003, 23) toteaa myös, että työn dokumentointi ei ole vain asioiden kirjaamista ja taltioimista. Se on myös tiedon käsittelyn prosessi, jolla on mahdollisia vaikutuksia asiakkaan saamaan palveluun.

Lasten puheiden määrä asiakirjoissa on myös suhteessa tilanteen vaikeuteen: mitä enemmän lapsella on pulmia, sitä enemmän hänen tilanteestaan ja tekemisistään kirjoitetaan. Lapsen puhe asettuu vastakkain, rinnakkain ja peräkkäin aikuisen puheen kanssa, eikä lapsella ole itsellään mitään keinoa olla selvillä, miten hänen puheensa tulee valikoiduksi asiakirjaan tai käytetyksi myöhemmin päätöksenteossa. Lasten puheen kirjaaminen näkyviin ei asiakirjojen tarkastelun perusteella takaa sitä, että lapset tulisivat aina kuulluiksi ja autetuiksi esiin tuodusta tarpeesta huolimatta. (Kääriäinen 2006, 65-66.)

Asiakirjoissa lapset puhuvat esiin huolta vanhemmistaan ja kuvaavat vanhemmuuteen liittyviä hoidon ja huolenpidon puutteita tai tuovat esiin vanhemmuussuhteidensa tulehtuneisuutta. (Kääriäinen 2003, 23.)

Kääriäinen (2004, 98) on todennut, että lastensuojelun asiakirjoista nousevat yleisimmiksi teemoiksi lapsen hoiva, arjen toiminta, yhteistyö ja päihteiden käyttö. Lastensuojelun asiakirjamuistiinpanoissa oli runsaasti huolipuhetta eli merkintöjä, jotka sisälsivät viestejä lapsen ja perheen huolta herättävistä tilanteista. Huolipuheen puhujaksi saattoi asettua kuka tahansa: asiakas itse, lähiomaiset, naapurit, tuntemattomat ohikulkijat, eri viranomaiset ja muut kollegat sekä tietysti sosiaalityöntekijä itse. (Kääriäinen 2004, 99.)

Kääriäisen tutkimuksessa on tarkasteltu, mihin laajempiin yhteyksiin lapsen näkyväksi tekeminen suhteutuu sosiaalityön dokumentoinnissa. Tutkijan kannalta ongelmaksi saattaa muodostua kysymys, mikä tarkoitus juuri näillä lapsen puheen temaattisilla katkelmilla on. Lasten puheen temaattiset katkelmat jäsentyvät sisällöltään kolmeen laajempaan asiayhteyteen: 1. Lapsen oikeuteen puhua, 2. Vanhemmuuden puutteisiin sekä 3. Lapsen tilanteen seurailuun. (Kääriäinen 2006, 53.)

Lasten tuottamaan tietoon liitetään monia epäilyksiä, etenkin epäillään lasten kykyä muodostaa käsityksiä ympäristöstään tai monimutkaista sosiaalisia suhteita koskevista tilanteista. Kysymyksiä on herättänyt myös se, voidaanko lapsen puheeseen luottaa, mikä on lapsen oma käsitys ja mikä vanhemman tuottaman mielipide. Kääriäisen (2006, 54) mukaan lasten puhe ja kertomukset omista havainnoistaan esitetään kuitenkin

pääsääntöisesti totena. Lapset näkyvät tuntevina ja omista asioistaan kertovina. (Kääriäinen 2006, 57.)

Lapsella on hyvin vähän mahdollisuuksia vaikuttaa siihen, mitä hänestä asiakirjaan kirjoitetaan. Ongelmaksi saattaa muodostua myös se, että herää epäily siitä, voiko lapsen puheeseen luottaa. Kertooko lapsi oman mielipiteensä, vai niitä asioita joita uskoo joko vanhempien tai muiden aikuisten haluavan hänen sanovan. Lapsen puheena asiakirjoissa esiintyy usein myös muiden kuin lapsen itsensä ilmaisemia asioita. Näitä huolipuheen puhujia saattavat olla muut viranomaiset tai lapsen sijaisperhe. Omassa analyysissäni olenkin yrittänyt kiinnittää huomiota siihen, onko lapsen puhe hänen omaa ääntään vai kuuluuko takaa jonkun muun ääni.

2.4 Yhteenveto tutkimuksen teoreettisista lähtökohdista

Lapsuuskäsite on laaja ja hankalasti hahmotettava käsite, sitä voidaan tulkita monin eri tavoin myös tutkimuksissa. Lapsia sosiaalityön ja erityisesti lastensuojelun asiakkaina on tutkittu paljon. Myös Aino Kääriäinen on tutkinut lapsen näkökulmaa sosiaalityössä. Kääriäinen (2006, 51) jaottelee asiakirjatekstiä suoraan lapselta kuulluksi tekstiksi sekä muiden välittämäksi tekstiksi. Lisäksi hän katsoo lapsesta saatavan tietoa havainnoin avulla. Haasteellista onkin saada selville lapsen todellinen ääni, se miten lapsi itse kokee.

Tässä tutkimuksessa lapsuuskäsite on rajattu lakisääteiseen alaikäisyysrajaa eli alle 18-vuotiaisiin lapsiin ja nuoriin. Tarkoituksena on selvittää onko lapsen todellinen mielipide saatu esiin ja miten lasta on kuultu. Tutkimukseni lähtee siitä ajatuksesta, että lakimuutoksen myötä lastensuojelun käytännöt ovat muuttuneet ja tämän vuoksi on kiinnostavaa tutkia lapsen näkymistä teksteissä. Tutkimukseni perusajatus on alkuarviointien yhteenvetoja tutkimalla selvittää, näkyykö niissä lapsen huomioiminen koko prosessin ajan. Tutkimuksessa käytän 45 kappaletta alkuarviointien yhteenvetoja, jotka kuvaavat mielestäni hyvin sitä, onko uusi lastensuojelulaki saavuttanut tavoitteensa.

3 MITÄ ALKUARVIOINNIT OVAT?

Tarkastelen tässä luvussa lastensuojelun alkuarvioinnin polkua lakisääteiseksi toiminnaksi, hahmotan alkuarviointia prosessina sekä kuvaan alkuarvioinnissa käytettyjä malleja ja menetelmiä. Lopussa tarkastelen kysymystä siitä, mistä lapsen kuuleminen alkuarvioinnissa rakentuu.

Lastensuojelutarpeen selvitys tarkoittaa sitä, että lastensuojelun asiakkuuden tulee alkaa huolellisella lapsen tilanteen kartoittamisella, jotta itse työskentelyllä voidaan vastata paremmin ja oikea-aikaisemmin lapsen suojelun ja perheiden tuen tarpeisiin. Selvitys tehdään siinä laajuudessa kuin tilanne vaatii ja se on tehtävä ilman aiheetonta viivytystä. Selvityksen teosta vastaa sosiaalityöntekijä yhdessä työparin kanssa. Selvityksestä laaditaan kirjallinen yhteenveto, jonka perusteella lastensuojeluasiakkuus päättyy tai asiakkuus jatkuu. Jos asiakkuus päättyy, voidaan lapsi, nuori tai perhe ohjata muiden palveluiden tuen piiriin, jos he ovat sen tarpeessa. (Lastensuojelulaki 27 §.)

Lastensuojelun selvityksestä käytetään kunnissa erilaisia nimityksiä. Tutkimuksessa mukana olleessa kunnassa käytetään nimitystä alkuarviointi. Käytössä ovat myös termit alkukartoitus, tilannekartoitus ja tilanearviointi. Termit ovat synonyymeja keskenään ja ne viittaavat lastensuojelulaissa määritellyn lastensuojelutarpeen selvittämiseen.

Yksilöllisen työskentelyn tarve on tiedostettu jo pitkään. Kuten Maria Tapola (2005) toteaa, jo 1900-luvun alkupuolella case work -metodin kannattajien piirissä asiakkaan tilanteen tarkkaa selvittämistä pidettiin tärkeänä. Case work työskentelyssä painotettiin perehtymistä asiakkaan yksilölliseen tilanteeseen, koska asiakkaiden tilanteet olivat erilaisia ja aina yksilöllisiä.

Ansa Leinosen ja Hannele Metsärannan mukaan hyvin hoidettu dokumentointi on osa laadukasta lastensuojelutyötä. Se turvaa työn suunnitelmallisuutta ja jatkuvuutta sellaisessakin tilanteessa, joissa asiakasperhe muuttuu tai heidän kanssaan työskentelevä työntekijä vaihtuu. Yhtenäiset tavat ja käytännöt kirjata tehtyä työtä ja laadittuja

suunnitelmia jäntevöittävät työskentelyä ja helpottavat kuntarajojen yli tehtävää yhteistyötä.

3.1 Lainsäädännön taustaa

Sointu Möller (2004, 9) on todennut viime vuosina olleen hämmentävää seurata keskustelua siitä, miten paljon lastensuojelutyössä lapsen tilanne välittyy vanhempien kertomana. Lastensuojelun perimmäinen tehtävä on taata lapselle turvallinen, hoitava ja suojaava kasvuympäristö, mutta sen aikaan saamiselle on liian vähän arvotettu lapsen omaa kokemusta ja näkemystä tilanteesta ja lapsen toiveita tilanteen muuttamiseksi.

Mikko Orasen (2005, 4) mukaan arviointiprosessit olivat ennen uutta lastensuojelulakia tapaus- ja työntekijäkohtaisia, erot alueiden ja kuntien ja jopa saman kunnan eri toimistojen välillä olivat suuret, tämä johti asiakkaiden oikeusturvan ja tasavertaisen kohtelun vaarantumiseen. Tämän vuoksi on ollut tarpeen lakisääteisesti säätää lastensuojelun alkukartoitukset lakisääteiksi ja antaa niiden tekemiseen määräajat.

Lastensuojelun keskusliitto (2006, 4-5) on 8.3.2006 antamassaan lausunnossa lastensuojelupalveluista ja niiden toimivuudesta todennut, että lastensuojelupalvelujen tason vaihtelut eri kunnissa osoittavat, että lastensuojelun järjestämisvelvollisuus voidaan tulkita monella eri tavalla. Lasten etu toteutuu eri tavoin eri puolilla maata, mikä ei voi olla lasten tasa-arvon ja yleisemmin kansalaisten tasa-arvon näkökulmasta oikeutettua. Lausunnossa jatketaan vielä, että palvelujärjestelmän kykyä kuulla lasten ja nuorten sekä heidän perheidensä ääntä ja tukea osallisuutta on kehitettävä. Lapsen parempaa huomioon ottamista asiakkaana voidaan toteuttaa mm käyttämällä lapsilähtöisiä työmenetelmiä ja kehittämällä asiakaspalautejärjestelmää. Lisäksi lausunnossa todetaan, että hyvin samankaltaisiin lasten ongelmiin vastataan kunnissa hyvinkin eri tavalla.

Työntekijöiden näkökulmasta lastensuojelun asiakkuuteen liittyvää problematiikkaa vanhan lain aikana on kuvannut Päivi Sinko (2005, 7), joka on todennut tutkimuksessaan sosiaalityöntekijöiden kuvaavan usein lastensuojelutyötä sanoilla: ”Se on sellasta mössöä”.

Työllä ei ole selkeää alkua tai loppua, ei riittävän yksiselitteisesti ilmastua tai dokumentoitua suuntaa eikä päämäärää. Siihen kohdistuu suuria odotuksia ulkoapäin ja niihin harvoin onnistutaan vastaamaan. Lastensuojelu toimii ulkopuolelta katsottuna väärään aikaan ja usein muutenkin väärin.

Uudessa lastensuojelulaissa, joka astui voimaan 1.1.2008, näihin haasteisiin on vastattu eri tavoin. Uusi laki velvoittaa kuntia toimimaan lastensuojeluasioissa, mm. alkuarvioinnin teossa, määräajan puitteissa. Lastensuojelulain 25 §:n mukaan lastensuojeluasiala tulee vireille hakemuksesta tai kun sosiaalityöntekijä tai muu lastensuojelun työntekijä on vastaanottanut 25 §:n mukaisen ilmoituksen taikka saanut muutoin tietää mahdollisesta lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta. Lastensuojelulaki edellyttää viranomaisia lastensuojelutarpeen alkuarviointiin, lapsen osallisuuden vahvistamiseen, läheisverkostojen kartoittamiseen ja dokumentointiin liittyvien työkäytäntöjen kehittämiseen sekä lastensuojelun suunnitelmallisuuden lisäämiseen kunnissa.

3.2 Alkuarviointi prosessina

Jäsenän tässä kappaleessa normatiivisella tasolla alkuarviointia prosessina, minkä kautta syntyy käsitys siitä, miten lapsen ja perheen kanssa selvitetään lastensuojelun tarvetta. Selvitän alkuarvioinnin kulkua sekä käytettyjä menetelmiä. Alkuarviointien menetelmiä tutkiessani Sointu Möllerin teos Sattumista suunnitelmallisuuteen (2004) on ollut tärkeä teos, johtuen siitä, että tutkimuksessa kunnassa on ollut käytössä Pesäpuun menetelmä, mitä Möller esittelee kirjassaan. Sointu Möller on lastensuojelutyön ja lapsen oikeuksien asiantuntija, tutkija sekä SOS -lapsikylän kyläjohtaja. Tapio Rädyn (2007, 169) mukaan lastensuojelutarpeen selvityksen tarkoituksena on arvioida lapsen tilannetta kokonaisvaltaisesti. Selvityksen tarkoituksena on selvittää lapsen kasvuun ja kehitykseen vaikuttavat seikat sekä myös vanhempien kasvatuskykyyn vaikuttavat seikat.

Lakisääteisen alkukartoituksen tarkoitus on selventää lastensuojelun työskentelytapoja ja tuoda raamit työskentelylle. Hipin (2008, 7) mukaan lastensuojeluilmoitusta ja asiakkuuden alkua määritellään uudessa lastensuojelulaissa huomattavasti tarkemmin kuin

vanhassa. Ilmoitusvelvollisten luetteloa on pidennetty, ja sosiaalityöntekijän työlle oleelliset aikarajat on lisätty lakitekstiin. Alkuarvioinnin taustalla on yleensä lastensuojeluilmoitus, joka on voinut tulla viranomaiselta, yksittäiseltä kansalaiselta tai jopa lapselta itseltään. Ilmoituksen saatuaan sosiaaliviranomainen on velvollinen seitsemän arkivuorokauden kuluessa päättämään siitä, tehdäänkö lastensuojelutarpeen selvitys (LsL 27§).

Lastensuojelutarpeen selvitys 27 §

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on tehtävä selvitys lapsen tilanteesta. Selvityksessä arvioidaan lapsen kasvuolosuhteita, huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta tällöin vastaavien henkilöiden mahdollisuuksia huolehtia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta sekä lastensuojelutoimenpiteiden tarvetta. Selvitys tehdään kyseessä olevan tapauksen olosuhteiden edellyttämässä laajuudessa. Selvityksen tekemiseksi sosiaalityöntekijä voi tarvittaessa olla yhteydessä lapselle läheisiin henkilöihin sekä eri yhteistyötahoihin ja asiantuntijoihin siten kuin sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 16 ja 17 §:ssä säädetään.

Selvitys on tehtävä ilman aiheetonta viivytystä. Sen on valmistuttava viimeistään kolmen kuukauden kuluessa lastensuojeluasian vireille tulosta. Huoltajalle ja lapselle on ilmoitettava selvityksen valmistuttua lastensuojelun asiakkuuden jatkumisesta. Samaten on ilmoitettava asiakkuuden päättymisestä kuitenkin ottaen huomioon, mitä asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 11 §:ssä säädetään. Asiakkuus päättyy, mikäli selvitys ei anna aihetta lastensuojelutoimenpiteisiin.

Alkuarvioinnilla eli alkukartoituksella eli tilanearvioinnilla tarkoitetaan asiakkuuden alussa (lakisääteisesti 3 kk:n sisällä) tehtävää suunnitelmaa siitä, minkälaisia työmenetelmiä käytetään ja mitkä ovat työskentelyn tavoitteet niin työntekijän kuin asiakkaan puolelta. Alkuarvioinnin teolla pyritään myös asiakkaan parempaan sitouttamiseen oman asian hoitoon. Alkuarvioinnin aikana asiakasta tavataan säännöllisesti ja alkuarvioinnin lopuksi tehdään yhteenveto alkuarvioinnista. Tapaamiseen ottavat osaa vanhemmat, lapsi tai nuori sekä työntekijä. Alkukartoituksen lopussa otetaan kantaa siihen jatkuuko asiakkuus. Lastensuojelun asiakkuus jatkuu silloin, kun pelätään tai on syytä olettaa, että lapsen kasvu- ja kehitysolosuhteet eivät kaikilta osin vastaa yleisesti hyväksyttyä tasoa. Alkuarvioinnissa lapsen ja perheen tilanne arvioidaan ja tehdään jatkosuunnitelmat asiakkaan tilanteen parantamiseksi (Oranen, 2005, 5.)

Marjatta Bardyn (2009, 64) tutkimuksen mukaan lastensuojeluasiakkuus käynnistyy ja tulee vireille erilaisin tavoin. Aloitteen tullessa perheen sisältä useimmiten apua hakee äiti (38%). Joka toisessa lapsen asiassa yhteydenottaja on perheen ulkopuolinen henkilö. Useimmiten lastensuojeluasia lähtee liikkeelle virallisesta lastensuojeluilmoituksesta (72 %). Ilmoituksen teki pääasiassa viranomainen tai palvelutuottaja. Bardyn tutkimus on tehty ennen uutta lastensuojelulakia.

Möllerin oppikirjojen mukaan lastensuojeluilmoituksen tultua prosessi etenee seuraavasti: ensin järjestetään alkutapaaminen, missä ovat läsnä lapsi ja vanhemmat. Tällöin teemana ovat esittäytyminen, tutustuminen, ilmoituksen syyn nimeäminen, lapsen arjen selvittämisen aloittaminen sekä tilannearvion kulusta sopiminen. Huomioitava on myös yhteistyöverkoston selvittäminen, sekä jo tarjotun avun ja tuen selvittäminen. Lasta kuullaan mikäli mahdollista myös yksin. Lapsen omissa tapaamisissa teemoina ovat: koti, koulu/päiväkoti, vapaa-aika, lapsen käsitys itsestään sekä tunteet. Vanhempien tapaamisissa teemoina ovat lapsi, lapsen arki ja tarpeet sekä vanhemmuus. Jokin tapaamisista on kotikäynti. Lasten ja vanhempien tapaamisissa on suosittu toiminnallisia menetelmiä ja välineitä, jotka tukeva asiakkaan moninaista itseilmaisua ja mahdollistavat lapsiystävällisen työtavan. (Möller 2004, 18.)

Kuten jo edellä totesin, lapsen rooli korostuu uudessa laissa tarkoittaen sitä, että lapsen ääni tulee ottaa huomioon häntä koskevassa asiassa. Lapsen osallisuudessa on kyse siitä, miten hän voi olla mukana määrittämässä, toteuttamassa ja arvioimassa etunsa turvaamiseksi tehtävää työtä. Lapsen oikeus osallisuuteen kaikissa häntä koskevissa asioissa on suojattu erittäin vahvasti lainsäädännöllä. Tärkeää on lapsen oma kokemus siitä, että hän on voinut olla mukana vaikuttamassa häntä itseä koskevien asioiden käsittelyssä.

Irkka Peltonen (2009, 118) on todennut lastensuojelulain pitävän ensisijaisena lapsen aktiivista huomioimista ja mukaan ottamista koko lastensuojeluprojektin ajan. Lasta täytyy tavata henkilökohtaisesti (29§), suunnitelmat on laadittava yhteistyössä hänen kanssaan (30§) ja hänen kanssaan on keskusteltava (53§).

Lapsen äänen kuuleminen on arvo ilman, että sen etuja tai hyötyjä pitäisi erikseen perustella. Lasten osallistuminen itseä koskevien asioiden käsittelyyn perustuu YK:n lasten oikeuksien sopimukseen. (Oranen 2007, 11) Käytännössä lapsen oikeuksien toteutuminen alkuarviointeja tehtäessä edellyttää kuitenkin vaivannäköä ja resursseja niin sosiaalityöntekijöiltä, aikuisilta kuin lapsiltakin.

Se, miten nopeasti lastensuojeluilmoitukseen reagoidaan, riippuu monesta eri seikasta: työtilanteesta, ilmoituksen vakavuudesta, perheen tavoitettavuudesta jne. Reagoinnin jälkeen tapaamisia pitäisi olla useita, niin vanhempien kuin lapsen tapaamisia sekä yhteisiä perhetapaamisia. Kun sovitut tapaamiset on saatu järjestettyä, tehdään kirjallinen yhteenveto, joka käydään koko perheen kanssa läpi. Tässä vaiheessa tehdään päätös, jatkuuko asiakkuus lastensuojelussa vai ei. Mikäli asiakkuus jatkuu, tehdään lastensuojelun asiakassuunnitelma (LsL 3 §) perheen tukemiseksi.

Alkuarvioinnista laadittava yhteenveto sisältää kuvauksen selvityksen etenemisestä, tapaamisten aikana esiin tulleita asioita lapsen arjesta ja toiveista, vanhempien ja mahdollisesti yhteistyökumppaneiden näkemyksiä lapsesta sekä sosiaalityön kannan ja näkökulman lastensuojeluasiakkuuden jatkumisesta. Yhteenvetotapaamisessa läsnä ovat lapsi ja vanhemmat. Tapaamisen tavoitteena on käydä keskustellen läpi kirjallinen yhteenveto sekä sopia asiakkuuden jatkosta ja jatkotyöskentelystä tai asiakkuuden lopettamisesta. (Möller 2004, 27.)

Laki antaa asiakkaalle oikeuden saada tietoonsa häntä itseään koskevat asiat. Näin ollen alkuarviointi tulee tehdä yhdessä asiakkaan kanssa niin, että asiakkaalla on oikeus lukea alkuarviointi ja pyytää siihen haluamansa muutokset ja korjaukset. Sosiaalihuoltolain mukaan (SHAL 812/2000) asiakkaan tulee saada hyvää kohtelua ja selvitys erilaisista toimenpidevaihtoehdoista sekä yksilökohtainen palvelu- ja hoitosuunnitelma. (Kääriäinen 2003, 179.)

Lakisääteisesti 3 kk:n sisällä lastensuojeluilmoituksen tulosta tehtävän alkukartoituksen tarkoitus on asiakkaan parempi sitouttaminen asioidensa hoitoon. Ohjattu prosessi tuottaa

sovitun määrän tapaamisia sekä asiakkaan ja työntekijän hyväksymän yhteenvedon tapaamisista. Loppupäätelmissä otetaan kantaa siihen, jatkuuko lastensuojelun asiakkuus. Lain tarkoituksena on yhtenäistää lastensuojelun työmenetelmiä ja tuoda selvät puitteet alkuarviointien tekoon.

3.3 Alkuarvioinnin käytännöt Suomessa

Alkuarvioinnin käytännöt ovat vaihdelleet Suomessa paljon. Ennen uutta lainsäädäntöä kunnilla oli mahdollisuus tehdä lastensuojelutyötä hyvin erilaisin työmenetelmin. Koska lakisääteisiä menetelmiä lastensuojelun tarpeen arvioimiseksi ei ollut, meneteltiin lastensuojeluasioissa hyvinkin eri lailla ja perusteet toimenpiteisiin olivat erilaiset. Arviointimenetelmiä ja työkäytäntöjä on pyritty niin lakisääteisesti kuin kuntakohtaisesti parantamaan aikaisemminkin, mutta uuden lastensuojelulain johdosta projekteja ja hankkeita, jotka kehittävät uusia työmuotoja ja käytäntöjä lastensuojelun arvioinneissa, on vireillä koko Suomessa. Lastensuojelun tarpeen arviointimalleja on useita. Tässä tutkimuksessa esittelen niistä kaksi: ns. Helsingin mallin ja Pesäpuun mallin. Pesäpuun mallin esittelen koska se on tutkitussa kunnassa käytössä oleva malli, Helsingin malli on hyvä vertailukohde Pesäpuun malliin. Kumpikin malli perustuu ohjeistettuun työskentelyrunkoon ja niissä käytetään erilaisia apuvälineitä työskentelyä tukemaan. Olenkin kiinnostunut siitä, miten kaikki tässä kuvattu näyttäytyy käytännön työskentelyssä lapsen kanssa ja työskentelyn pohjalta laaditussa tutkimissani yhteenvedossa: mikä on lapsen ääni ja lapsen paikka selvityksissä ja minkälainen on niissä esiintyvä tyypillinen lapsi?

3.3.1 Pesäpuun malli, lapsen elämäntilanteen kartoitus

Pesäpuun malli on käytössä tutkimuksen kohteena olevassa kunnassa. Pesäpuun alkukartoitusmalli esitellään perusteellisesti Sointu Möllerin (2004) kirjassa *Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa*.

Möllerin (2004, 16) kuvaus Pesäpuun mallin ja kartoitustyön tavoitteista tiivistää hyvin kaikkien mallien yhteisen lähtökohdan: arvioiteja tehtäessä tulisi aina huomioida lapsen arki eli lapsen oma kokemus arjestaan sekä vanhempien mielipide lapsesta ja lapsen arjesta sekä muut lapsen arkeen vaikuttavat tekijät. Tavoitteena on saada mahdollisimman varhain kokonaisvaltainen kuva lapsen olosuhteista, jotta voidaan tehdä tietoon perustuva päätös avohuollon tukitoimien tarpeellisuudesta tai tarpeettomuudesta. Kartoitustyöskentelyn päähenkilö on lapsi ja päähuomio on hänen hyvinvointinsa ja tulevaisuutensa vahvistamisessa. Työskentelyllä pyritään ylipäätään asiakkaan osallisuuden vahvistamiseen samoin kuin työntekijän työn jäsentämiseen. (Möller 2004, 16-17.)

Pesäpuun mallissa lapsen elämäntilanteen kartoituksessa ollaan pääasiallisesti kiinnostuneita siitä, mitä lapsi kokee, mitä hän ajattelee ja tuntee. Lapsen kokemusmaailmaa käydään läpi niin lapsen itsensä kuin hänen vanhempiensäkin kanssa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että työstettäessä vanhempien kanssa esimerkiksi teemoja lapsen verkostot ja lapsen arki, huomio ei ole aikuisten verkostoissa ja arjessa, vaan nimenomaan siinä, miten vanhempi hahmottaa lapsensa verkostot ja arjen. Kartoitustyöskentelyä ei pyritä käynnistämään määrittelemällä vanhempien ongelmia. Tavoitteena ei myöskään ole löytää perheen ongelmalle yhteistä määritelmää. (Möller 2004, 24-25.)

Kartoitustyöskentelyssä käytetään termiä yhteinen arviointi korostamaan pyrkimystä tiedon avoimeen jakamiseen työntekijäin ja asiakkaan välillä. Käytännössä tämä tarkoittaa, että perheen jäsenet ovat yhteistyön alusta asti tietoisia, mitä asioita arvioidaan, miten työskentelyssä edetään ja mitä yhteisiä sopimuksia työskentelyssä tehdään. Yhteistyön sisällöstä ja käytännöistä tehdään siis entistä näkyvämpiä. (Möller 2004, 34.) Kartoitustyöskentelystä on tehty työskentelymalli, joka toimii kuten hyvä suunnitelma eli joustaa kunkin asiakkaan yksilöllisen tilanteen ja tarpeen mukaisesti. Sen tarkoituksena on helpottaa työntekijää suunnistamaan arjen kaaoksessa ja jäsentämään työtään. Samalla se auttaa asiakasta hahmottamaan, mitä hänen asiassaan tapahtuu. (Möller 2004, 20.)

Pesäpuun mallin työskentelyrunko sisältää viisi tapaamista. Kussakin tapaamisessa on tarkoitus keskittyä yhteen kartoituksen teemoista. Ensisijaisena tavoitteena on kartoittaa lapsen tilanne, joten työskentelyn aikana ei ole tarkoitus käsitellä teemoja niin, että niistä saataisiin kerralla kaikki mahdollinen tieto. Työntekijän rooliin kuuluu käsiteltävien asioiden rajaaminen. Teemojen työstämisessä käytetään erilaisia toiminnallisia työvälineitä. Tapaamisissa läpikäytävät teemat ovat 1) Lapsi ja lapsen verkostot, 2) Lapsi ja lapsen arki, 3) Kasvatus ja huolenpito 4) Asuinolosuhteet (kotikäynti). Tapaamisia järjestetään erikseen lapsille ja vanhemmille. Arviointiprosessissa arvioidaan sitä, mitä vahvuuksia ja muutostarpeita lapsen elämässä on. (Möller 2004, 20-22.)

Lapsen kuulemisen helpottamiseksi käytössä on keskustelun lisäksi erilaisia välineitä: minun maailmani kartta, hedelmäpuu, vahvuuskortit, nallekortit, ajankäyttöympyrä, ajankäyttöneliöt, valovoimapeli, erilaiset tunnekortit, elämän tärkeät asiat kortit, väittämäkortit ja elämänpolku. Välineiden avulla lapsi pystyy helpommin kertomaan omasta elämästään ja ajatuksistaan.

Työskentelyn lopuksi järjestetään yhteinen arviointikeskustelu, missä tehdään yhteenveto kartoitustyöskentelystä ja sovitaan jatkosta. Yhteenvedossa käydään läpi ne vahvuudet, jotka ovat työskentelyn aikana tulleet esiin samoin kuin muutostarpeet. Tarkoituksena on yhdessä arvioida, onko lapsen elämässä sellaisia muutostarpeita, joihin tarvitaan lastensuojelun tukea. (Möller 2004, 64.)

Pesäpuun mallin mukaan vanhempien valmiudet ovat arvioinnin pohjana ja valmiuksia käydään läpi nimenomaan lapsen näkökulmasta eli missä valmius lapsen elämässä näkyy tai missä lapsen elämässä näkyy, ettei vanhemmilla ole kyseistä valmiutta. Oleellista on, että valmiuksissa kiinnitetään huomiota aina ensin vahvuuksiin ja vasta sen jälkeen muutosta edellyttäviin asioihin eli muutostarpeisiin. (Möller 2004, 39.)

3.3.2 Helsingin malli, lapsikeskeinen tilannearvio

Pääkaupunkiseudulla on 2000-luvulla ollut useita lastensuojelun kehittämissyksikön hankkeita, joiden alla on kehitetty kohtaavaa lastensuojelua ja lapsen kanssa työskentelyä.

Kohtaavaa lastensuojelua 2001-2005 -hankeen tavoitteena on ollut kehittää lapsikeskeisyyttä lastensuojelun sosiaalityön eri vaiheissa: tilannearviossa, muutostyössä ja kriisityössä. Uudenlaista, lapsen äänen esiin nostavaa työtapaa juurrutettiin pääkaupunkiseudulla lukuisissa koulutustilaisuuksissa, joissa oli mahdollisuus tutustua myös erilaisiin työvälineisiin.

Lapsen kanssa 2006-2007 -hanke oli jatkoa Kohtaavaa lastensuojelua -hankkeelle. Kehittämistavoitteina oli lastensuojelun suunnitelmallisen muutossosiaalityön vaiheiden kehittäminen, suunnitelmallisen lastensuojelutyön prosessin mallintaminen, suunnitelmallisen työn sisältöjen ja menetelmien nimeäminen sekä kriisityön nivominen osaksi suunnitelmallista työtä. Tavoitteena oli sosiaalityön lapsikeskeisyyden, lapsinäkökulman ja lapsen näkökulman vahvistaminen. Tarkoituksena oli mahdollistaa lapsikeskeisyys myös alkuvaiheen tilannearvion jälkeisessä työskentelyssä. (Ahlroth ym 2007.)

Lapsikeskeisen työskentelyn käyttöönottoa on myöhemmin seurattu Heikki Waris-instituutissa, missä on tutkittu lastensuojelun käynnistymisvaihetta sosiaalityönä. Tutkimus on tehty haastatteleamalla työntekijöitä ja tavoitteena oli löytää parhaat työkalut ja käytännöt. Tutkimuksen mukaan eniten selkeyttä kaivattiin mm työparitoimintaan ja vastuun jakamiseen, työtilanteen seuraamiseen ja lain aikarajojen noudattamiseen. (Hipp 2008, 1.)

Tilannearviota ovat kehittäneet myös Ervast ja Tulensalo (2006, 38-39). Heidän mukaansa huolellisella tilannearviolla selvitetään asiakkaana olevan lapsen tarpeet, niin että mahdolliset avohuollon tukitoimet voidaan suunnata lapsen tarpeita vastaaviksi.

3.3.3 Malleista

Kuvatuissa malleissa on monia yhtäläisyyksiä. Ne sisältävät ohjeistetun valmiin rungon työskentelylle ja ne painottavat lapset huomioon ottamista ja lapsen kuulemistasi asiakastilanteissa. Lasta tavataan ja kuullaan myös yksin, niin että vanhemmat eivät ole paikalla. Työskentelymalleissa painotetaan lapsikeskeisyyttä, vaikka vanhemmilla olisi

myös omia ongelmia. Vanhempien ongelmien ei saa antaa nousta määrääviksi seikoiksi työskentelyssä. Malleissa suositaan toimintamallina parityöskentelyä ja käytetään työskentelyn apuna mm kortteja ja pelejä, joilla helpotetaan lapsen mahdollisuutta ilmaista itseään. Lapsen ääni pyritään huomioimaan mahdollisimman hyvin ja lapsen oma kertomus pyritään dokumentoimaan mahdollisimman tarkoin. Malleissa painottuu myös yhteistyön merkitys. Vanhemmat ja lapsi on koko ajan pidettävä ajan tasalla siinä, missä työskentelyn vaiheessa kulloinkin mennään. Myös avoimuus on malleille yhteistä, niissä painotetaan sitä, että loppuyhteenveto pitää antaa luettavaksi ja hyväksyttäväksi lapsen vanhemmille tai huoltajalle.

Molemmissa malleissa voidaan ajatella olevan kyse myös lapsen fyysisen läsnäolon huomioimisesta ja hyödyntämisestä ja näin lapsen oman mielipiteen mahdollisimman tarkasta selvittämisestä. Johanna Hurtigin (2003, 143) mukaan fyysinen läsnäolo on lasten paikan rakentumisen yksi ulottuvuus. Läsnäolon tavat ja tasot korostavat lasten havaitsemisen tärkeyttä ja sen toteutumisen erilaisia variaatioita. Lasten paikan rakentuminen edellyttää, että hänet persoonansa tiedostetaan tilanteen osapuoleksi. Pelkkä kohtaaminen tai lapsilähtöisen tiedon keruu ja käsittely eivät kuitenkaan yksinään riitä suojelutehtävän toteutumiseen. (Hurtig 2003, 147.)

Lapsikeskeisyys on ollut tilannearvion kehittämisen kantava viitekehys. (Ervast & Tulensalo 2006, 26) Kehittämistyön ja käytännön kokemusten myötä lapsikeskeisyyden sisältö on tarkentunut ja syventynyt. Tutkimuksessaan Ervast ym (2006, 49) ovat todenneet, että minimikriteerit tilannearviolle ovat parityöskentely ja työskentelyn aloitus niin, että lapsi ja vanhemmat ovat molemmat paikalla. Työskentelyn aikana lapsi on kohdattava myös ilman vanhempiaan. Vanhempien tapaamisessa keskitytään lapseen, ei vanhempien ongelmiin. Lopuksi on aina tehtävä yhteenveto lapsen tilanteesta, joka käydään läpi yhdessä kaikkien kanssa. Tutkijat painottavat myös vanhempien omaa hätää ja ongelmia. He toteavat, ettei vanhempien ongelmia saa unohtaa tai ohittaa, mutta pitää pitää huoli, ettei keskustelu fokusoidu vain vanhempien ongelmiin.

Ervast ja Tulensalo (2006, 58-59) ovat todenneet, että lapselle saattaa olla helpompaa, jos työntekijällä on käytettävissään kohtaamisen apuna menetelmiä ja välineitä. Niillä mahdollistetaan tapaamisen toiminnallisuus eikä tapaamisen välttämättä tarvitse perustua pelkälle puheelle ja sanoille. Erityisesti korttien käyttöön sosiaalityössä liittyy kysymys korttivalintojen tulkinnasta. Korttien käyttämisen esteeksi saattaa nousta pelko siitä, miten lapsen valitsemia kortteja tulisi tulkita. Sosiaalityössä työntekijän tehtävänä ei ole kuitenkaan tulkita lapsen kertomaa ja valintoja, vaan antaa lapsen itsensä perustella omat valintansa. Lapselle on tärkeää tulla kuulluksi ja aikuisen tulkinta voi helposti estää tämän kokemuksen. Lasten omat perustelut ovat sitä paitsi yleensä niin hyviä, että aikuinen ei olisi niitä voinutkaan millään keksiä.

Ervastin ym (2006, 16-17) tutkimuksen perusteella Helsingin mallin tilannearviossa on neljä vaihetta. Lapsikeskeisyyden toteutumisen kannalta kaikki prosessin vaiheet ja tapaamiset ovat merkittäviä:

1. Vireille tulo: Yhteydenotto lastensuojeluun. Määritetään lapsen ja vanhempien sosiaalityöntekijä ja työpari.
2. Aloitusvaihe: Yhteys lapseen ja vanhempiin. Alkutapaaminen.
3. Tapaamis- ja selvittelyvaihe: Lapsen tapaamiset. Vanhempien tapaaminen.
4. Yhteenveto- ja jatkon suunnittelu: Kirjallinen yhteenveto. Yhteenvetotapaaminen.

Mielestäni malleissa painottuu hyvin lapsen huomioimisen tärkeys lastensuojelun asiakastilanteissa, lapselle annetaan mahdollisuus ilmaista oma mielipiteensä ja lapsen mielipiteen esille saamiseksi käytetään keskustelun lisäksi myös erilaisia apuvälineitä. Vaikka mallit on kehitetty eri tahoilla, on silti päädytty samantyyppisiin malleihin. Suuria eroavaisuuksia ei näiden kahden mallin välillä ole havaittavissa.

Koska tutkitun kunnan alkuarvioinnit perustuvat Pesäpuun malliin, tulen hyödyntämään analyysissä pääosin Pesäpuusta keräämääni tietoa niin lapsikeskeisyydestä, lapsen kuulemisesta, kuin erilaisten apuvälineiden käytöstä ja tuottamasta kirjatusta tiedosta.

3.4 Lapsen mielipiteen huomioiminen

Tarkastelen seuraavaksi sitä, miten lapsen osallisuus määritellään ja miten lapsi otetaan mukaan häntä itseä koskeviin selvityksiin sekä miten lakimuutos on vahvistanut lapsen osallisuutta. Tarkastelen lapsen osuutta ja lapsen mielipiteen selville saamista Rousu & Holma sekä Möller, Törrönen ja Oulasmaan tutkimusten kautta. Tutkijat ovat koskettelleet tutkimuksissaan lapsen osuutta lapsen kautta.

Suomi on ollut mukana YK:ssa laatimassa lapsen oikeuksien sopimusta. Uusi lastensuojelulaki pohjautuu tähän sopimukseen. Lapsen oikeuksien sopimuksen (LOS) 12. artiklan (YK:n yleiskokous 20.11.1989) mukaan lapsella on oikeus vapaasti ilmaista mielipiteensä kaikissa itseään koskevissa asioissa. Kaikilla lapsilla on oikeus elämään ja kehitykseen. Kaikki lapset ovat samanarvoisia ja kaikilla lapsilla on oikeus osallisuuteen. Myös alle 12-vuotiaan lapsen mielipide on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.

Tapio Rädyn (2007, 24) mukaan lapsen oikeuksien yleissopimuksen 3 artiklassa veloitetaan ottamaan ensisijaisesti huomioon lapsen etu kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimiä toiminnoissa, jotka koskevat lapsia. Lapsen etu ja sen toteuttaminen on keskeinen arviointiperuste kaikissa lastensuojelulain mukaisissa lastensuojelutoimenpiteissä. Rätty (2007, 118) jatkaa vielä että mitä tärkeämmästä lapsen elämään liittyvästä asiasta on kysymys, sitä enemmän painoarvoa lapsen omalle mielipiteelle tulee antaa punnittaessa eri ratkaisuvaihtoehtoja.

Uusi lastensuojelulaki on määräävä ja lastensuojelun lakisääteinen ja moraalinen velvollisuus on toimia lapsen edun mukaisesti lasta koskevissa asioissa ja tilanteissa. Lapsen osallisuudessa on kyse siitä, miten lapsi itse voi olla mukana määrittämässä, toteuttamassa ja arvioimassa työtä, jota hänen etunsa turvaamiseksi tehdään. (Peltonen, 2009, 117.) Lastensuojelulain 5 §:n mukaan lapsi on asianosainen kaikissa häntä koskevissa lastensuojeluasioissa. Tämä tarkoittaa sitä, että lapsen mielipide on selvitettävä

aina häntä koskevia ratkaisuja tehtäessä. Tämä selvittäminen tulee tehdä lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Tulee kuitenkin huomioida, että lapsen mielipiteen selvittäminen, puhevalta ja kuuleminen ovat eri asioita kuin päätösvalta.

Lapsen määrittäminen ensisijaiseksi asiakkaaksi ja työskentelyn lähtökohdaksi mahdollistaa sen, että lapsi saa myös suoraan apua eikä pelkästään välillistä apua vanhempiensa kautta. Lapsi nähdään kuitenkin aina perheeseen kuuluvaksi ja siksi myös vanhempien kanssa tehtävää työtä on kehitetty lapsikeskeisemmäksi (Ervast & Tulensalo 2006, 5). Sirkka Rousu ja Tupu Holma (2004, 43) kiteyttävät saman asian seuraavasti: *”Lastensuojelutyön asiakastyö on aina yhteistyötä asiakkaan ja muiden yhteistyötoimijoiden kanssa.”* Näin ollen asiakastyössä onnistumisen tärkeimmät tiedon tuottajat ja asianosaiset ovat lapsi, hänen vanhempansa ja muut läheiset, lapsen palveluprosessissa toimivat henkilöt ja lapsen asiakastyöstä vastaava työntekijä itse.

Lapsen edun ja lapsen mielipiteen selville saaminen saattaa olla hyvinkin haasteellista. Lapsen tuottaman tiedon käyttökelpoisuutta on epäilty muun muassa sen vuoksi, ettei ole oltu varmoja, missä määrin lapsen puheeseen voi ylipäätään luottaa. Erityisesti pienen lapsen ajatteluun, ymmärrykseen ja verbaalisen ilmaisun ei ole katsottu olevan vielä niin kehittynyt, että hän pystyisi antamaan luotettavaa tietoa. Samoin on kysytty, erottaako lapsi totuuden vääärästä, mielikuvitusmaailman reaali maailmasta tai oman mielipiteensä vanhempiensa mielipiteestä. (Möller 2004, 27.)

Jos vertaa nykyhetkeen Maritta Törrösen 1990-luvun tutkimuksen kuvausta lastensuojelun kielestä ja lapsen näkymisestä siinä, on päästy aimo askel eteenpäin lapsen äänen huomioimisessa. Törrönen on todennut, että lastensuojelun kieli kertoo esimerkiksi lastensuojeluviranomaisen tekemistä päätöksistä ja niiden toimeenpanoista, huostaanotoista, sijoituksista, kuulemisesta, alistamisesta tai lastensuojelun tarpeesta yleensä. Yhteistä puhumiselle eri yhteyksissä on se, että puhujina ja kuulijoina ovat aikuiset. (Törrönen 1994, 45.)

Petri Oulasmaan (1994, 107) käsitys on, että arjen ja normimaailman vuorovaikutussuhde liittyy lapsen etuun läheisesti myös erilaisten näkökulmien kautta. Ihmisten yksilölliset

käsitykset lapsen edusta ja parhaasta määrittyvät yleensä omien kokemusten ja oman elämäntilanteen mukaan. Tästä syystä myöskään vanhemman ja viranomaisen/yhteiskunnan käsitykset tietyssä elämäntilanteessa olevan lapsen edusta eivät aina ole yhtenevät. Niin ikään toisistaan poikkeaviin tulkintoihin päädytään herkästi silloin, kun asiaa tarkastellaan eri perhemuotojen ja erilaisissa läheissuhteissa lapseen olevien henkilöiden kannalta. Samaa vuorovaikutussuhdetta on myös Pia-Liisa Heiliö (1994,103) pohtinut. Perhe koostuu erillisistä yksilöistä, joiden elämänkohtalot ovat kietoutuneet yhteen, mutta joiden tarpeet ja intressit käyvät toisinaan hyvinkin ristiin.

Ennen uutta lastensuojelulakia tehdyssä tutkimuksessaan Johanna Hurtig (2003, 139) on tullut siihen tulokseen, että vaikka työntekijät näkivät vanhempien kanssa käytävän keskustelun tärkeinä ja suurin osa kysymyksistä osoitettiin vanhemmille, lasta ei silti sivuutettu. Kuitenkin lasten uloslähtö huoneesta saattoi synnyttää yhteisen helpottuneisuuden ilmauksen siitä, että vihdoinkin saadaan rauhassa puhua asioista. Lasten läsnäoloa osattiin käyttää ja hyödyntää, mutta se ei ollut tapaamisten ehto.

Tulensalon ja Muukkosen mukaan on realiteetti, että moninaisessa lastensuojelun kentässä on erilaisia lapsen kohtaamisen paikkoja ja tilanteita. Lapsen osallisuutta lastensuojelussa tulee siten tarkastella tilannekohtaisesti huomioiden kohtaamisen tarkoitus ja tavoite. Lastensuojelussa aikuisasiantuntijoilla on paljon tilanteen säätelyyn liittyvää valtaa, mutta myös erilaisia keinoja madaltaa vuorovaikutuksen epäsymmetrisiä rakenteita. Työntekijä voi monin tavoin helpottaa lapsen kerrontaa. Olennaista tällöin on, että aikuinen joustaa ja ymmärtää, miten lapsi omalta osaltaan rakentaa vuorovaikutusta. Kohtaava työ lapsen kanssa ei rajoitu lakisääteiseen kuulemiseen tai rajaudu ”vain” lapsen mielipiteen selvittämiseen. Lapsen kanssa työskentelyssä tärkeää on vastavuoroisuus ja työskentelyn näkeminen mielekkäänä, vaikka työntekijä ei olisi saanut lapselta haluamaansa tietoa. Kohtaava työ ei ole vain tiedon keräämistä, vaan ensisijaisesti lapselle kuulluksi tulemisen kokemuksen mahdollistaja. (Tulensalo & Muukkonen 2006, 14-15.)

Aino Kääriäinen (2006, 61-62) on tutkimuksessaan analysoinut sitä, mitä lapsista ja lasten asioista on asiakirjoihin kirjattu asiakkuuden aikaan. Hän on todennut, että alle

kaksivuotiaat lapset eivät juurin näy asiakirjoissa asiakkuutensa ensimmäisen puolen vuoden aikana, alle 12-vuotiaiden lasten näkyminen asiakirjoissa ensimmäisen puolen vuoden aikana liittyy kiireellisyyteen ja näytön esittämisen tarpeeseen.

Myös Lastensuojelun työmenetelmät -raportin laatijoiden Eila Ahlrothin ja Galina Kurganovan (2005, 17-18) mukaan lapsen äänen kuuluville saaminen on kiinni lapsen iästä. Vastuusosiaalityöntekijä harkitsee lapsen iän ja kypsyyden perusteella, milloin lapsi voi tavata työntekijää itsenäisesti ja milloin vanhemman kanssa. Yli 4-vuotiaita voi useimmiten tavata yksin. Vanhempien tapaamiset voivat myös tapahtua yhdessä tai erikseen vastuutyöntekijän harkinnan ja vanhempien toiveiden mukaan.

Lapsen osallisuus on määritelty niin Lapsen oikeuksien sopimuksessa, kuin uudessa lastensuojelulaissa. Lapsella on oikeus sanoa mielipiteensä häntä koskevissa asioissa ja lapsen etu on aina huomioita. Lisäksi lastensuojelulaki antaa kunnille velvollisuuden toimia lapsen edun mukaisesti. Lapsen paikan määrittäminen takaa sen, että lapsi saa niin suoraa apua, kuin että häntä on kuultava, jos se vain on mahdollista lapsen kehitys huomioon ottaen. Uusi laki on lisännyt lapsen osallisuutta ja mahdollisuuksia vaikuttaa oman asiansa selvittämiseen.

3.5 Tutkimuksen lähtökohdat

Paineet uuden lastensuojelulain tekemiseen kasvoivat koska erot lastensuojeluasioiden hoitamisessa kuntien välillä olivat suuret, kaivattiin parannuksia sekä ohjeistusta lastensuojelun työskentelytapoihin. 1.1.2008 voimaan tullut laki antaa aikarajat lastensuojeluilmoituksen jälkeisiin toimenpiteisiin, asioiden käsittelemiseen ja kirjallisen raportin tekemiseen sekä painottaa lapsen kuulemisen merkitystä. Lastensuojeluasiakkuuden alussa tehdään alkukartoitus eli kirjallinen yhteenveto, minkä tarkoituksena on jatkosta sopiminen. Lopetetaanko lastensuojeluasiakkuus vai onko tarkoituksenmukaista jatkaa sitä. Lain tarkoitus on parantaa lapsen asemaa korostamalla lapsen kuulemisen merkitystä, kuuleminen on tehty lakisääteiseksi. On otettava tietysti huomioon, että lasta tulee kuulla hänen ikätasonsa edellyttämällä tavalla.

Uuden lain mukainen lastensuojelun alkukartoitus ei anna ongelmaan ratkaisua, sen tarkoituksena ei ole koko ongelman ratkaiseminen vaan tarkoituksena on lastensuojelun asiakkuuden tarpeen selvittäminen ja jatkotyöskentelystä päättäminen. Laissa suuri paino annetaan sille, että lapsen ääni tulee kuulluksi mahdollisimman hyvin. Tässä tutkimuksessa painotan sitä, miten ja millä tavoin lapsen ääni on saatu kuuluville ja kuinka paljon erilaisten apuvälineiden käyttö on tilannetta selkeyttänyt, yritän selvittää miten laki on vaikuttanut lapsen asettumiseen alkuarviointityöskentelyn osapuoleksi.

Lastensuojelussa on edetty 1990-luvun alusta huomattavasti, lapsen äänen kuulumiselle on annettu huomattavasti aikaisempaa enemmän painoa ja uusia tapoja lapsen huomioimiseksi on kehitetty. Lapsen esiintymiselle asiakirjoissa on alettu antaa lakisääteisesti painoa. Tämä lapsen esiintyminen asiakirjoissa on tutkimuksessani keskeisessä roolissa.

Seuraavassa luvussa siirryn käytännön tasolla tarkastelemaan lapsen määräytymistä lapsuuden tutkimuksessa ja lapsen osallisuutta lastensuojelua koskevissa tutkimuksissa.

4 TUTKIMUKSEN TAVOITE

Tutkimuksen tavoitteena on kirjallisten dokumenttien, lastensuojelun alkuarviointien, avulla selvittää lapsen äänen kuuluminen alkuarviointiprosessin aikana. Miten ja millä tavoin lasta kuullaan ja miten hänen mielipiteitään käsitellään, sekä minkälaisen painoarvon lapsen ja nuoren puhe saa. Esittelen seuraavaksi tutkimuskysymykset sekä tutkimuksen aineiston: lastensuojelun alkuarviointiprosessien yhteenvedot.

4.1 Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni tavoitteena on jäsentää: Miten lapsi ja lapsen ääni näyttäytyy alkuarvioinneista laadituissa dokumenteissa, alkuarvioinneissa. Alkuarviointiprosessi alkaa lastensuojeluilmoituksen tultua lastensuojeluun. Prosessissa sosiaalityöntekijä yhdessä perheen kanssa selvittävät huolenaiheen sekä sen, onko asiakkuutta syytä jatkaa.

Lapsesta tuotettua tietoa lähestyn seuraavilla tutkimuskysymyksillä:

- 1) Minkälaista tietoa lapsesta tuotetaan alkuarvioinnissa?*
- 2) Kuka tietoa lapsesta tuottaa?*
- 3) Millä tavalla lasten osallistuminen alkuarviointiin kuvataan?*

4.2 Tutkimusaineisto

Tutkimuksen aineisto koostuu 45:stä lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden laatimasta alkuarviointien/lastensuojelun tarpeen selvityksen yhteenvedosta. Aineisto on kerätty erään keskisuuren länsisuomalaisen kaupungin sosiaali- ja terveystieteiden lastensuojelun yksikön tiedostosta ajalta huhtikuu 2008 – heinäkuu 2009. Aineisto sisältää kaikki kyseisenä ajanjaksona kunnan lastensuojelussa valmistuneet yhteenvedot. Aineisto oli valmiiksi tallennettu Word-pohjaisena tiedostona ja sain sen käyttööni heinäkuussa 2009. Tutkimusluvan olen saanut 14.4.2009. Aineiston alkuperäinen pituus oli 148 sivua. Poistettuani päällekkäisyyksiä, tunnistetietoja ja muita tunnistamista helpottavia seikkoja

lopullinen aineiston pituus oli 124 sivua. Alkuperäisessä aineistossa oli 47 alkuarviointia, joista kaksi tapausta oli mukana kaksi kertaa eli todellinen tapausmäärä oli 45 alkuarviointia. Kääriäisen (2003, 175) mukaan aineiston riittävydelle ei kvalitatiivisessa tutkimuksessa ole asetettu mittalukuja. Itse katson aineiston olevan riittävän kattava, koska se kattaa kaikki tutkimuskunnassa tehdyt alkuarviointit 16 kuukauden ajalta. Aineisto kattaa eri-ikäisiä lapsia ja erilaisissa elämäntilanteissa olevia perheitä.

Aineiston saamista tutkimustani varten keskustelin sekä viraston toimialajohtajan kanssa sekä lastensuojelun johtajan kanssa, jotka kumpikin suhtautuvat heti alusta alkaen positiivisesti ajatukseeni tutkia alkuarviointien dokumentointia. Myös sosiaalityöntekijöille tiedotettiin, että olen saanut käyttööni heidän tekemiään dokumentteja. Tutkimuksen kohteena olleille asiakkaille ei asiasta tiedotettu.

Kunnassa käytössä olleesta Pesäpuun mallista on lastensuojelun sosiaalityöntekijöistä kaksi koulutettu Pesäpuun mallin käyttäjiksi. He kouluttavat sekä neuvovat edelleen muita lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä Pesäpuun mallin mukaiseen työkäytäntöön. Lastensuojelulain mukainen alkuarviointi on ollut tutkimuskunnassa käytössä vuoden 2008 alusta alkaen. Henkilökuntaa on koulutettu arviointien tekoon ja arvioinnit on pyritty tekemään parityöskentelynä. Työpareina ovat pääsääntöisesti olleet sosiaalityöntekijät, joskus sosiaalityöntekijän työparina on ollut sosiaalihoaja.

Pääsääntöisesti alkuarviointi koski vain yhtä lasta, mutta aineistossa on mukana myös tapauksia, joissa saman arvioinnin kohteena olivat perheen kaikki lapset. Mikäli huolenaihe johtui lapsen tai nuoren omasta toiminnasta, alkuarvioinnissa oli mukana perheen lapsista vain tämä lapsi. Mikäli huolenaihe taas johtui vanhempien toiminnasta, alkuarvioinnissa keskityttiin perheen kaikkiin lapsiin. Tällöin arviointeja tehtiin vain yksi koskien perheen kaikkia lapsia. Alkuarviointi oli tehty kolmessa tapauksessa kahdelle lapselle, yhdessä tapauksessa kolmelle lapselle, sekä yhdessä tapauksessa neljälle lapselle. Muut arvioinnit koskivat vain yhtä lasta. Kokonaisuudessaan aineisto käsittelee 45 perheen ja 53 lapsen tilannetta. Yhteenvetojen pituus vaihteli puolesta sivusta kolmeen sivuun.

Lyhyimmässä yhteenvedoissa todettiin, ettei ollut aiheellista jatkaa lastensuojelun asiakkuutta.

4.3 Asiakirja-aineiston erityisyys

Asiakirjatekstejä lukiessa ja analysoitaessa tulee huomioida, että tekstit kertovat vain sen, minkä kirjoittaja on valinnut kerrottavaksi. Kun sosiaalityöntekijä kirjoittaa asiakastyöstä, keskusteluista, sopimuksista ja tapahtumista, hän kirjaa muistiin niitä asioita, joiden ajattelee olevan keskeisiä ja tietämisen kannalta merkityksellisiä. Lukemalla asiakastyöstä laadittuja asiakirjoja voi saada käsityksen aiemmista sopimuksista, tilanteista ja tapahtumakuluista. Mutta siitä, millaisen valikointiprosessin tekstin kirjoittaja on tehty, ei voi lukea mistään. (Kääriäinen 2007, 247.) Omassa aineistossani olen ollut kiinnostunut erityisesti siitä, mitä teksteihin on valikoitunut tuotettavaksi lapsista ja mitä lasten kanssa työskentelystä päätyy yhteenvedodokumentteihin.

Kuten Kääriäinen (2005, 159) muistuttaa, dokumentointi on enemmän kuin vain asiakastapahtumista kirjoittamista. Ei siis ole yhdentekevää, miten tekstejä laaditaan, mitä niissä kerrotaan, kenelle niitä kirjoitetaan ja kuinka ne tulevat luetuiksi. Sosiaalityön asiakirjatekstit kirjoitetaan aikaisemmin kirjoitettujen tekstien jatkoksi. Jokaisena kirjoittamisen hetkenä tulevaisuus on avoin, eikä kirjoittaja voi tietää työnsä ja tekstinsä mahdollisesta tulevaisuudessa aiheuttamista seurauksista. (Kääriäinen 2004, 97-101.) Asiakirjoja ei myöskään ole kirjoitettu siitä käsin, että niitä käsiteltäisiin tutkimusaineistona. Tästä johtuen asiakirjojen käyttö tutkimusmateriaalina ei ole aina helppoa tai yksiselitteistä.

Työntekijällä on salassapitovelvollisuus ja näin ollen asiakkaalla on aina oikeus olettaa, että häntä koskeva tieto pidetään salassa ja oikeus tietää miten, mitä ja miksi hänestä kirjoitetaan. Salassapitovelvollisuus koskee myös tutkijaa. Tutkijan on häivyttävä tarkkaan kaikki asiakasta koskevat tiedot, mistä asiakas voitaisiin tunnistaa. Colin Robson (1998, 54) toteaaakin, että yksityisyydessä on kyse siitä, että yksilön tahtoa vaikuttaa itseensä ja itseään koskevaan tietoon, kunnioitetaan. Yksityisyyteen liittyvät

luottamuksellisuus, eli miten tietoja käsitellään ja nimettömyys eli se, ettei asiakkaan tunnistetietoja ole saatavilla eikä häntä voida tunnistaa tekstien perusteella.

Kääriäinen (2006, 45) toteaa, että asiakastyöstä laaditut dokumentit kannattelevat mukanaan valikoitua kertomusta sosiaalityöstä, kaikkea ei voida dokumentoida. Sosiaalityöntekijä joutuu usein nopeastikin tekemään ratkaisunsa siitä, mitä ja miten työstään kirjoittaa. Asiakirjamerkinnot muuttuvat kuitenkin erittäin tärkeiksi silloin, kun niitä joudutaan käyttämään asiakasta koskevien päätösten perusteluina ja apuna toimenpiteitä suunniteltaessa. Omassa tutkimuksessani lastensuojelun alkuarviointien yhteenvedoista tämä asia painottui. Mikäli päätetään, että lastensuojelun asiakkuutta jatketaan, ääritapauksessa eli huostaanoton yhteydessä, alkuarvioinnit ovat tärkeitä dokumentteja.

Sosiaalitoimiston lastensuojelutyön arjessa asiakirjakirjoittaminen on usein kapeutunutta ja tiivistettyä kirjallista ilmaisua. (Pösö 1997, 91.) Työntekijöiden kiire vaikuttaa asiakirjojen kirjoittamiseen eikä niihin ei aina ehditä paneutua tarpeeksi. Usein myös suositaan lyhyttä ja ytimekästä tekstiä, mitä on helpompi käydä asiakkaan kanssa läpi. Kirjoittamisen käytännöt vaihtelevat sen mukaan, kirjoitetaanko asia välittömästi vai viiveellä ylös, paljonko tähän on aikaa, miten laajalti asiaa kuvataan vai todetaanko tapahtumat lyhyesti ja sen mukaan, mihin lopputulokseen sosiaalityöntekijä ennakoi prosessin kulkevan. Tarja Heinon (1997, 95) mukaan asiakirjojen perustehtävä on perustella julkisen vallan oikeutus päätösten tekemiseen tietyissä tilanteissa ja pitää pöytäkirjaa näistä päätöksistä. Monet ongelmista joihin sosiaalityössä törmätään pohjautuvat dokumentoinnin ongelmiin. Osittain sosiaalityöstä puuttuvat yleiset suuntaviivat ja rutiinit siitä miten ja kuinka dokumentoinnit pitäisi tehdä. (Billquist ym 2007, 12.)

Lastensuojelulaki määrää myös dokumentoinnista, mm. missä ajassa alkukartoituksen yhteenvedot on tehtävä. Tutkimusaineistossani dokumentointi oli pääsääntöisesti lyhyttä ja tiivistettyä kirjoittamista. Pisin yhteenvedo oli pituudeltaan kolme sivua. Yhteenvedojen kirjoittajilla oli myös omia tyylejään, kuitenkin niin että kaikki noudattivat Pesäpuun ohjeiden mukaisia tapaamisia ja tapaamisten dokumentointia.

Kääriäisen mukaan suhtautuminen dokumenttien sisältämään tietoon on ristiriitaista. Dokumentit voidaan nähdä todellisuuden heijastumina, jolloin tutkimuksessa etsitään yhtäläisyyksiä tekstin kuvauksen ja todellisten tapahtumien välillä. Yhtäläillä ne on mahdollista käsittää alkuperäisessä tehtävässään, käytännön tilanteiden ja tapahtumien kuvaajina, jolloin tutkija on kiinnostunut erityisesti tekstien kannattelemista näkymättömistä merkitysrakenteista. Kääriäinen pitääkin tärkeänä että tutkijan, joka asiakirjoja lukee, tulee ymmärtää kirjoittamisen ja lukemisen prosesseista, lukuisista valinnoista ja ympäröivistä tekijöistä, jotka vaikuttavat tekstin lopulliseen ilmaisuun. Tekstin ymmärtäminen vaatiikin yleensä taustatietoa sen paikasta muiden tekstien joukossa. Kääriäinen kiteyttääkin asiakirjojen merkityksen ja kiinnostavuuden tutkimusaineistona niiden sidonnaisuuteen yhteiskuntaan ja lainsäädäntöön. (Kääriäinen 2003, 15.)

Itse olet hahmottanut alkuarviointien yhteenvedojen paikkaa tekstien joukossa. Mielestäni lakisääteisyys jo itsessään määrittää alkuarvioinneille erityisen paikan tekstinä lastensuojelun tekstien joukossa. Lain antamat raamit ja määräajat, minkä kuluessa toimenpiteet on tehtävä, vahvistavat vielä alkuarviointien asemaa. Alkuarviointien teko puoltaa paikkaansa myös sen takia, että ne helpottavat aroista asioita puhumista, koska työskentelylle on valmiit raamit ja ohjeet olemassa. Alkuarvioinnit myös helpottavat päätöstä siitä, onko perhe lastensuojelun tarpeessa ja mitä muita tukitoimia tai palveluita perhe tarvitsee selvittääkseen. Alkuarviointien teko on yhteiskunnallisesti tärkeä siitakin syystä, että ne edellyttävät sekä lapsen että perheen edun selvittämistä ja lapsen kuulemistä, mikäli se vain on mahdollista lapsen ikä ja kehitys huomioon ottaen.

4.4. Tutkimusetiikka

Onko oikein tutkia mitä aihetta tahansa? Millaista on hyvän tieteellisen käytännön mukainen tutkimus? Onko tutkija vastuussa siitä, mihin hänen tuottamaansa tutkimustietoa käytetään? Mitä tulisi erityisesti huomioida, kun tutkimuskohteena on ihminen? (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Nämä menetelmäopetuksen internetsivuilta löytämäni kysymykset avaavat mielestäni hyvin tutkimusaiheeni herättämiä pohdintoja. Lastensuojeluun liittyvät dokumentit sisältävät paljon arkaluontoisia asioita ja siksi tutkijan onkin oltava hyvin varovainen, ettei aineisto joudu vieraisiin käsiin tai ettei tutkijan tekstistä selviä tutkittavien henkilöllisyyttä tai heidän asioitaan. Lisäksi tulee ottaa huomioon se, että tutkija saattaa itse tunnistaa alkuperäisessä aineistossa mukana olevia asiakkaita. Näin kävi itselleni tunnistetietoja poistaessani. Olen kuitenkin tietoisesti pyrkinyt käsittelemään alkuarviointeja tutkimusaineistona ja unohtamaan, keitä tekstit koskivat.

Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston mukaan hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu vaatimus noudattaa tieteessä hyväksytyjä ja eettisesti kestäviä tiedonhankinta- ja tutkimusmenetelmiä. Aineistojen arkistointi tutkijayhteisöä varten lisää tutkimuksen teon huolellisuutta ja luotettavuutta. Tämä tapahtuu tulosten tarkistamismahdollisuuden kautta, mutta myös arkistointiohjeiden ja -käytäntöjen avulla. Yhtenäiset arkistointikäytännöt edellyttävät aineiston valinnan, keruun ja prosessoinnin huolellista suunnittelua ja dokumentointia. Ohjeet tutkimusaineistojen keräämiselle, käsittelylle ja säilyttämiselle edistävät sekä tutkimusaineistojen luottamuksellisuuden turvaamista että tutkimusresurssien järkevää käyttöä. Olen poistanut omasta tutkimusaineistostani tunnistamistiedot, tutkimusta tehdessäni aineisto oli minulla muistitikulla sekä paperitulosteina. Tutkimuksen valmistuttua olen tyhjentänyt tiedot muistitikulta ja hävittänyt polttamalla paperitulosteet. Tutkimukseni dokumentit ovat salassa pidettäviä, ei julkisia asiakirjoja, jolloin minua sitoo vaitiolovelvollisuus ja tutkijan eettinen vastuu asiakirjoissa kuvattujen henkilöiden elämästä. Henkilötietolain 14 § 4 mom mukaan henkilötietoja sisältävät aineistot pitää hävittää heti, kun niiden käyttötarkoitus - käytännössä tutkimushanke, jota varten aineistot on kerätty - on loppuun saatettu ja tutkimuksen oikeellisuus on tarkistettu. (Yhteiskuntatieteellinen tutkimusarkisto 2007.)

Kääriäinen (2003, 37) on omassa väitöstutkimuksessaan todennut, että asiakirjojen tutkiminen herätti eettisiä kysymyksiä tutkimuksen eri vaiheissa. Yksi tällainen kysymys liittyi oikeuden tekemiseen tutkimushenkilöille. Voiko tutkimuksesta olla haittaa jollekin tutkimuksen henkilölle? Loukkaantuuko tutkimuksen sosiaalityöntekijä tai asiakas?

Sosiaalitieteissä ja humanistisilla tutkimusalilla joudutaan usein tilanteeseen, jossa kerätään ja käsitellään yksittäisten ihmisten eli tutkittavien henkilötietoja. Todennäköisimmin se tapahtuu aineiston keruun toteutusvaiheessa, laajemmissa rekisteriaineistoja käyttävissä tutkimuksissa joskus myös itse tutkimus- ja analyysiprosessin aikana. Tältä osin tutkijoiden toimintaa säätelee paitsi tutkimusetiikka, myös lainsäädäntö. Oikeus yksityiselämän suojaan on Suomessa perusoikeus ja tieteen etiikassa ihmisarvon kunnioittaminen ja tutkittavien anonymiteetin suojeleminen ovat hyvin keskeisessä asemassa. Täsmällisimmin henkilötietojen keräämistä ja käsittelyä määrittää kuitenkin henkilötietolaki. Se säätelee niitä edellytyksiä, joilla henkilötietoja voidaan kerätä, tallettaa ja käsitellä tieteellisessä tutkimuksessa. (Yhteiskuntatieteellinen tutkimusarkisto 2007.)

Olen pohtinut tutkijan eettistä vastuuta aineistoa lukiessani ja tutkimusta tehdessäni. Tutkimukseni tarkoitus ei ole kyseenalaistaa sosiaalityöntekijöiden taitoja tai työkäytäntöjä. Minun tulikin varmistaa, että tutkimuksestani ei voida tunnistaa siihen osallistuneita henkilöitä perheitä mutta ei myöskään yksittäisiä työntekijöitä. Suoria lainauksia käyttäessäni olen varmistanut, ettei sanojaa voida tunnistaa. Olen myös yhdistellyt eri alkuarvioinneissa olleita lainauksia.

Omasta tutkimusaineistostani poistin teksteistä kaikki asiakkaiden ja työntekijöiden nimet. Lapselle tai lapsille, joita alkuarviointi koskee, annoin uudet etunimet. Teksteissä äiti on äiti, isä on isä jne., ilman nimiä. Työntekijät niin sosiaalivirastossa, koulussa, terveydenhuollossa kuin päiväkodissa nimesin heidän ammattinimikkeillään. Päiväkoti on päiväkotia ilman nimeä tai ryhmää, koulu on alakoulu, yläkoulu tai ammatillinen oppilaitos. Perhettä tukevat tai auttavat toimipisteet, virastot tai laitokset olen jättänyt aineistoon, koska kyseessä on suurempi kokonaisuus. Asuinpaikan kadun tai kaupunginosan olen poistanut, samoin muiden sukulaisten osoitteet. Asuinpaikkana on keskusta tai esikaupunkialue. Jos omaiset asuvat lähimaakunnissa merkintänä on maakunta, muualla Suomessa asuvien asuinpaikkana olen käyttänyt Keski-Suomessa, Etelä-Suomessa jne. Työpaikat olen korvannut kuvaavilla sanoilla kuten kaupassa, isossa tehtaassa tms. Omaisten yksilölliset ammattinimikkeet olen poistanut. Alkuarvioinneista kaksi oli

ruotsinkielisiä, loput 43 suomenkielisiä. Ottaessani lainauksia ruotsinkielisistä teksteistä olen selvyyden vuoksi kääntänyt ne suomen kielelle.

5 TUTKIMUSMENETELMÄT

Pohdin seuraavassa asiakirja-aineiston käyttöä tutkimuskohteena ja kuvaan soveltamaani analyysiä. Laadullisen tutkimukseni kohteena ovat olleet tekstit.

5.1 Sisällönanalyysi

Dokumentteja ja valmiita aineistoja voidaan analysoida hyvin monella tavalla: historian tutkimuksen menetelmin, aineistoa kvantifioimalla, tapaustutkimuksena tai diskurssianalyysiä hyödyntäen. Kuten Jari Eskola ja Juha Suoranta (2005, 165) ovat todenneet, kvantifioiva analyysi on noussut kolmanneksi vaihtoehdoksi niille, joiden mielestä perinteinen kvalitatiivinen analyysi on liian löysää, mutta jotka eivät myöskään halua palata koviin menetelmiin. Eskola ym (2005, 174) jatkavat vielä analyysejä vertaillessaan, että kvantitatiivisen tekstianalyysin tuottamilla numerotiedoilla voidaan saavuttaa jo sinällään monella tavalla puhuttelevia tutkimustuloksia. Tätä uutta menetelmää kutsutaan monimenetelmälliseksi tutkimustavaksi eli mixed methods -menetelmäksi. Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt käyttämään laadullisen tutkimuksen lisänä määrällistä tutkimusta. Myös Robson (1998, 307) kehottaa käyttämään sekä kvalitatiivista että kvantitatiivista menetelmää tutkimuksen analysointiin. Vaikka oma tutkimukseni onkin kvalitatiivinen tutkimus, esittelen tuloksia myös kvantitatiivisessa muodossa.

Jari Eskolan ym. (2005, 137) mukaan laadullisen aineiston analyysin tarkoitus on luoda aineistoon selkeyttä ja siten tuottaa uutta tietoa tutkittavasta asiasta. Analyysin avulla pyritään tiivistämään ja luomaan selkeä ja mielekäs kokonaisuus aineistosta kuitenkin sen sisältämää informaatiota kadottamatta.

Sisällönanalyysissä aineistoa tarkastellaan eritellen, yhtäläisyyksiä ja eroja etsien ja tiivistäen. Sisällönanalyysi on diskurssianalyysin tapaan tekstianalyysia, jossa tarkastellaan jo valmiiksi tekstimuotoisia tai sellaiseksi muutettuja aineistoja. Tutkittavat tekstit voivat olla melkein mitä vain: kirjoja, päiväkirjoja, haastatteluita, puheita tai keskusteluita.

Sisällönanalyysin avulla pyritään muodostamaan tutkittavasta ilmiöstä tiivistetty kuvaus, joka kytkee tulokset ilmiön laajempaan kontekstiin ja aihetta koskeviin muihin tutkimustuloksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 105.)

Sisällönanalyysin ohella puhutaan joskus myös sisällön erittelystä. Tuomen ja Sarajärven (2002, 107-108) mukaan sisällön erittelystä puhuttaessa tarkoitetaan kvantitatiivista dokumenttien analyysia, jossa kuvataan määrällisesti jotain tekstin tai dokumentin sisältöä. Tutkimusongelmasta riippuen voidaan esimerkiksi laskea tiettyjen sanojen esiintymistiheyttä tietyissä dokumenteissa. Sisällönanalyysista sen sijaan puhutaan, kun tarkoitetaan sanallista tekstin sisällön kuvailua.

Sisällönanalyysillä voidaan siis tarkoittaa niin laadullista sisällönanalyysiä kuin sisällön määrällistä erittelyä ja näitä molempia voidaan hyödyntää samaa aineistoa analysoidessa. Sisällönanalyysiä voidaan jatkaa tuottamalla esimerkiksi sanallisesti kuvatusta aineistosta määrällisiä tuloksia. Tutkimusaineiston laadullisessa sisällönanalyysissa aineisto ensin pirstotaan pieniin osiin, käsitteellistetään ja lopuksi järjestetään uudelleen uudellaiseksi kokonaisuudeksi. Sisällönanalyysi voidaan tehdä aineistolähtöisesti, teoriaohjaavasti tai teorialähtöisesti, erona on analyysin ja luokittelun perustuminen joko aineistoon tai valmiiseen teoreettiseen viitekehykseen. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 109-116.)

Omaa aineistoani olen käsitellyt aineistolähtöisesti. Tekstin lopulliseksi analyysimenetelmäksi valitsin tyypittelyn, koska katsoin, että aineistosta saisin parhaiten kuvaa tyypittelemällä aineistoa. Tyypittely selkeyttää aineistoa ja nostaa esiin tavanmukaisuuksia, mutta se tuo myös poikkeamat esiin. Olen eritellyt tekstiä etsien siitä yhtäläisyyksiä ja eroja. Olen tehnyt laadullista sisällönanalyysiä tyypittelyn avulla etsien miten ja mitä tietoa on tuotettu, kuka tietoa on tuottanut sekä miten ja millä apuvälineillä tietoa on etsitty. Olen käyttänyt myös määrällistä erittelyä laskemalla tekstistä esiin tulleita yhtäläisyyksiä.

5.2 Asiakirja-aineiston ja kielen tutkiminen

Anna-Liisa Lämsä on pohtinut asiakirja-aineistoa tutkimuskohteena. Hän kuvaa hyvin niitä seikkoja, jotka puoltavat asiakirja-aineiston valintaa tutkimuskohteeksi. Hänen mukaansa asiakirja-aineistosta saadaan riittävän laaja tutkimusaineisto takaamaan sen, että kaikki hyvinvoinnin ongelmat mitä sosiaalihuollon asiakkailta esiintyy, ilmenevät myös tekstistä. Asiakirjojen teksti on tarkistettua tekstiä, mihin asiakkaillakin on mahdollisuus vaikuttaa. Asiakirja-aineisto soveltuu haastattelua paremmin asiakkuusprosessien systemaattiseen tarkasteluun, tapahtumien kulku on ajoitettavissa ja asiakirjat on pääsääntöisesti kirjoitettu silloin kun tapahtumat ja toimenpiteet ovat olleet ajankohtaisia. Lisäksi asiakirja-aineisto antaa mahdollisuuden tarkastella ja kuvata sosiaalihuollon asiakkaiden elämäntilanteiden ja -kulun moninaisuutta. (Lämsä 2009, 66-67.)

Kääriäisen (2006, 48) mukaan asiakastyöstä laaditut dokumentit kannattelevat mukanaan valikoitua kertomusta sosiaalityöstä. Asiakirjat eivät koskaan tuo lukijalleen näkyviin kokonaisia elämäntarinoita. Ehyen tarinan lukeminen tai sellaisen kirjoittaminen pelkkien sosiaalityön asiakirjamerkintöjen varassa vaatisi runsaasti kuvittelua, arvailuja ja loputonta tulkintaa. Tulkintojen sijaan tutkijan tulisi pyrkiä jatkuvasti oikeudenmukaisen kuvauksen esittämiseen tutkimuksen kohteesta.

Alkuarvioinnit, niin kuin muutkin sosiaalivirastossa tehdyt muistiinpano- ja päätöstekstit ovat osa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan todellisuutta, sosiaalityön arkea. Asiakirjatutkimuksessa tulee aina muistaa, että sosiaalityöntekijät esittävät asiakirjoissa sen, mitä asianmukainen työskentely edellyttää. Asiakirjat kertovat siitä, kuinka sosiaalityöntekijät toimivat lastensuojelutehtävän päämäärien mukaisesti. (Kääriäinen 2003, 17.) Näin ollen sosiaalityön dokumenttien käyttäminen tutkimuksen aineistona vaatii tutkijalta tietoisuutta siitä, mitä hän on tutkimassa. (Kääriäinen 2003, 20.)

Eskolan ym. (2005, 142) mukaan kvalitatiivisia menetelmiä käyttävän tutkijan tutkimuskohteet näyttäytyvät tutkijalle lähes aina kielessä. Kieli on osa tutkimuskohdetta, sosiaalista todellisuutta. Kiinnostavaa onkin, miten kieltä käytetään erilaisissa sosiaalisissa

vuorovaikutustilanteissa, mitä sillä kerrotaan ja kuvataan sekä mitä kielen käyttäminen saa aikaan. Eskola ym. toteavatkin (2005, 144) että kieli on varsin keskeinen seikka kvalitatiivisessa tutkimuksessa.

Tutkimuksessani kielen käyttö ei näyttele pääosaa, koska teksteissä on vain vähän suoria lainauksia. Työntekijät ovat käyttäneet yhteenvetoja kirjoittaessaan ns. virkamieskieltä ja virkamieskielellä kirjoittaneet dokumentin laadintaan osallistuneiden henkilöiden mielipiteet. Kuitenkin tulee huomioida, että kieli muokkaa sosiaalista todellisuutta ja kieli sekä kielenkäyttö ovat oleellisen osa tutkimustani, koska kirjoitettu teksti on myös kieltä.

5.3 Analyysitavan valinta

Alkukartoitusten tutkimisessa teemoittelu ja sitä kautta tehty tyypittely oli minusta oikea analyysitavan valinta tähän tutkimukseen. Kaikki dokumentit oli tehty samalla mallilla ja niistä löytyivät samat peruselementit. Mm. kuka ilmoituksen oli tehnyt ja mikä ilmoituksen syy oli ollut sekä miten lasta tai nuorta ja vanhempia oli kuultu. Lisäksi kaikista yhteenvedoista selvisi mikä asianosaisten mielipide oli ollut itse ongelmasta sekä jatkotilanteen hoidosta. Näin ollen pystyin teemoittelun ja tyypittelyn kautta kvantifioinnin avulla luomaan kuvan alkukartoituksista. Esittelen seuraavassa lyhyesti teemoittelun, tyypittelyn sekä kvantifioinnin.

5.3.1 Teemoittelu

Tyypittelyn pohjana on usein teemoitteluun perustuva taulukointi. Eskola ym. (2005, 162) mukaan kvalitatiivisen aineiston käsittelyn alkuvaiheessa tutkija joutuu sietämään epätietoisuutta siitä, mitä aineiston kanssa pitäisi oikeastaan tehdä. Omalla kohdallani epätietoisuus oli konkreettista. Aineisto oli suhteellisen suuri ja siinä olevia tutkittavia seikkoja lukemattomia. Aineistosta tarpeellisen ja tutkimuksen kannalta oleellisen tiedon löytäminen oli haastavaa, samoin sen miettiminen mikä tieto ei ole tarpeellista kirjata ylös. Tämän epätietoisuuden kanssa elin tutkimukseni alkuajan.

Eskola ym. (2005, 178-178) pitää teemoittelua suositeltava aineiston analysointitapana jonkin käytännöllisen ongelman ratkaisemisessa. Teemoittelun avulla tekstiaineistosta saadaan esille kokoelma erilaisia vastauksia tai tuloksia esitettyihin kysymyksiin. Eskola ym. (2005, 179) toteaaakin, että vaikka laadullista aineistoa jäsentää miten tahansa, niin aina siitä riittää kirjoittamista loputtomiin.

Käsitellessään teemoittelua Eskola ym. (2005, 174-175) toteavat, että ensimmäinen lähestymistapa aineistoon kulkee useimmiten tematisoinnin kautta, sillä määrällistä analyysiä tavoitteleva tutkija valitsee yleensä jonkin analyysimenetelmään sopivamman tiedonhankintamenetelmän. Aineistosta voi nostaa esiin tutkimusongelmaa valaisevia teemoja. Näin on mahdollista vertailla tiettyjen teemojen esiintymistä ja ilmenemistä aineistossa. Aineistosta voidaan poimia sen sisältämät keskeiset aiheet ja sitten esittää se kokoelmana erilaisia kysymyksenasetteluja. Tekstimassasta on ensin pyrittävä löytämään ja sen jälkeen erotettava tutkimusongelman kannalta olennaiset aiheet. Teemoittelu vaatii onnistuakseen teorian ja empirian vuorovaikutusta, joka tutkimustekstissä näkyy niiden lomittumisena toisiinsa.

5.3.2 Tyypittely

Teemoittelun ohella toinen perinteinen vaihtoehto aineiston ryhmittämiseksi on tyypittely. Tyypittely on sisällönanalyysin alla oleva menetelmä, missä tehdään ryhmittelyä tyypeiksi etsimällä samankaltaisuuksia. Aineistosta pyritään löytämään samankaltaisia tarinoita, esim. tyypillinen tilanteenkulku, henkilökuvaus jne. Aineistolle tehdään myös poikkeavien tapausten systemaattista etsintää. Tyypittely edellyttää kuitenkin aina jonkinlaista tarinajoukon jäsentämistä, ts. teemoittelua. (Eskola ym. 2005, 181.) Tyypittelyssä on kysymys aineiston ryhmittelystä tyypeiksi, selviksi ryhmiksi samankaltaisia tarinoita. Parhaimmillaan tyypit kuvaavat laajasti ja mielenkiintoisesti, mutta silti taloudellisesti aineistoa. Tämän tutkimuksen analyysissä tyypittelyn avulla pyritään kuvaamaan millainen on tyypillinen alkuarvioinnin yhteenveto, miten lapsen osallisuus näyttäytyy tyypillisesti yhteenvedoissa.

Eskola ym. (2005, 182) erottaa kolme erilaista tapaa muodostaa tyyppejä.

1. Autenttinen, yhden vastauksen sisältävä tyyppi esimerkkinä laajemmasta aineiston osasta.
2. Yhdistetty, mahdollisimman yleinen tyyppi: mukaan otetaan vain sellaisia asioita, jotka esiintyvät suuressa osassa tai kaikissa vastauksista.
3. Mahdollisimman laaja tyyppi, jolloin jotkut tyyppiin mukaan otettavat asiat ovat esiintyneet kenties vain yhdessä vastauksessa. Olennaista tyypissä on sen sisäinen loogisuus. Tyyppi on mahdollinen, vaikkakaan ei sellaisenaan todennäköinen.

Tyypittelylle ominaisia sanoja ovat keskeinen, olennainen, ominainen ja tyypillinen. Mutta mielenkiinto voi kohdistus myös seikkoihin, jotka saatetaan ajatella erikoisiksi, yksittäisiksi, omituisiksi ja keskimääräisestä poikkeaviksi. Tyypittelyssä astutaan tavallaan askel teemoittelua pidemmälle, sillä siinä kuvataan aineistoa lukuisten teemojen sijaan laajemmin. Tyypittelyn tavoitteena on muodostaa yleistämällä kohteesta ja sen ominaisuuksista tyyppejä. (Yhteiskuntatieteellinen tutkimusarkisto 2007.)

Lämsä (2009, 175-176) on tutkimuksessaan tyypittelyä tehdessään todennut, että sosiaalihuollon asiakkaat eivät olleet kiinteä ryhmä. Osa asiakkaista tarvitsi vain vähän tukea kun taas osa oli sosiaalityöntekijöiden seurannassa ja oli vakioasiakkaita, joiden tuen tarve oli runsasta ja jatkuvaa. Tämän pohjalta Lämsä onkin todennut, että asiakkuustyyppiäotuksessa on kyse erilaisten elämänhallinnan ja syrjäytymisen ulottuvuudella jäsenyviin asiakkuustyyppien ristiinvalidoinnista niiden sisällönerittelyn ja eronteodynamiikan kautta. Lämsä toteaaakin, että asiakkaan asiakkuustyyppin valinta saattoi olla vaikeaa asiakkaan saadessa eri tilanteissa erilaisia asiakkuusmäärittäyksiä.

Omassa aineistossani kohtasin saman haasteen. Ongelman tyypittely osoittautui usein erilaiseksi alkukartoituksen alussa kuin mitä se esitettiin loppuyhteenvedossa. Perheiden tai lasten ja nuorten tilanteet muuttuivat kartoituksen aikana, usein parempaan suuntaan. Tämä hankaloitti teemoittelua ja tyypittelyä.

5.3.3 Kvantifiointi

Kvantifioinnista puhuttaessa voidaan kysyä, sopivatko laskeminen ja numerot lainkaan kvalitatiivisen aineiston käsittelyyn. Kuitenkin on niin, että laadullisen aineiston hyödyntäminen ei sulje pois määrällisyyttä. Määrä ja laatu voivat molemmat olla mukana niin kvalitatiivisessa kuin kvantitatiivisessakin tutkimuksessa. Tutkimuksessa täytyy kuitenkin analysoida ja tulkita, ei pelkästään nostaa aineistosta sitaatteja ja kuvata niitä. Aineiston kvantifiointi ei ole mikään yksinkertainen keino pyrittäessä tekemään entistä parempia kvalitatiivisia tutkimuksia, mutta toisinaan myös laadullisessa tutkimuksessa määrällinen analyysi voi olla käyttökelpoinen. Laskemisella laadulliseen aineistoon pääsee joskus helpommin kiinni kuin vain lukemalla sitä uudestaan ja uudestaan. Laskemalla saa joskus myös varmuuden siitä, että tutkimuksen tuloksina esitettävät päätelmät ovat oikein. (Anita Saaranen-Kauppinen & Anna Puusniekka 2006.)

Omassa tutkimuksessani tein kvantifiointia tyypittelyvaiheessa. Etsiessäni tiettyjä teemoja laskin niiden esiintymiskertoja ja vertailin pääteemojen alla olevia alateemoja keskenään. Samoin etsin myös harvoin esiintyviä teemoja.

5.4 Analyysiprosessi ja aineiston alustava koodaus

Kuvaan seuraavaksi aineiston käsittelyä ja alustavaa koodausta. Alkuarviointeja lukiessani koodasin ensin aineiston ja tein teemoittelua, tämän jälkeen kvantifioin aineiston ja lopuksi tyypittelin sen. Lukiessani lähestyin aineistoa siitä, millainen on tyypillinen alkuarvioinnin yhteenveto, millainen on tyypillinen kuvaus lapsesta ja kysyin, mitkä ovat lasten osallistumisen tavat. Etsin tietoa lapsen näkymisestä ja lapsen puheesta sekä tietoa siitä miten lapset ylipäättään mainittiin dokumenteissa. Aineiston avulla tuotin erilaisia käsitteellistyksiä lasten näkymisestä ja kuulumisesta yhteenvedoin.

Aloitin aineiston käsittelyn teemoittelemalla, koska arvelin näin saavani aineistosta parhaan mahdollisen kuvan. Työskentelyn avulla pystyin muodostamaan erilaisia teemoja, joiden avulla sain tehtyä tyypittelyä ja näin havainnollistamaan aineistoani etsiessäni

lapsen äänen näkyvyyttä teksteissä. Esim. etsiessäni lastensuojeluilmoituksen syytä, etsin ensin teksteistä niitä syitä, jotka olivat johtaneet ilmoituksen tekoon. Sitten lähdin syy/teema kerrallaan selvittämään tarkemmin mitä ilmoitus oli koskenut ja mitä yhtäläisyyksiä ja eroja tämän teeman sisältä löytyi muodostaen näin erilaisia tyyppejä. Koska tekstit olivat suhteellisen lyhyitä, vajaasta sivusta kolmeen sivuun, teemoittelun ja sitä kautta tyypittelyn avulla pyrin saamaan selkeän kuvan tekstien rakenteesta ja siitä kuka niissä oli äänessä ja miten ääni tuotiin esiin. Samoin menettelin mm. sen suhteen miten lapsi näkyi tekstissä, miten lapsen puhetta tuotiin esiin ja millä tavoin mainintoja lapsesta ja lapsen käyttäytymisestä esitettiin.

Eskolan ym. (2005, 154) mukaan teemakortiston muodostaminen tapahtuu tarina tai haastattelu kerrallaan. Omassa tutkimuksessani kortiston muodostaminen tapahtui alkuarviointi eli lastensuojelutapaus kerrallaan, minkä jälkeen lähdin hakemaan tekstistä yhtäläisyyksiä, mutta myös selviä poikkeuksia.

Eskolan ym. (2005, 151-152) mukaan aineistonkoodaukselle on olemassa ainakin kaksi periaatteellisesti erilaista tapaa. Toinen on lähteä liikkeelle analysoimaan aineistoa aineistolähtöisesti ilman teoreettista etukäteisolettamusta. Tällöin tutkijalla on olemassa etukäteistietoa ja -oletuksia tutkittavasta kohteesta, mutta niiden ei anneta häiritä aineistosta itsestään nousevia teemoja. Toisessa lähestymistavassa hyödynnetään joko jotain teoriaa tai siihen otetaan tietoisesti jokin enemmän tai vähemmän teoreettisesti perusteltu näkökulma. Omassa tutkimuksessani pitäydyin ensimmäisessä vaihtoehdossa, minulla oli teoreettista taustatietoa, mutta lähtökohtana oli kuitenkin avoimuus aineistolle ja sille, mitä yhteenvedoissa todetaan lapsista ja sen jäsentämisestä. Ainut aineiston analyysiä ohjannut teoreettinen etukäteisoletus oli, että tarkastelen aineistoa lapsilähtöisesti. Tulkintavaiheessa olen tyypitellyt tekstin sisältöä ja peilannut analyysin tuloksia teorialuvun käsitteisiin ja jäsenyyksiin. Kuten Eskola ym. (2005, 152) on todennut, jouduin jälkikäteen kehittämään teoreettiset silmälasit, joiden läpi aineistoa tarkastelin.

Mikko Lehtosen (2000, 157) mukaan analyttinen lukeminen on prosessi, jossa kirjoitettu näyttöytyy yhä uudelleen erilaisena, ennen lukemattomana. Tekstiä ei voi lukea edes kahta kertaa samana, sillä ensimmäinen lukukerta jo ohjaa seuraavan lukukerran ajattelua. Aloittaessani aineistoon tutustumisen luin ensimmäisen kerran aineiston nopeasti silmäillen läpi, jotta sain yleiskuvan aineistosta. Ensimmäinen lukeminen oli pysähdyttävä ja vaikutti minuun syvästi, johtuen lasten hädästä ja perheiden vaikeista ongelmista. Seuraava aineistoon paneutuminen oli tunnistetietojen poistaminen ja muuttaminen. Kolmas vaihe oli yhteenvetotekstien lukeminen yhteenvedo kerrallaan, siten että muodostin kustakin yhteenvedosta teemakortiston.

Kolmannessa vaiheessa koodasin ensin aineiston ja tein teemoittelun, tämän jälkeen kvantifioin aineiston, ja lopuksi tyypittelin sen. Lukiessani lähestyin aineistoa siitä millainen on tyypillinen alkuarvioinnin yhteenvedo, millainen on tyypillinen kuvaus lapsesta. Etsin mitä ovat lasten osallistumisen tavat ja miten lapsi mainitaan dokumenteissa. Aineiston avulla tuotin erilaisia käsitteellistyksiä lasten näkymisestä ja kuulumisesta yhteenvedoin. Olen palannut yksittäisiin yhteenvedoihin lukemattomia kertoja tarkastaen asioita.

Alustavassa vaiheessa käytin kahdeksaatoista teemaa (Liite 1). Kuka lastensuojeluilmoituksen on tehnyt, kenelle ilmoitus on tehty, ilmoituksen syy, kuka tuottaa tietoa lapsesta, miten huolenaihetta etsitään jne. Teemat sain lukemalla yhteenvedoja ja etsimällä niistä usein ilmeneviä sanoja tai asioita. Muutaman teeman huomasin jo ensimmäisen kerran jälkeen sellaisiksi, joita esiintyi vain osassa arviointeja. Mm. nuoren rajat ja kotiintuloajat oli kirjattu muistiin vain osalla niistäkin arvioinneista, joissa se mielestäni olisi pitänyt olla. Seuraavaksi tein teemoista yhteenvedon kohta kohdalta. Laskin montako ja minkälaisia merkintöjä teemojen alle tuli. Muutamiin teemoihin alakohtia tuli runsaasti. Esim. teemaan kuka ilmoituksen on tehnyt alakohtia tuli 19 kpl, yleisimpinä poliisi ja koulun henkilökunta, ilmoituksen syy teemaan alakohtia tuli 28 kpl, joita olen yhdistellyt yläteemoiksi. Suurimpina yksittäisinä teemoina olivat vanhempien päihteiden käyttö ja kykenemättömyys, nuorten kohdalla heidän oma päihteiden käyttönsä ja koulunkäyntiongelmat.

Tämän jälkeen olen laskenut eri teemojen alakohtia. Esimerkiksi miten huolenaihetta etsitään -teeman kohdalta olen laskenut niin yksittäisen apuvälineen käyttökertoja, kuin myös sitä, käytettiinkö useampia apuvälineitä saman tapauksen yhteydessä. Samoin menettelin muidenkin alakohtien kanssa. Teemoittelua käytin hyväkseni myös niin, että halutessani tarkastella tekstistä tietyn alakohdan esimerkkejä, ne oli helppo löytää tekemästäni teemaluettelosta.

Tutkimuksen luotettavuuden pyrin varmistamaan huolellisella lukemisella sekä tarkalla tyypittelyllä. Olen pyrkinyt saamaan alkuarvioista esille kaiken huomionarvoisen asian. Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnista ei löydy yhtenäistä käsitystä, vastuu tulosten yleistettävyydestä tai siirrettävyydestä jää myös lukijalle. Tästä syystä tutkijan on pyrittävä raportoimaan kaiken, mikä helpottaa tutkimuksen itsenäistä arviointia. (Mäntylä 2007, 55.)

Kääriäinen (2003,118) on todennut teemoista puhuessaan että yksinkertaistaen ja kärjistäen voi todeta päätösasiakirjojen perustelujen sisällöllisten teemojen olevan etukäteen säädeltyjä. Näitä päätösasiakirjojen teemoja ei voi itse valita. Sen sijaan kokemukselliset teemat ovat kirjoittajan valittavissa. Omassa tutkimuksessani tapahtui vastaavaa. Sisällöllistä etukäteen säädellyistä teemoista voin mainita esimerkiksi päätöksen jatkuuko lastensuojelu vai ei tai kuka ilmoituksen oli tehnyt. Kokemuksellisia teemoja taas on esimerkiksi se, miten lapsi tai nuori puhuu itsestään, vanhemmistaan tai yleensä elämästään.

6 ANALYSOINTI

Tässä luvussa kuvaan ensin aineistoa kvantifioinnin pohjalta kvantitatiivisesti ja kuvaan lasten ja perheiden taustoja. Tämän jälkeen siirryn kuvaamaan teemoittelun ja tyypittelyn tuloksena syntyneitä jäsennyksiä siten, että luvun lopussa kuvaan, millainen on tyypillinen alkuarviointi ja miten alkuarvioinnit rakentuvat. Pyrin analysoimaan, miten aineistossa näkyy se, miten lapsen näkökulmaa on otettu huomioon, miten sitä on dokumentoitu. Tuon vielä ilmi tyypillisiä lastensuojeluilmoituksia, ilmoitusten sisältöjä sekä ketkä ovat selvityksissä tietoa tilanteesta tuottaneet. Kerron myös millä menetelmillä huolenaiheita on etsitty eri-ikäisten lasten ja nuorten kanssa työskenneltäessä sekä miten nuoria on kotona rajoitettu. Lopuksi esitän poimintoja lasten ja heidän vanhempiansa mielipiteistä koskien lastensuojeluilmoitusta sekä alkukartoitukseen liittyvistä tapaamisista, keskusteluista ja loppuyhteenvedoista.

6.1 Alkuarviointien lapset

Aineisto käsitti kokonaisuudessaan 53 lasta, joiden elämää yhteenvedoissa oli dokumentoitu. Karkeasti aineistossa mukana olevat lapset voi jakaa kahteen ryhmään: isommat yli 12-vuotiaat lapset (N=25), joiden lastensuojeluun asiakkaaksi tuleminen johtui ensisijaisesti heidän omasta oireilustaan (päähteet, koulupoissaolot, varkaudet, väkivalta, poliisi-ilmoitukset), muutamassa harvassa tapauksessa vanhempien toiminnasta tai toimimattomuudesta sekä pienemmät alle 12-vuotiaat lapset (N=28), joilla asiakkuus johtui vanhempien toiminnasta (vanhempien väkivalta, vanhempien päihteiden käyttö, vanhempine kyvyttömyys).

Vanhimmista eli 17-vuotiaista alkuarviointeja on tehty kolmelle nuorelle, joista yhden kohdalla päätettiin jatkaa lastensuojelun asiakkuutta. Yhteistä näille kolmelle nuorelle oli se, että kaikkien vanhemmat olivat eronneet ja nuoret asuivat äitiensä kanssa.

6.2 Aineiston kvantitatiivista tarkastelua

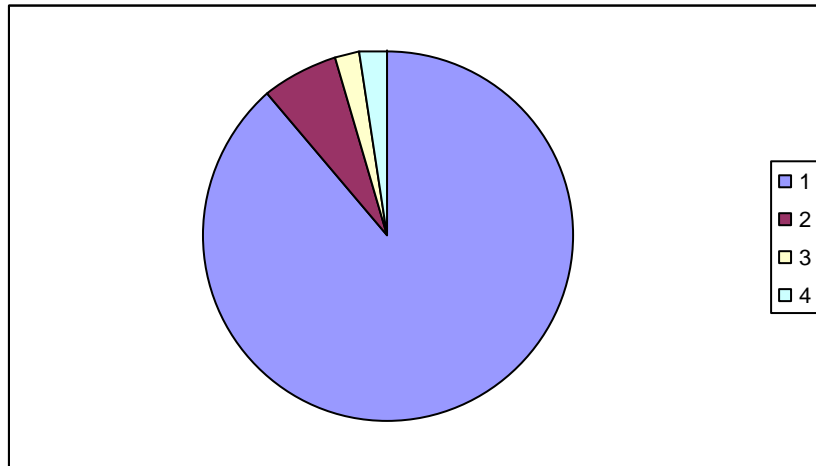
Otos on kerätty länsisuomalaisen keskisuuren kaupungin lastensuojelussa tehdyistä alkuarvioinneista ajalta huhtikuu 2008 – heinäkuu 2009. Tyypillisimmät perhetilanteet olivat perinteinen ydinperhe, johon kuuluivat molemmat vanhemmat sekä enemmän kuin yksi lapsi (N=10) sekä äidin ja lapsen perhe (N=10). Yhdeksässä perheessä oli äiti, isä ja lapsi. Yksinhuoltajaäiti kahden tai useamman lapsen kanssa oli kuudessa tapauksessa. Uusperheissä asui yhdessä äidin ja uuden puolison kanssa kolme lasta. Samoin kolmessa perheessä oli lapsi, äiti, äidin uusi puoliso sekä muita lapsia, joko sisaria, sisarpuolia tai miehen lapsia. Vuoroviikoin isän ja äidin luona asuvia lapsia aineistossa oli kolme ja yksi isän kanssa asuva lapsi.

Perhetyyppi	Perheitä kpl
äiti + isä + lapset, 2 tai enemmän	10
äiti + lapsi	10
äiti + isä + lapsi	9
äiti + lapset, 2 tai enemmän	6
äiti + äidin puoliso + lapsi	3
äiti + äidin puoliso + lapsi + muita lapsia	3
vuoroviikoin isän - äidin luona	3
isä + lapsi	1
yhteensä	45

Taulukko 1: perheet perhetyypin mukaan

Alkuarvioinnit koskivat 45 perhettä, joissa oli yhteensä 53 lasta tai nuorta. Tapauksista 40:ssä arvioinnin kohteena oli vain yksi lapsi, kolmessa tapauksessa kaksi lasta ja kahdessa tapauksessa 3 tai 4 lasta. Suurin osa tutkimuksessa mukana olleista alkuarvioinnista koski vain yhtä lasta. Tästä voidaan päätellä, että lastensuojeluilmoituksilla puututaan yleensä yksittäisten lasten tai nuorten tilanteeseen, harvemmin puututaan koko perheen tilanteeseen. Perheessä saattoi olla muitakin lapsia, mutta lastensuojeluilmoitus ja tarve kartoittaa tilannetta koski vain yhtä lasta. Mikäli huolenaihe oli vanhemmista lähtöisin, tehtiin yleensä selvitys perheen kaikille lapsille,

mikäli huolenaihe taas oli lapsesta tai nuoresta lähtöisin kartoitettiin vain tämän lapsen tai nuoren tilanne.

Kuvio 1. Lasten lukumäärä /alkuarvio.

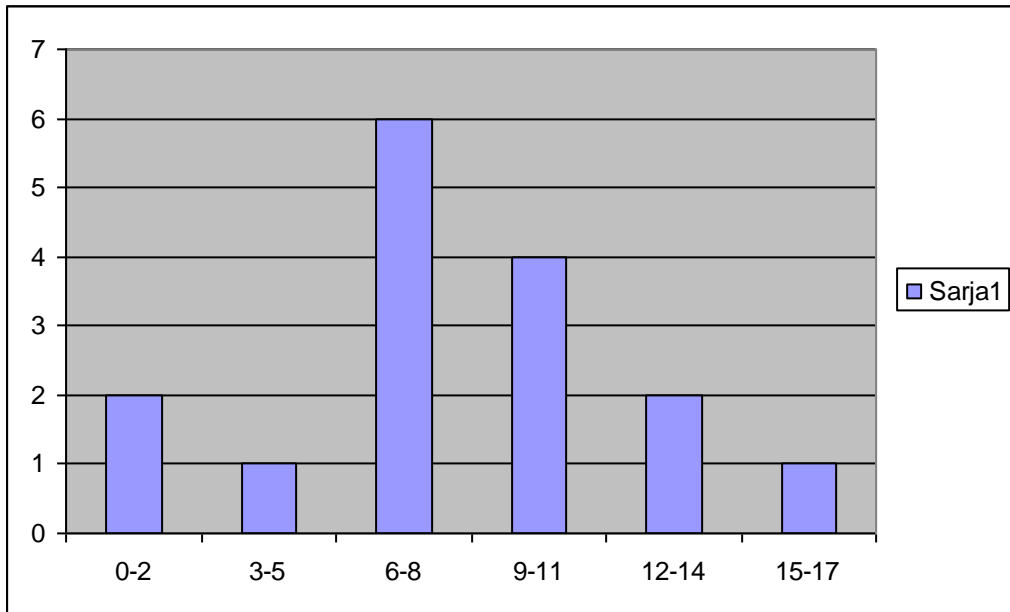
1. yksi lapsi, 2. kaksi lasta, 3. kolme lasta ja 4. neljä lasta
n = 45 (lapsia yhteensä 53)

Tehdyissä alkuarvioissa lapset jakautuivat sukupuolijaon mukaisesti tasan, tyttöjä aineistossa oli 26 ja poikia 27. Kummankin sukupuolen kohdalla eniten alkuarvioiteja tehtiin 15-17 -vuotiaiden ikäryhmissä (N=18), 6-8 -vuotiaiden ja 9-11 -vuotiaiden ryhmät olivat saman kokoiset (N=8), myös 0-2 -vuotiaiden ja 12-14 -vuotiaiden ryhmät olivat yhtä suuret (N=7). Pienimmän ryhmän muodostivat 3-5 -vuotiaat (N=5). Sukupuolijaon mukaan tytöillä pienin ryhmä oli leikki-ikäiset 3-5 -vuotiaat (N=1), pojilla pieni ryhmä oli 6-8 -vuotiaat (N=2). Taulukossa lapset on ryhmitelty sukupuoli- ja ikäjakauman mukaisesti.

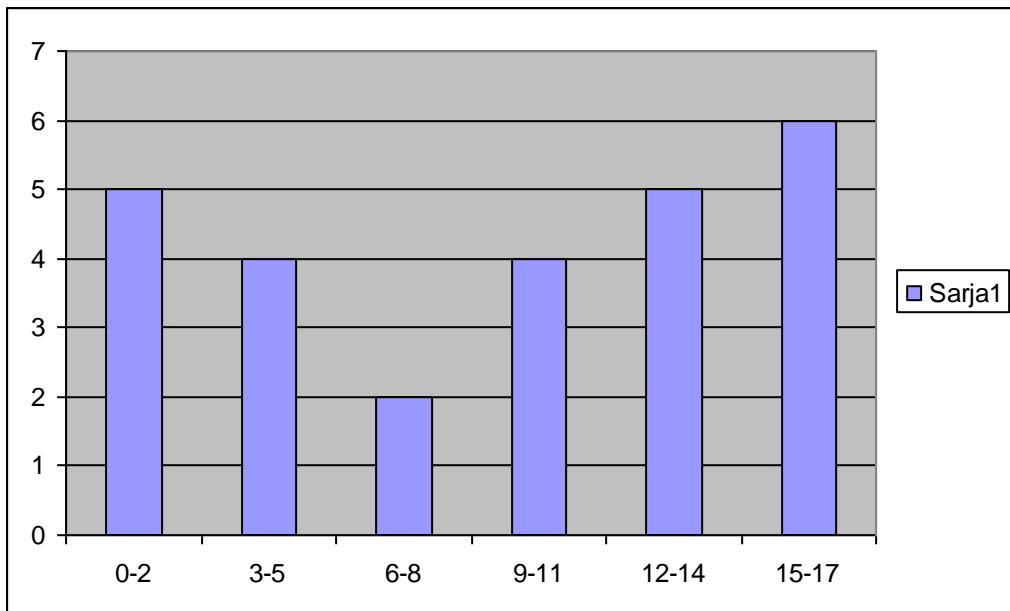
Mielenkiintoinen havainto oli se, että 6-8 -vuotiaiden ryhmä olivat tytöillä suurin ryhmä, mutta pojilla pienin ryhmä. Koska kyseessä olivat kuitenkin vielä lapset, ei huolenaihe ollut lapsesta lähtöisin, vaan huolenaihe tuli perheen sisältä. Kiinnostavaa oli myös se, että tytöillä tapausten lukumäärä oli laskeva 6-8 -vuotiaiden ryhmästä alkaen, kun taas pojilla samasta 6-8-vuotiaiden ryhmästä alkaen ryhmien koot kasvoivat.

Tyttöjen ja poikien ryhmissä tehdyt alkuarvioinnit ikäjaottelu mukaan.

Kuvio 2: Tytöt ikäryhmittäin, n =26

Kuvio 3: Pojat ikäryhmittäin, n = 27

6.3 Alkuarvioinnin tyypillinen rakenne

Alkuarviointidokumentit olivat kaikki rakenteeltaan hyvin samanlaisia, vaikka niiden pituus vaihtelikin vajaasta sivusta kolmeen sivuun pienimmällä rivivälillä kirjoitettua tekstiä. Henkilötietojen ilmoittamisen jälkeen kaikki tekstit alkoivat otsakkeella; selvityksen sisältö. Tämän jälkeen oli otsikkona lapseen liittyvät huolet. Tässä kappaleessa kerrottiin, kuka lastensuojeluilmoituksen on tehnyt, miksi ilmoitus on tehty ja mikä on ollut huolenaihe. (Esitän tekstissä kursivilla suorat lainaukset.)

Koulupsykologi ilmoitti yläasteikäisestä nuoresta, joka tuntuu alavireiseltä ja jolla oli paljon poissaoloja koulusta, koulutehtävät olivat tekemättä ja tavaroista huolehtimisessa oli hankaluuksia.

Tämän jälkeen selvitettiin prosessiin osallistuneet ihmiset: ketkä olivat osallistuneet alkuarvioinnin tekoon, lapsi tai nuori, vanhemmat ja muut sukulaiset sekä ketkä viranomaiset olivat olleet mukana selvitystyössä. Tähän kappaleeseen osa sosiaalityöntekijöistä yhdisti selvityksen tapaamisista, osa piti kappaleet erillään. Tapaamisien alla kerrottiin missä tapaamiset ovat tapahtuneet: virastossa, laitoksessa, kotona tai jossain muualla sekä ketkä kussakin tapaamisessa ovat olleet mukana. Tapaamisten ilmapiiriä oli myös kuvattu. Mikäli tapaamisia oli tapahtunut kotona, selvitettiin kodin siisteyttä. Tapaamisia järjestettiin, jos mahdollista, myös kotona. Kotikäynneillä kuvailtiin myös kodin ilmapiiriä.

Äiti oli juuri tullut töistä ja valitti päänkipuaan, hän ilmaisi olemuksellaan, ettei pidä kotikäynnistä. Kodin todettiin myös olleen sekaisemmassa kunnossa kuin aikaisemman kotikäynnin aikana.

Tapaamisten jälkeen selvitettiin käytetyt menetelmät ja tehdyt havainnot. Työntekijät olivat kirjanneet mitä erilaisia Pesäpuun menetelmiä ja apuvälineitä oli tapaamisissa käytetty tilanteen selventämiseksi niin vanhempien kuin lasten kanssa. Havainnointia pyrittiin tekemään niin lapsesta itsestään, lapsen ja vanhempien suhteesta, kasvatuksesta kuin yleensä lapsen elinoloista. Joissain alkuarvioinneissa käytetyt menetelmät oli esitetty vain luettelon muodossa, eikä tekstistä selvinnyt mitä menetelmien avulla saatiin selville.

Monessa tekstissä otettiin kantaa lapsen tai perheen päiväjärjestykseen, painoa laitettiin nukkumaanmenoajoille ja elämänrytmin säännöllisyydelle. Huolenaihe saattoi syntyä lapsen tai nuoren lisäksi myös vanhemmista, esimerkiksi yksinhuoltajan vähäinen tai olematon tukiverkosto saattoi herättää työntekijöissä huolta. Lisäksi vanhempien paineet saatettiin tuoda esiin.

Nelihenkisen perheen äidin unenpuute tuli esille minun päiväni lomakkeen avulla. Äiti ei kuitenkaan itse kokenut asiaa ongelmalliseksi, vaan totesi pärjäävänsä lyhyellä yönellä. Isän todettiin menevän nukkumaan klo 22 aikaan mutta äidin vasta klo 24, äiti kuitenkin nousi jo ennen kello viittä aamulla valmistamaan perheen aamiaista.

Tämän jälkeen selvitettiin lapsen ja vanhempien oma näkemys tilanteesta. Mieliä selvitettiin lapsen tai lapsien osalta, mikäli näitä oli iän perusteella voitu kuulla sekä isän ja äidin mielipiteet erikseen. Jos lapsen elämässä oli tiukasti mukana joku muu aikuinen, esimerkiksi isovanhemmat, oli näitäkin kuultu. Se, kenen mielipiteestä oli kyse, tuli selvästi esille. Tekstissä sanottiin; lapsi kertoo, äiti sanoo, isän mielestä jne. Aina lapset ja vanhemmat eivät olleet tekstien mukaan samaa mieltä asiasta tai vanhemmille kerrottiin asioista eri sävyyn. Joissain tapauksissa nuorten todettiin kertovan asioista eri lailla äidille ja isälle, mistä johtuen vanhemmat ymmärsivät tilanteen eri tavalla, toisaalta taas jotkut nuoret kokivat itse tilanteensa hankalammaksi kuin vanhemmat. Teksteissä tuli esiin myös tilanteita, jolloin nuoret kokivat, että vanhemmat tai vanhempi ei uskonut nuoren kertomusta. Näissä tapauksissa välittyi nuoren paha siitä, ettei häneen luotettu.

Perhepiirissä tapahtuneeseen nuoren pahoinpitelyyn äidillä ja tapaavalla isällä oli vastakkaiset näkemykset. Äidin mukaan kiireellinen huostaanotto oli aiheeton ja perusteeton, hän halusi nuoren välittömästi kotiin. Äiti kiisti kaikki nuoren kertomat seikat. Isä taas sanoi uskovansa nuoren kertomuksen tapahtuneesta, hänen mukaansa nuori ei valehtelisi näin vakavassa asiassa. Nuori itse kertoi suhteen äitiin olevan läheinen ja siksi hän olikin pettynyt kun äiti ei uskonut hänen kertomustaan.

Lopuksi tekstistä tulee esiin työntekijän tai työntekijöiden mielipide kokonaistilanteesta sekä lastensuojelun jatkamisen tarpeellisuudesta esiin. Työntekijöiden mielipiteen esittämiseen on vakiomuotoinen aloitusteksti: *Työntekijöiden perusteltu kanta siihen, onko lapsi lastensuojelun tuen ja avun tarpeessa.* Tämän jälkeen kerrottiin jatkuuko

lastensuojelu vai ei. Riippumatta siitä, mitä jatkosta päätetään, esitettiin asia aina perustellusti. Mikäli vanhemmat olivat ilmaisseet, että heidän mielestään yhteenveto oli väärin kirjoitettu, ilmaistiin se kartoituksen lopussa. Työntekijöiden kanta lastensuojelun jatkumiseen tai lopettamiseen ilmaistiin aina, koska se oli koko arvioinnin tarkoitus. Nuoren asiakkuuden lopettamisesta päätettäessä usein tuotiin esiin se, että nuori oli itse alkanut miettiä elämäänsä ja ottaa omista tekemisistään suuremman vastuun kuin mitä asiakkuuden alkaessa teki.

16-vuotiaan nuoren kohdalla ilmaistiin tilanteen rauhoittuneen paljon. Nuori oli alkanut miettiä omia valintojaan ja tekemisiään. Lisäksi hän halusi pysyä päihteettömänä ja oli valmis ottamaan vastaan apua.

Mikäli lastensuojelun jatkamiselle katsottiin olevan tarvetta, työntekijöiden kanta perusteltiin aina. Syyt jatkumiseen olivat yleisessä perhetilanteessa, vanhempien jaksamisessa tai sitten ne koskivat nuoren omaa käyttäytymistä. Lastensuojeluasiakkuuden keston todettiin joissain tapauksissa perustuvan muihin sopimuksiin, esim. sovittuihin tukikäynteihin tai muihin toimenpiteisiin.

Murrosikäisen tytön kohdalla todettiin, että niin nuori kuin vanhemmat tarvitsevat tukea arjesta ja sen tuomista haasteista selviytyäkseen. Vanhemmat tarvitsivat tukea kasvatustyössä ja rajojen asettamisessa, nuori taas tarvitsi apua ja tukea itsensä hallitsemiseen.

Alle kouluikäisen lapsen kohdalla asiakkuuden todettiin jatkuvan niin kauan, kuin perhe käy sovitusti perheneuvolassa, näiden käyntien jälkeen otetaan kantaa siihen onko tarvetta jatkaa asiakkuutta.

Vaikka alkuarviointien pituus vaihtelikin suuresti ja alkuarviointien tekijöitä oli useita, noudattivat ne melko yhtenäisesti Pesäpuun mallia. Kaikista dokumenteista selvisi hyvin ilmoituksen syy, osallistuneet ihmiset, tapaamiset sekä se, mitä alkuarvioinnin jälkeen oli päätetty lastensuojelun jatkosta. Työntekijät olivat kaikki käyttäneet samaa mallia, mutta huolenaiheesta riippuen asian selvitykset olivat hyvin eripituisia. Niissä tapauksissa, missä lapsen ikä mahdollisti lapsen kuulemisen, oli selvitetty sitä, miten ja kuinka lapsen kanssa oli kommunikoitu.

6.4 Kuka lastensuojeluilmoituksen oli tehnyt

Lastensuojelulain mukaan mikäli sosiaali- terveydenhuollon, koulutoimen, poliisitoimen tai seurakunnan palveluksessa taikka luottamustoimessa oleva henkilö on virkaa tai tointa hoitaessaan saanut tietää ilmeisestä perhe- ja yksilökohtaisesta lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta, hänen on ilmoitettava asiasta viipymättä sosiaalilautakunnalle. Myös muu kuin 1 momentissa tarkoitettu henkilö voi tehdä tällaisen ilmoituksen. (LsL 40 §.)

Lastensuojeluilmoituksia tutkittaviin tapauksiin olivat tehneet niin viranomaiset kuin yksityishenkilöt. Viranomaisista lastensuojeluilmoituksen oli yleisimmin tehnyt poliisi (N=11). Toisena näkyvänä viranomaisryhmänä olivat koulujen henkilökunta. Kuraattorit olivat tehneet seitsemästä nuoresta ilmoituksen, opettajat/rehtorit kuudesta ja koulupsykologit neljästä nuoresta, yhteensä koulun kautta oli tehty ilmoitus neljästätoista nuoresta. Yhden nuoren kohdalla ilmoituksia oli ennen alkuarvioinnin aloittamista tullut kolmelta eri taholta. Muita viranomaislastensuojeluilmoituksen tekijöitä olivat olleet A-neuvola, perhepäivähoidon ohjaaja, sosiaalityöntekijä, vanhemman opettaja ja terveyskeskuksen lääkäri. Yksityishenkilöistä ilmoituksia olivat lisäksi tehneet isovanhemmat, tapaavat isät ja lapsi itse.

Lastensuojeluilmoituksen ilmoituksen vastaanottaja oli pääasiallisesti lastensuojelutyöntekijä. Neljästäkymmenestäviidestä tapauksesta ilmoitus oli tullut lastensuojeluun virka-aikaan 42 tapauksessa. Päivystykseen ilmoitus oli tullut neljästä perheestä, yhdestä tapauksesta ilmoitus oli tullut sekä lastensuojeluun että päivystykseen.

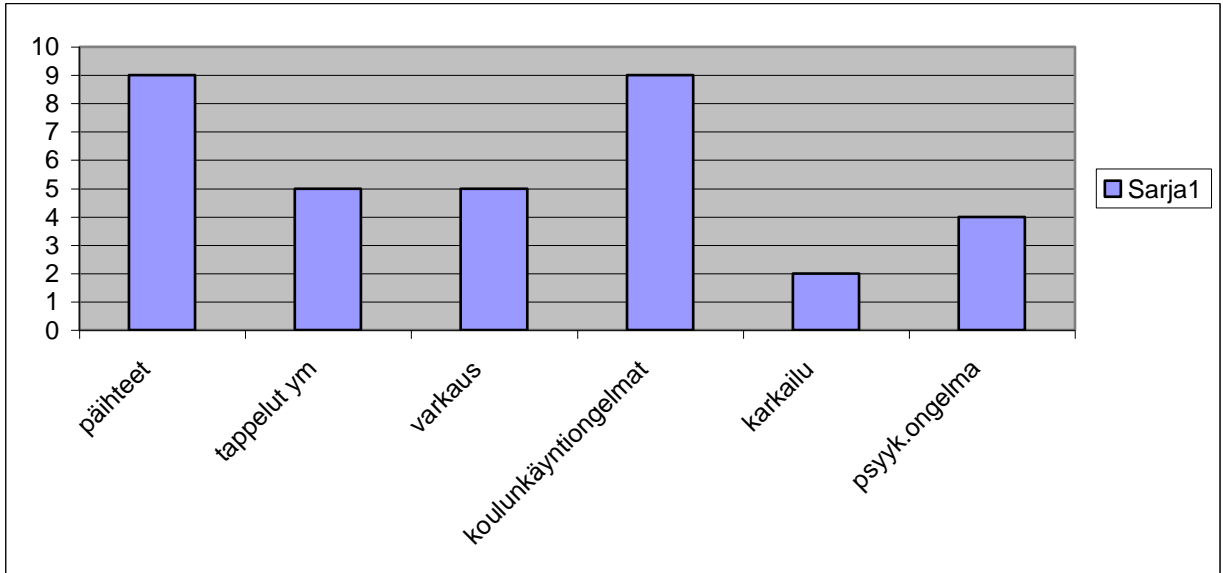
Lapsilta tai nuorilta ei ollut tullut yhtään ilmoitusta suoraan sosiaalityöntekijälle omasta lastensuojelutilanteestaan. Epäsuorasti lapset ja nuoret olivat kuitenkin tehneet ilmoituksia omista tilanteistaan kertomalla terveydenhoitohenkilökunnalle tai opettajille vanhempien heitä kohtaan osoittamasta väkivallasta tai kodin muutoin huonosta kasvuilmapiiristä. Nämä lasten ja nuorten kertomukset muille viranomaisille johtivat sitten lastensuojeluilmoitusten tekoon.

6.5 Huolenaiheet

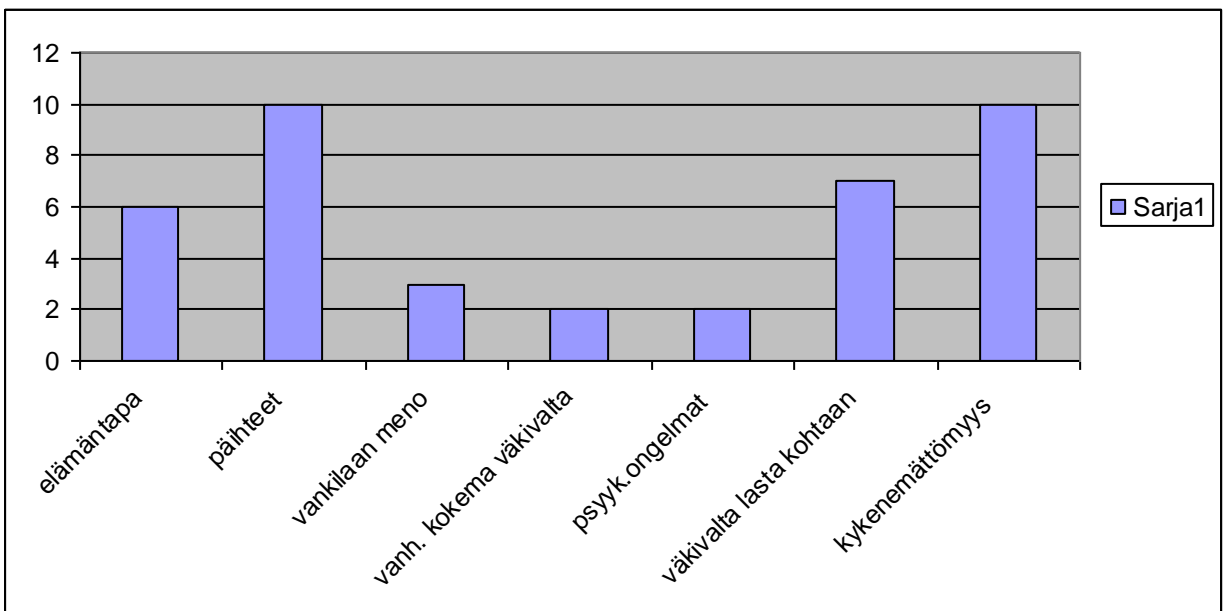
Lastensuojeluilmoituksen syyt, eli se mistä huolenaiheet johtuivat, voidaan karkeasti jakaa vanhemmista aiheutuneisiin syihin tai lapsen/nuoren omasta käyttäytymisestä johtuneisiin syihin.

Yleisimpiä lapsen tai nuoren omasta toiminnasta johtuneita huolenaiheita olivat päihteiden käyttö, väkivaltatilanteet, häiriökäyttäytyminen, varkaudet, koulunkäyntiongelmät ja psyykkiset ongelmat. Vähemmän esiintyneitä huolenaiheita nuorilla olivat ajaminen päihtyneenä, itsensä viiltely sekä väkivallan uhriksi joutuminen. Vanhempien kohdalla yleisimpiä olivat psyykkiset ongelmat, elämäntapa, päihteiden käyttö sekä kykenemättömyys lapsesta huolehtimiseen. Vähemmän esiintyneitä huolenaiheita vanhemmilla olivat äidin ja lapsen turvakotikäynnit (yhteensä 14 kertaa samalla perheellä), vanhemman vankilaan meno sekä toisen vanhemman katoaminen. Useissa tapauksissa huolenaiheita oli enemmän kuin yksi. Taulukoissa 4 ja 5 on esitetty yleisimmin esiintyneet huolenaiheet.

Huolenaiheita lapsen näkökulmasta tarkasteltaessa nousi esiin se, että pienetkin lapset ottivat kantaa huolenaiheeseen. Varsinkin silloin, kun kyseessä oli vanhempien päihteiden käyttö. Lapset eivät syyttäneet vanhempiaan, mutta ilmaisivat huolensa perheen tilanteesta. Nuorilla esiintyi kartoituksen alussa puolustelua ja tilanteen mitätöintiä, mikä useimmiten kartoituksen aikana väheni nuoren ymmärrettyä tilanteensa vakavuuden sekä oman käyttäytymisensä merkityksen.

Taulukko 4: Huolenaihe lähtöisin lapsesta tai nuoresta.

Taulukko 5: Huolenaihe lähtöisin vanhemmista.

Tutkimuksen aineistossa mukana olleesta 45 tapauksessa yhdessäkään ei todettu lastensuojeluilmoituksen olleen aiheeton. Niissä tapauksissa joissa asiakkuutta ei jatkettu, tilanteen todettiin muuttuneen parempaan suuntaan tai perheen saavan tarvittavan avun ja tuen jostain muualta kuin lastensuojelun kautta.

Lastensuojeluilmoituksen syy saattoi olla hyvin akuutti, esimerkiksi sairaalan tai poliisin ilmoitus päihtyneestä nuoresta tai vanhemman/vanhempien tilanteen kärjistyisestä. Näissä tapauksissa ilmoituksia tehtiin myös sosiaalipäivystykseen virka-ajan ulkopuolella.

17 -vuotiaasta pojasta sairaala teki lastensuojeluilmoituksen tämän hakeuduttua yöllä sairaalaan tappelun seurauksena. Hän oli puhaltanut 1,1 promillea ja hänen käytöksensä oli ollut aggressiivista, kasvoissa oli ollut ruhjeita.

Poliisi otti yhteyttä sosiaalipäivystykseen yöllä, koska lapsen äitiä oli viemässä lääkäriin ja sieltä psykiatriseen hoitoon. Poliisin mukaan äiti oli "aivan pihalla", alkoholilla ei ole osuutta asiaan. Tytön kanssa kotiin jäi yöksi äidin miesystävä, joka poliisin mukaan oli jonkin verran juonut. Asian selvittämistä jatkettiin aamulla miettimällä tytölle sopivaa sijoituspaikkaa äidin hoidon ajaksi.

Tilanne voi myös olla sellainen, että lasta tai perhettä on seurattu pitkään, mutta jokin lisätekiä antaa aiheen lastensuojeluilmoituksen tekoon.

Nuoren pojan tapauksessa perheen lastensuojeluasiakkuus alkoi aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijän tekemän ilmoituksen perusteella perheen kokonaistilanteen kartoittamiseksi ja lapsen tuen tarpeen selvittämiseksi. Isä oli joutunut vankilaan äitiin kohdistuneen väkivallan takia. Haluttiin selvittää miten poikaa voitaisiin auttaa ja tukea perheen vaikeassa tilanteessa.

Koulussa 14-vuotiaan tytön tilannetta oli seurattu pitkään ja hänellä oli ollut muutamia tapaamisia koulupsykologin kanssa. Koulunkäynti oli epäsäännöllistä, unirytmä oli sekaisin, syöminen satunnaista ja hän oli alavireinen, Hänellä ei ollut kavereita ja hän oli lopettanut harrastuksensa. Koska koulun henkilökunta ei saanut keskusteluyhteyttä, todettiin lastensuojeluilmoituksen tekemisen nuoren elämäntilanteen selvittämisen takia olevan tämän edun mukaista.

Esitettyihin huolenaiheisiin lapset ja nuoret suhteutuivat hyvin eri lailla. Tekstien mukaan lapsilla ilmeni hämmennystä tilanteessa, jolloin he eivät itse täysin tai lainakaan ymmärtäneet mitä oli tapahtunut, useimmiten näissä tilanteissa oli mukana lapselle ennestään tuntemattomia aikuisia. Lisäksi lapsilla ilmeni surua ja pelkoa perheen rikkoutumisesta tai vanhempien joutumisesta laitokseen. Mitä pienemmästä lapsesta oli kyse, sitä vähemmän lapsi ymmärsi huolenaiheesta. Kuitenkin pientenkin lasten ääni

kuului myös huolenaiheesta puhuttaessa. Lasten kohdalla hämmennys kohdistui vanhempien toimintaan, joka vaikutti siihen, että lapsi jouduttiin kiireellisesti sijoittamaan joko lastenkotiin tai sukulaisten luo. Lapsen hämmennyksen ja hädän kuvaajina olivat niin lapset itse, sosiaalityöntekijät, isovanhemmat kuin se vanhemmista, jonka toiminnan takia tilanteeseen ei oltu jouduttu. Nuorilla hämmennys koski yleensä heidän omaa toimintaansa. He mm. katuivat alkoholin käyttöään ja käyttäytymistään päihtyneenä. Nuoret vähätelivät helposti omaa käyttäytymistään ja tekojaan.

8-vuotias tyttö kertoi säikähtäneensä kun kotiin oli yöllä tullut poliisi, joka oli kietonut hänet peitteeseen ja kantanut pois kotoa. Tyttöä myös huoletti kuka nyt äidistä huolehtii.

17-vuotias tyttö sanoi säikähtäneensä omaa käyttäytymistään ja sitä, mitä hänelle olisi saattanut tilanteen jatkuessa tapahtua.

Mikäli lapsen oli hankala kertoa mielipiteensä, hän saattoi tuoda oman äänensä kuuluviin myös muilla tavoin, esimerkiksi kirjoittamalla kirjeen tilanteestaan. Pienten lasten mielipiteeseen huolenaiheesta vanhempien oli helpompi vaikuttaa kuin nuorten. Lasten mielipiteestä saattoikin aistia, että takaa tuli vanhemman ääni.

9 -vuotias tyttö oli kirjoittanut kirjeen koskien lastensuojelussa esiin tulleita huolenaiheita. Kirjeessään hän toivoi, että vanhemmat keskustelisivat hänen kanssaan hänen peloistaan ja huolistaan. Tapaamisten aikana hän ei tuonut esiin pahaa oloaan tai muutostarpeita. Hän oli kuitenkin isän toimittamassa kirjeessä tuonut esiin omia huolia, joita hän ei saanut kerrottua äidilleen, koska pelkäsi äidin suuttuvan.

10 -vuotias oli koko käynnin ajan varautunut, hän katsoi vastatessaan äidin päälle, vaikka normaalisti oli keskustelevala lapsi.

Nuorilla oli selvästi huomattavissa, että he olivat miettineet tekojaan ja niiden seurauksia lastensuojeluilmoituksen jälkeen, he ottivat itse kantaa huolenaiheeseen sekä olivat ajatelleet tulevaisuuttaan.

16 -vuotias poika kertoi, ettei hän enää juonut siitä syystä, että pääse ajelemaan traktorilla, minkä hän koki mieluisammaksi kuin juomisen.

Murrosikäinen tyttö ei osannut sanoa, pitikö hänen tilanteestaan olla huolissaan. Koki, että ei ollut huolta, mutta ei ollut varma tilanteestaan.

15 -vuotias tyttö kertoi suhtautumisensa alkoholiin muuttuneen lastensuojeluilmoitukseen johtaneen illan tapahtumien myötä. Kertoi katuneensa tapahtunutta ja pystyi keskustelemaan tapahtuneesta sekä alkoholin käytöstä avoimesti.

6.6 Tiedon tuottajat

Aineistossa tiedon tuottajina kuvattiin pääsääntöisesti olleen lapset ja heidän vanhempansa. Vähäisemmässä määrin tietoa tuottivat muut sukulaiset. Viranomaistahot tuottivat myös tietoa. Tapa kuulla lasta vaihteli paljon pelkistä keskusteluista, joita käytiin nuorten kanssa peleihin ja leikkeihin mitä varsinkin nuorimpien lasten kohdalla käytettiin.

Koko tutkittavasta määrästä kolmessakymmenessäyhdeksässä alkuarvioinnissa lapsen ääni tuli esille häntä itseä koskevilla asioilla. Nuorimmat, joiden ääntä oltiin selvitetty, olivat 4- ja 5 -vuotiaita. Heidän kanssaan työntekijät kävivät mm läpi minun päiväni -kaavaketta selvittääkseen lasten päivärytmiä. Viisivuotiaan pojan ääni tuli yllättävän selvästi esille, vaikka työntekijä olikin todennut lapsen iän asettaneen omat haasteensa ja iän vaikuttaneen myös työskentelyyn.

Lapsen äänellä todettiin, että hän ei ole käyntien aikana tuonut esille pahaa mieltä eikä halua muutoksia nykyiseen tilanteeseen asua äidin kanssa. Nuoremman veljen ääntä ei tuotu esiin. Tekstissä kuului vahvasti myös isän ääni hänen kertoessaan, mitä lapset olivat hänelle kertoneet.

Eräästä perheestä oli kuultu murrosikäistä poikaa, vauvan ja yksivuotiaan mielipiteen selvittäminen oli mahdotonta. Muita tapauksia missä lapsen ääni ei kuulunut lainkaan, olivat kaksi vauvaa sekä 4 -vuotias poika. Tällöin yhteenvedoissa todettiin, ettei lapsen ääntä voitu kuulla nuoren iän vuoksi, 4-vuotiaan kanssa oli kuitenkin leikitty. Tekstissä todettiin pojan katsoneen ulos ikkunasta ja todenneen siellä olevan pahoja setiä.

Pääsääntöisesti lapsen ääni kuului ainakin jossain määrin lähes kaikissa alkuarviointien yhteenvedoissa. Kahdessa alkuarvioinnissa ihmetystäni herätti se, että 6- ja 7 -vuotiaiden

tyttöjen ääniä ei kuulunut tekstistä lainkaan. Kuusivuotiaasta todettiin, ettei häntä nuoren iän vuoksi voitu kuulla. Mutta koska aineistossa olleiden nuorempienkin lasten kanssa voitiin leikin ja pelien lomassa lapsen ääntä kuulla, jäin miettimään, miksi tätä lasta ei kuultu. Äidin miesystävänkin ääni kuului tekstissä äidin ja isän äänen lisäksi. Korteja ja muita alkuarvioinnin työvälineitä oli käytetty 7-vuotiaan tytön kanssa, mutta tekstissä ei kerrottu mitä lapsi oli sanonut tai mitä oli voitu päätellä lapsen käyttäytymisestä. Nuoremman tytön kohdalla lastensuojelu jatkui, vanhemman kohdalla se päätettiin.

6.7 Miten lasta kuullaan?

Perheiden tilanteita selvitettiin keskusteluiden avulla, havainnoiden sekä erilaisia työvälineitä käyttäen. Lasten ja nuorten kanssa työskenneltäessä erilaisia työskentelyä helpottavia työvälineitä käytettiin paljon.

6.7.1 Kortein elämästään kertova lapsi

Lasten ja nuorten kanssa työskenneltäessä kuudessatoista tapauksessa käytettiin maailmani karttaa, näistä kolmessa tapauksessa vastaajina olivat pienten lasten vanhemmat, muutoin lapsi itse. Maailmani karttaan lapsi merkitsee oman perheensä, sukulaiset, ystävät, tutut ja muut hänelle tärkeät ihmiset. Viidessätoista tapauksessa oli täytetty minun päiväni -lomaketta, missä lapsi kertoo miten hänen päivänsä sujuu aamulla heräämisestä illalla nukkumaan menoon asti. Minun päiväni lomakkeen tarkoitus on selventää perheen arkea ja arkirytmää.

Vahvuuskortteja, joiden avulla lapsi kertoo omat vahvuutensa ja myös ei-vahvuutensa, oli käytetty 12 tapauksessa. Yhdessä näistä äänessä oli vauvan äiti. Vahvuuskortteja käytettiin myös niin, että niitä valitsivat sekä lapsi että vanhemmat, kuitenkin ajatellen lapsen vahvuuksia.

Ajankäyttöympyrää oli käytetty yhdessätoista tapauksessa. Vaikka se sivuaakin minun päiväni lomaketta, on sitä käytetty myös yhdessä minun päiväni -lomakkeen kanssa.

Ajankäyttöympyrän tarkoituksena on selvittää lapsen vuorokausirytmii ja mitä vuorokausirytmiiin kuuluu. Yhdeksässä tapauksessa oli käytetty nallekortteja. Korteissa olevat nallet edustavat erilaisia tunnetiloja. Nallekorttien avulla käydään läpi suhteita muihin ihmisiin, lähinnä perheenjäseniin, korttien avulla lapsen on mahdollisuus osoittaa hänelle läheisten ihmisten arkipäivän käyttäytymistä.

Seuraavaksi käytetyin apuväline oli verkostokartta (N=10), johon lapsi tai nuori merkitsi hänelle tärkeät ihmiset. Verkostokarttaan merkitään myös ei-sukulaiset. Verkostokartoissa oli lasten tärkeimpinä verkoston jäseninä mainittu mm opettajia ja naapureita. Elämäni tärkeimmät asiat -kortteja oli käytetty kuusi kertaa. Kissakortteja, jotka ovat tunneilmailun kortteja, käytettiin vain neljä kertaa. Kissakorteissa etsitään pareja, kun oikea pari on löytynyt, lapsi yritetään saada kertomaan, minkälaisesta tilanteesta on kysymys, sekä onko hän itse kokenut samanlaista tilannetta ja jos on niin, minkälaisessa tilanteessa. Väittämäkortteja oli käytetty neljässä tapauksessa. Väittämäkorteista voidaan valita tietyt sopivaksi katsotut osiot.

16-vuotiaan pojan kohdalla päihteiden käyttöä ja aggressiivisuutta menttiin läpi väittämäkorttien rajat ja kasvatust avulla.

Kolmessa tapauksessa oli käytetty mitä ajattelen itsestäni -lomaketta. Lomakkeen avulla pyritään kartoittamaan lapsen tai nuoren ajatuksia omista vahvuuksista. Lomakkeeseen nuori poimii itseään kuvaavia adjektiiveja, näistä adjektiiveista keskustellaan nuoren kanssa. Erilaisia kortteja (väittämäkortit, vahvuuskortit, elämäni tärkeät asiat kortit, nallekortit ja kissakortit) oli käytetty yhteensä 34 kertaa 26 eri yhteenvedossa. Yhdessä tapauksessa oli käytetty apuvälineenä kolmea eri korttisarjaa, kissakortit, tärkeät asiat kortit ja vahvuuskortit. Apuvälineiden käytöllä oli tekstien mukaan merkitystä asian selvittämisessä ja lapsen äänen kuulemisessa.

16-vuotias tyttö täytti mitä ajattelen itsestään lomakkeen ja poimi siihen seuraavia adjektiiveja kuvaamaan itseään: viisas, räjähtävä, reilu, rauhallinen, hiljainen, pohdiskelleva. Hän kertoi olevansa hiljainen ja rauhallinen ja yleensä seuraavansa enemmän taustalta asioita. Räjähtäväksi tyttö koki itsensä kotitilanteissa, esimerkiksi jos äidin kanssa tulee erimielisyyttä jostain asiasta,

niin kertoi suuttuvansa helposti. Tilanteen jälkeen kertoi menevänsä omaan huoneeseensa rauhoittumaan ja yleensä kertoi rauhoittuvansa nopeasti.

8-vuotiaan tytön kohdalla verkostokartan avulla saatiin selville, että hän toivoi pystyvänsä viettämään enemmän aikaa ystäviensä kanssa ja että hän saisi tutustua toiseen isoäitiin sekä muihin sukulaisiin. Ongelmaksi nousi myös ristiriitainen suhde muualla asuvaan isään. Huomionarvoisena pidettiin myös sitä, että äiti toi omia ajatuksiaan ja tuntemuksiaan esille lapsen työskentelyn aikana, mielipiteet olivat voineet vaikuttaa ajatuksiin esim. isän suhteen.

Vahvuuskortteja käytettiin kuvaamaan sitä, mitä vahvuuksia lapsi löytää itsestään tai toivoo löytyvän, mutta niitä käytettiin myös niin, että lapsi etsi vanhempiansa vahvuuksia ja vanhemmat etsivät lapsensa vahvuuksia. Myös ristiriitaisuuksia esiintyi.

16-vuotias tyttö valitsi äidilleen vahvuuksiksi olen hellä, huomaavainen ja rauhallinen. Käydyissä keskusteluissa hän kuitenkin kertoi, että hänellä oli äitiin huonot välit todeten että ”äiti valittaa aina jostakin”.

17-vuotias poika oli valinnut vahvuuksiksi itselleen seitsemän kohtaa, jotka lähes kaikki koskivat ystävyyttä, poika koki olevansa hyvä ja luotettava ystävä. Valitessaan vahvuuskortteja, jotka kuvasivat niitä kehittämistarpeita, joita hän koki itsessään olevan kortteja tuli viisitoista kappaletta: jaksamisesta ja rauhoittumisesta, mutta myös uskaltamisesta, jopa itsensä arvostamisesta. Työntekijän kanta kortteihin olikin, että nuori ei arvostanut itseään ja aliarvioi omia kykyjään, tämä tuntui tarvitsevan aikuisen vahvistusta omalle persoonalleen ja tekemilleen valinnoille. Työntekijä oli myös kertonut pojalle mielipiteensä että tämä aliarvioi itseään.

11-vuotias tyttö oli vahvuuskortteja valitessaan valinnut itselleen kortin kestän myös vastoinkäymisiä ja tällöin todennut työntekijälle: sitä on tullut tässä harjoiteltua. Valitessaan kortteja äidille hän oli valinnut kortin osaan muuttua sekä osaan ja uskallan pyytää apua. Tyttö oli kertonut työntekijälle ihmettelevänsä sitä, miksi äiti juo, vaikka haluaisi lapset luokseen. Tyttö oli minun päiväni -lomaketta täyttäessään kertonut laittavansa itse aamupalan äidin jäädessä nukkumaan. Hän oli kertonut, että äitiä on vaikea saada hereille jos tämä on juonut olutta ja valvonut myöhään. Koska yksinhuoltajaperheessä oli myös nuorempi, alle kouluikäinen poika, yritti tyttö aamuisin kastamalla sormensa veteen ja sitten kostuttamalla äidin silmiä herättää äitiä huolehtimaan pikkuveljestä. Jos tyttö ei saanut äitiä nousemaan ylös hän syöti itse pikkuveljensä ennen kouluun lähtöään. Tässä tapauksessa lastensuojelu jatkui, vaikka lapset olikin sijoitettu muualla asumaan. Työntekijä katsoi, että lasten perushoito oli selkeästi pettänyt ja tyttö oli joutunut huolehtimaan ikätasolleen kuulumattomista asioista.

Tunneilmaisua kuvaavat kissakortit auttoivat työntekijöitä arvioimaan oliko lapsen tunneilmaisuu ikäkautta vastaavalla tasolla.

10-vuotiaan tytön kohdalla huolenaihe ilmaantui, kun tytön kissakortteja käyttäessään oli vaikea ilmaista tunteitaan eikä hän osannut kertoa oliko kokenut kuvista esiin nousseita tunteita tai milloin olisi niitä kokenut. Tästä nousikin tytön kohdalla tarve kehittää hänen taitojaan tunteiden nimeämiseen ja tunteiden käsittelyyn.

Tärkeät asiat korttien käytössä pystyttiin löytämään huolenaiheita mm lapsen kotitilanteesta.

8-vuotias tyttö painotti, että luottamuskortti oli hänelle tärkeää. Keskustelussa hän kertoi, että isä oli aina puhunut hänelle luottamuksen tärkeydestä, mutta isä itse oli pettänyt hänen luottamuksensa. Isä oli luvannut olla juomatta tyttärensä syntymäpäivillä, mutta kuitenkin ollut juhlien aikana vahvasti päihtyneenä.

Useassa tekstissä todettiin nallekorttien osoittaneen, että perheenjäsenten välit olivat hyvät, normaalia sisarusten välistä riittä ja kiinaa esiintyi, mutta syytä huoleen ei löytynyt.

10-vuotias poika oli valinnut äitinsä rakkaimmaksi henkilökseen ja muita valintoja tehdessään kävi varmistamassa äidiltään, saako ottaa isin (äidin uusi puoliso) rinnalle myös isän (biologinen isä). Äidin luvan saatuaan poika oli hyvin tarkka että isä ja isä saivat tasapuolisen kohtelun valiten samat kortit kummallekin.

7-vuotias tyttö oli valinnut iloiset nallet kuvaamaan lähisukuaan, johon hän vanhempien ja isovanhempien lisäksi valitsi päiväkodin johtajan. Työntekijän mukaan tällöin lähisuku osoittautui lapselle tärkeäksi ja läheiseksi. Kuitenkin, kun nallekorteista valittiin vihainen tai surullinen nalle ja työltä kysyttiin, oliko hänellä ollut sellaisia päiviä, että häntä on suututtanut, tyttö kertoi, että kerran äiti oli lyönyt häntä poskelle (näytti vielä kädellään, miten lyönti oli tapahtunut), jolloin hänen suustaan oli tullut paljon verta. Työntekijän mukaan tästä tapauksesta tyttö ei halunnut enempää jutella, vaan kertoi että halusi puhua vain mukavista asioista.

Sosiaalityöntekijät eivät aina olleet varmoja menetelmien luotettavuudesta. He epäilivät joissain tapauksissa vanhempien käytöksen vaikuttaneen lasten valintoihin. Työntekijöitä askarrutti myös se, voiko apuvälineiden tuottamaan tietoon täysin luottaa, pystyivät

vanhemmat vaikuttamaan siihen mitä lapsi sanoi. Vanhemmat eivät aina olleet halukkaita alkuarvioinnin tekoon ja osoittivat sen käyttäytymisellään, minkä arvioitiin vaikuttaneen myös lapsen toimintaan.

7-vuotias turvakotiin äitinsä kanssa paennut tyttö valitsi äitinsä kanssa Nalle-kortteja. Tytön valinnat olivat samanlaiset kuin äidin. Työntekijä olikin miettinyt myötäiliko tyttö äitiään, tämän valintoja ja perusteluita, koska hän näytti olevan varuillaan, ja odotti että äiti tekee asiat ensin ja teki vasta sitten omat valintansa.

8 -vuotiaan tytön valittua aina samat kortit äitinsä kanssa tätä mukaillen työntekijä jäi miettimään, myötäiliko tyttö äitiään ja tämän mielipiteitä. Tekstistä selviää myös, että tyttö oli varuillaan oleva ja odotti kunnes äiti teki aina ensin valintansa. Työntekijä olikin todennut huomionarvoiseksi seikaksi sen, että äiti toi omia ajatuksiaan ja tuntemuksiaan esille tyttären työskentelyn aikana. Nämä mielipiteet olivat voineet vaikuttaa tytön näkemyksiin ja ajatuksiin esimerkiksi suhteesta isään ja isän toimintaan.

Kotikäynnillä minun päiväni lomaketta täytettäessä poika oli ollut varautunut ja vastatessaan oli aina katsonut äidin päälle kuin hyväksyntää hakien. Samoin seuraavalla tapaamiskerralla sosiaalivirastossa hän oli jännittänyt ja oli hakenut tukea äidiltä katsellaan. Työntekijän mukaan äiti ei ollut halukas keskustelemaan ja oli tuonut käytöksellään ja puheillaan esiin vastahakoisuutensa tapaamisen suhteen. Tapaamisessa oli otettu myös esiin opettajan positiivinen lausunto pojasta, tästäkin äiti oli ilmoittanut, ettei pitänyt siitä, että opettajan yhteenveto käydään läpi.

11-vuotiaan pojan kanssa yritettiin selvittää tämän verkostoa minun maailmani työvälineen avulla. Työntekijän mukaan poika oli jännittänyt ja tuntui odottavan äidiltään hyväksyntää yhteistyölle. Äiti kuitenkin vain poistui huoneesta ja palattuaan takaisin kyseenalaisti pojan kanssa tehtävää toimintaa. Äidin toimintaa kuvatessaan työntekijä kirjoittaakin, että äiti ei halua osallistua ja vaikka hän antoi sanallisen hyväksynnän työskentelylle, niin toisaalta hän toi ristiriitaista signaalia käytöksellään esiin.

Mielenkiintoista oli, että keskustelut alkuarvioinnin työkaluna oli kirjattu ylös vain kaksikymmentäkuusi kertaa, vaikka varmasti jokaisen perheen kanssa oli keskusteltu useampaankin kertaan. Yllättävää oli, että lasten, nuorten tai vanhempien havainnoinnista kerrottiin vain kahdessatoista tapauksessa, vaikka lapsen ja vanhempien havainnointia oli varmasti jossain muodossa tapahtunut jokaisen perheen kohdalla. Aineistossa oli kolmetoista perhettä, missä oli alle 10-vuotiaita lapsia, näistä perheistä havainnoinnista on

maininta vain kolmen perheenkohdalla. Uskoisin kuitenkin, että varsinkin pienten lasten kohdalla havainnoinnilla on ollut suuri merkitys, sitä ei vain ole jostain syystä kirjattu ylös. Voidaankin kysyä, pitävätkö työntekijät havainnointia niin itsestään selvänä alkuarviointiin liittyvänä työskentelymuotona, ettei sitä erikseen kirjattu tapahtuneen? Ovatko uudet mallit ja välineet tulleet niin keskeisiksi ja niiden käyttöä halutaan raportoida, että sosiaalityön omin osaaminen on osittain unohtunut?

Erilaisten menetelmien käyttö oli hyvin yleistä. Apuvälineiden käyttö painottui selkeästi kouluikäisiin lapsiin, tätä nuorempien kanssa niitä käytettiin vain vähän. Apuvälineitä käytettiin hyvin harvoin niin, että vanhemmat ja lapsi olisivat niitä yhdessä katselleet. Ainoastaan vahvuuskortteja vanhemmat ja lapset täyttivät yhdessä. Alla taulukkomuodossa kuinka monessa tapauksessa apuvälineitä käytettiin.

Käytetyt menetelmät	kertoja
Maailmani kartta	16
Minun päiväni lomake	15
Vahvuuskortit	12
Ajankäyttöympyrä	11
Verkostokartta	10
Nallekortit	9
Elämäni tärkeät asiat kortit	6
Väittämäkortit	4
Mitä ajattelen itsestäni lomake	3
Kissakortit	3

Taulukko 2: Käytetyt menetelmät

Vaikka apuvälineiden käytöstä oli työntekijöiden mielestä hyötyä, niin kortit ja niistä saatu tieto liitetään selvästi yhteen vain yhdeksässä tapauksessa 26 tekstistä, joissa apuvälineiden käytöstä puhutaan. Muutoin kortit mainitaan vain käytettyinä apuvälineitä, niiden tuottamaa tietoa ei eritellä. Voidaankin kuitenkin olettaa, että korttien käytöstä oli

apua kaikkien tilanteiden selvittämisessä ja niiden avulla saatiin lisää tietoa perheen tilanteesta. Voidaankin olettaa että korttien avulla saatu tieto esiintyy muualla tekstissä arvioiden ja kommenttien muodossa, mutta tätä tietoa ei ole kirjattu korttien avulla saaduksi tiedoksi. Tieto on upotettu tekstiin ja tiedon lähde häviää tekstistä. Käsitykseni mukaan olisi hyvä, mikäli korttien kertoma tieto selvästi kirjattaisiin korttien kertomaksi. Tästä olisi hyötyä jos lapsen tai nuoren kanssa jatketaan työskentelyä, niin tutuista ja hyväksi havaituista menettelytavoista voisi olla hyötyä. Toisaalta jos korttien tuoma tieto tiedostettaisiin entistä paremmin, työntekijöiden motivaatio niiden käyttämiseen lisääntyisi.

6- vuotiaan tytön kerrottiin tehneen mielellään sosiaalityöntekijöiden kanssa tehtäviä. Piirtäessään ja nallekortteja katsoessaan hän kertoi spontaanisti ja avoimesti elämäänsä liittyvistä asioistaan ja viestitti, että kummatkin vanhemmat ovat hänelle tärkeitä vaikka asuvatkin eri paikoissa. Tästä työntekijä oli vetänyt johtopäätöksen että tytön asuminen vuoroviikoin kummankin vanhemman luona oli tässä vaiheessa hänelle paras ratkaisu.

Apuvälineitä käytettäessä työntekijät saivat lapset puhumaan myös kipeistä asioista.

11-vuotias tyttö kertoi yleensä nukkuvansa yöt hyvin, mutta joskus hän alkaa yöllä valvoa kuullessaan, että olutpullon korkki sihahtaa äidin avatessa pulloja.

Yhteenvetona lapsien ja nuorten kuulemiseen voidaankin todeta, että heitä on kuultu paljon erilaisten apuvälineiden avulla, mutta myös havainnointia sekä keskusteluita on käytetty. Näyttää siltä, että lapset ovat lähteneet korttien kanssa työskentelyyn melko innokkaasti. Yhteenvetojen tekeminen on tasapainottelua aikuisen ja lapsen näkökulmien välillä, joskus aikuinen voi ohjailta lasta oman näkökulmansa suuntaan.

6.7.2 Aikuiset lapsen elämän kuvaajina

Vanhempien kanssa työskenneltäessä apuvälineitä käytettiin hyvin vähän. Ainoastaan niiden vanhempien kanssa, joiden lapset eivät nuoren ikänsä takia itse voineet työskennellä apuvälineiden avulla, työskentelyssä käytettiin apuvälineitä.

Äiti täytti minun päivän -lomakkeen ajatellen vauvan päivää. Hän teki hyvin tarkkaa työtä ja kirjoitti tarkasti ylös päivän kulun.

Kotikäynnin aikana vanhemmat täyttivät yhdessä maailmani kartan, jonka tavoitteena oli saada aikaan keskustelua lasten verkostosta.

Eniten lastensa elämää kuvasivat äidit (N=43), lähes jokaisessa tekstissä äiti oli tuottanut tietoa lapsestaan. Äidin äänen puuttuminen selittyi äidin psyykkisellä sairaudella, minkä takia häntä ei voitu kuulla tai äidin asumisesta toisella paikkakunnalla. Seuraavaksi eniten tietoa lapsesta olivat tuottaneet isät (N=23). Isovanhemmat olivat myös tuottaneet tietoa lapsenlapsistaan (N=5). Muita perhepiirissä olevia tiedon tuottajia olivat äidin puoliso (N=3), isän puoliso (N=2), vanhemmat sisaret (N=1) sekä muut omaiset (N=3).

Isovanhemmat olivat tuottamassa tietoa silloin, kun oli kyseessä lapsi ja huolenaihe lähti perheen tilanteesta. Mitä vakavampi vanhempien tilanne oli, yleensä ongelman aiheutti vanhempien päihdeongelma tai psyykkiset ongelmat, sitä kiinteämmin isovanhemmat olivat mukana lapsen elämässä. Silloin, kun kyseessä oli nuori, joka oli omalla käyttäytymisellään antanut aiheita lastensuojeluilmoituksen tekoon, eivät isovanhemmat olleet mukana alkuarvioinnin teossa.

Vauvan isoäiti soitti ja kertoi huolestaan tyttärensä vauvan suhteen, joka oli vielä pieni muutaman kuukauden ikäinen. Isoäiti oli ollut puhelinyhteydessä tyttärensä ja uskoi tämän olleen humalassa.

Isovanhemmat välittävät syvästi lapsesta ja olivat valmiita huolehtimaan hänestä. He pystyvät tarjoamaan lapselle tavallisen arjen.

Isän ääni kuului pääasiassa silloin kun kyseessä oli ydinperhe, missä isä asui samassa asunnossa lapsensa kanssa. Tällöin äänessä yleensä olivat äiti ja isä yhdessä. Osassa (N=7) tapauksista alkuarvioinnin mukana oli myös lastaan tapaavia isiä. Silloin kun tapaavan isän

ääni kuului, pääsääntöisesti huolenaihe oli lapsen äidin tilanteesta johtuva. Vain yhdessä tapauksessa tapaavan isän ääni kuului murrosikäisen nuoren tilanteessa.

Isä kertoi, että äidillä oli ollut taipumusta masentuneisuuteen syksyisin ja siihen liittyi lisääntynyt alkoholinkäyttö ja hän muisteli eri tilanteita mihin liittyi itsetuhokäytöstä. Isä oli nyt huolissaan siitä, mikä tilanne äidillä mahtoi olla. Useita kertoja oli käynyt niin, että äiti ei ollutkaan hakenut lapsia omalle vuorolleen vaan pyytänyt isää viikonlopuksi hoitamaan ilman varoitusta.

Kaikissa selvityksissä ei otettu kantaa siihen, kenellä lapsen kasvatustavastuu on. Pääsääntöisesti kasvatustavastuun katsottiin olevalla sillä vanhemmalla, kenen luona lapsi asui, uuden puolison todettiin huolehtivan lapsen kasvatuksesta neljässä tapauksessa. Apuna kasvatuksessa pääasiallisen huoltajan lisäksi todettiin olevan tapaavia vanhempia, isovanhempia ja kahdessa tapauksessa vanhemmat sisarukset.

6.8 Tiedon tuottajat

Tiedon tuottajina lapsista, nuorista ja vanhemmista löytyi hyvin monta erilaista tiedon tuottajaa ja katsantokantaa. Lapset ja nuoret sekä vanhemmat saattoivat olla myös eri mieltä perheen tilanteesta. Mielenkiintoista oli myös se, että osassa alkuarviointeja oli selvitetty kyllä sekä lapsen tai nuoren ja vanhempien mielipiteet, mutta näitä mielipiteitä ei verrattu keskenään. Alkuarvioinneista tuli kuva, että lapsen tai nuoren ja vanhemman mielipiteet eivät millään lailla keskustelleet keskenään eikä työntekijä ottanut kantaa siihen, miten näkökulmat tukivat toisiaan vai olivatko ne ristiriidassa keskenään. Ristiriitatapauksissa oli myös vaikea päätellä sitä, uskoivatko työntekijät lasta tai nuorta vai vanhempia. Esittelen seuraavaksi vanhemmat, lapset ja nuoret tiedon tuottajina.

6.8.1 Vanhemmat tiedon tuottajina

Pääsääntöisesti vanhemmat ajattelivat lapsestaan positiivisesti ja uskoivat näiden parantavan tapansa ja muuttavan käyttäytymistään positiiviseen suuntaan, mutta poikkeuksiakin löytyi, jotkut vanhemmat eivät uskoneet nuorensa ja näiden kykyyn parantaa tilannettaan. Useimmiten vanhemmat halusivat ja toivoivat lapsensa parasta,

vaikka eivät aina kyenneetkään toimimaan lapsen suhteen parhaaksi katsottavalla ja hyväksyttävällä tavalla. Osa vanhemmista osasi nähdä lapsen erillisenä olentona, osa näki lapsen itsensä jatkeena. Vanhemmat myös peilasivat ongelmia joko omien ongelmiansa kautta tai he osasivat tarkastella lasta tai nuorta tämän omien ongelmien kautta. Mielestäni ne vanhemmat, jotka osasivat peilata lasta tämä omien ongelmien kautta, olivat useimmiten niitä vanhempia, jotka myös osasivat kuunnella ja arvostaa lastaan sekä tukea tätä.

Vanhempien peilattaessa omia kokemuksiaan lapsen tai nuoren kautta he toivat omat toiveensa tai pelkonsa esiin lapsen avulla. Näiden vanhempien oli vaikea hahmottaa tilannetta pelkästään lapsen näkökulmasta käsin, vaan he sitoivat oman elämänsä tai elämäkokemuksensa lapseen.

*Nuorella on äidin mukaan huono itsetunto, kuten hänellä itselläänkin on.
Äiti kertoo, että kotona on liian tarkkaa ja liika vaatimuksia isän suunnalta.
Äiti toivoo, että he (hän ja lapsi) saisivat olla rauhassa ja omassa kodissa, ettei tarvitsisi pelätä onko isä juonut ja millä tuulella tämä on.*

Lastaan arvostava ja kuunteleva vanhempi suhtautui lapseensa positiivisesti ja yritti nähdä lapsessaan hyvää. Heidän suhtautumisensa lapseen tai nuoreen oli kannustava ja lasta tai nuorta tukeva. Nämä vanhemmat osasivat aidosti kuunnella lastaan ja hahmottivat lapsen mielipiteen lapsen itsensä kautta.

*Äiti vahvistaa lapsen kertomuksen.
Äidillä ei erityistä huolta nuorestaan.
Äiti ja isä puhuvat lapsesta lämpöisesti.
Isä kertoo, että heillä on yhteinen harrastus.
Äiti myöntää, että lapsen silmistä näkyy suru ja lapselle on paha mieli, äiti arvelee surun johtuvan isän väkivaltaisuudesta.*

Aineistosta nousi esiin myös niitä vanhempia, jotka eivät kyenneet näkemään lapsessaan mitään hyvää ja he aliarvioivat lastaan tai nuorta. He eivät osanneet arvostaa lastaan tai nuorta ja toivat sen selvästi esiin. Niillä vanhemmilla, jotka eivät arvostaneet lastaan, esiintyi myös aggressiivista käyttäytymistä lasta kohti.

Äiti ei näe lapsessaan mitään hyvää.

*Isän mukaan äitipuolen suuttuminen oli ollut aiheellista.
Isän mielestä lasta saa kasvattaa niin, että vedetään tukasta ja korvista.
Isä sanoo että lapset rakastavat vain häntä, ei äitiä.*

Tulensalo ja Muukkonen (2006, 8) ovat esittäneet vanhemmuuden haasteisiin ja perheen sisäisiin ongelmiin ratkaisuksi vanhemmuussosiaalityötä, millä he tarkoittavat suunnitelmallista, tavoitteellista ja sisällöllisesti mietittyä työskentelyä vanhempien kanssa vanhemmuuden ongelmien korjaamiseksi. Yhteenvetoja luettuani yhdyn kirjoittajien mielipiteeseen, osa vanhemmista tarvitsisi ”vanhemmuuskoulua” selviytyäkseen kasvatustavastaan. Haasteena lienee vain se, että näihin vanhemmuuskouluihin menisivät ne vanhemmat, joilla ei ole lastensuojelullisia ongelmia lasten kasvattamisessa ja ne vanhemmat, jotka tällaista tukea tarvitsivat, eivät olisi toiminnasta kiinnostuneita.

6.8.2 Lapset ja nuoret tiedon tuottajina

Lapset ja nuoret pystyivät hyvin arvioimaan suhdettaan vanhempiansa ja sitä, kykenivätkö he luottavaisin mielin kertomaan vanhemmilleen ajatuksistaan ja ongelmistaan. Lapset olivat yleensä lojaaleita vanhemmilleen, he halusivat uskoa vanhemmistaan hyvää. Vaikka vanhemmat olivat saattaneet tuottaa lapsilleen pahojakin pettymyksiä ja lapsilla oli ollut rankkoja kokemuksia, he toivoivat vanhempiensa parasta, uskoivat ja luottivat näihin. Alle murrosikäiset lapset sanoivat hyvin vähän negatiivisia kommentteja vanhemmistaan. Murrosikäiset nuoret toivat lapsia enemmän esille negatiivisia asioita vanhemmistaan tai perhetilanteistaan. Nuorten kommentit vanhempien suhteen olivat murrosikäisen tyyliin kuuluvia, usein hyvinkin arvostelevia.

Lapsille tyypillistä oli heidän halunsa uskoa vanhempiin ja heidän halunsa olla vanhempien kanssa, vaikka perhetilanne olisi ollut hyvinkin huono. Lapsilla tuntui olevan tarve löytää hyviä puolia vanhemmistaan. Nuorista tytöt osasivat ilmaista kiintymyksensä vanhempiin poikia paremmin.

*On puhunut vain hyvää isästään.
Puhuu äidistään lämpimästi.
Kokee että vanhemmille voi puhua myös ikävistä asioista.*

*Varsinkin äitiin kokee olevan luottamuksellisen suhteen.
Hänellä on läheinen suhde äitiin ja hän kertoo rakastavansa äitiä eikä halua
koskaan luopua äidistä.
Kertoo tulevansa hyvin toimeen isänsä kanssa.
Varustaa äidin tarran sydämellä.*

Murrosikäiset arvostelivat vanhempiaan ja suhdettaan vanhempiin. Tyypillistä oli, että nuoret näkivät ainakin osan ongelmasta johtuvan vanhempien käyttäytymisestä silloinkin, kun huolenaihe oli lähtöisin nuoren omasta käyttäytymisestä.

*Kertoo kokeneensa liikaa vaatimuksia vanhemmiltaan.
Kertoo että välit äitiin ovat huonot.
Äiti aina valittaa jostain asiasta.
Ei halua olla isän kanssa tekemisissä.
Voi nyt puhua vanhempiensa kanssa myös vaikeista asioista.*

Silloin kun tiedon tuottajiksi nousivat lapset itse, teksteistä nousi esiin myös se, miten pienetkin lapset huolehtivat perheen asioista ja murehtivat vanhempiensa käyttäytymistä. Lapset tuntuivat kantavan vastuuta koko perheestä ja huolehtivat vanhemmistaan hyvin nuoresta lähtien. Lapset ja nuoret kuvasivat perheen tilannetta ja vanhempien käyttäytymistä realistisesti ja suoraan. Negatiiviset asiat saatiin esiin parhaiten esiin erilaisten työkalujen avulla työskenneltäessä.

*Ei kertonut isän juovan.
On kertonut kaipaavansa toisella paikkakunnalla asuvaa äitiään.
Kertoo veljeä olevan eniten ikävä.
Kertoo olevansa pettynyt kun äiti lähti pois katkaisuhoidosta.
Hän on miettinyt, syökö äiti tarpeeksi ja pitäisikö hänen viedä äidille ruokaa.
Hänestä on ikävää kun äiti juo.
Kertoo äidin jäävän aamulla nukkumaan kun hän lähtee kouluun.
Hänellä on syvä huoli äidin voinnista.
Hän ei pidä siitä kun äiti ja isä riitelevät.
Lapset sanoivat suurimpana toiveenaan olevan, että äiti ja isä eivät riitelisi.
Kertoo voineensa huonosti, koska on ollut isästään huolissaan.
Kumpikin lapsi toivoo perheen muuttoa x-kuntaan.
Isään hän ei luota koskaan, äitiin hän luottaa joskus mutta ei aina.
Jännittää isän luo menoa. (väkivaltaa)
Matkalla päivähoitosta lapsi kertoo isälleen että äidin luona saa pelata tietokoneella kauan iltaisin, koska äiti on ”ryyppyillä”.*

Nuoret suhtautuivat itseensä ja tekemisiinsä hyvinkin suorasukaisesti, joskus jopa raadollisesti. Nuoret myös kertoivat sosiaalityöntekijöille heiltä kielletyistä asioista, mm alkoholin käytöstä. Nuorista voidaankin erottaa tyyppi, joka suhtautui itseensä ja tekemisiinsä erittäin negatiivisesti. Heidän oli vaikea löytää itsestään positiivisia puolia. Toinen nuorista erottuva tyyppi taas näki itsessään paljon positiivisia asioita. Nuoret pystyivät myös keskustelemaan tekemistään asioista ja katuivat niitä.

Musta ei ole mihinkään.

On itse huolissaan omasta aggressiivisuudestaan.

Kertoo olevansa iloinen ja onnellinen lapsi.

Kertoo joulutodistuksestaan, keskiarvo 6, hänen mielestä tämä on ihan ok.

Kertoo ettei ole enää viillellyt itseään.

Kertoo juovansa ja polttelevansa.

Ei muista miksi teki tai sanoi jotain koska oli päihteiden vaikutuksen alaisena.

Lasten ja nuorten mielipiteet omasta itsestään ja käyttäytymisestään olivat yllättävänkin suoria, joissain tapauksissa työntekijät olivat kirjanneet sanoneensa lapselle tai nuorelle, että tämän käsitys itsestään oli liiankin pessimistinen, toisaalta taas jotkut nuoret eivät kyenneet näkemään ongelmia omassa käyttäytymisessään.

6.8.3 Käsitysten eroavaisuudet

Aineistosta nousi esiin kolme erilaista tilannetta lasten ja nuorten kertoessa pääsääntöisesti omasta tilanteestaan, muutamassa tapauksessa perheen tilanteesta, miten vanhemmat ja lapsi tai nuori koki tilanteen:

1. Lapsella tai nuorella oli yhteneväinen käsitys vanhempiensa kanssa tilanteesta, ja siitä miten ongelmallisessa asiassa oli menty parempaan suuntaan.
2. Lapsi tai nuori koko asioiden menneen parempaan suuntaan mutta vanhemmat pelkäsivät tai olivat edelleen huolissaan nuoren puolesta.
3. Lapsi tai nuori näki tilanteen edelleen huonona tai pelottavana, mutta vanhempien mielestä tilanne oli parantunut ja heidän mielestään lapsi tai nuori liioitteli tai paisutteli tilannetta tai ongelmaa.

Kun kyseessä oli nuoren ja vanhempien yhteneväinen mielipide tilanteesta asennoituminen oli positiivista. Niin nuoret kuin vanhemmat kokivat alkuarvioinnin aikana tapahtuneen positiivista muutosta.

16 -vuotias poika kertoi olleensa innoissaan aloittamaan oppisopimuskoulutuksen ja odotti työharjoittelujaksoa. Hän kertoi myös, että koulun suhteen oli tapahtunut parannusta. Äiti vahvisti kertomuksen.

13 -vuotiaan pojan mielestä hänen tilanteensa oli rauhoittunut, eikä hän kokenut enää olevan syytä huoleen. Äiti ei myöskään ollut enää huolissaan ja oli tyytyväinen pojassa tapahtuneesta positiivisesta kehityksestä. Äiti koki, että oli tapahtunut suuri muutos aikaisempaan verrattuna.

Myös silloin, kun huolenaihe johtui vanhemmista lapset ja vanhemmat saattoivat yhdessä todeta tilanteen parantuneen alkuarvioinnin aikana ja perhetilanteen parantuneen niin, että lapsilla ei enää ollut hätää vanhempien puolesta.

11 -vuotias poika kertoi että oli voinut huonosti ja ollut hädissään koska oli ollut huolissaan isästä. Enää ei ollut mitään hätää, koska isä oli palannut kotiin. Sekä lapset että vanhemmat kokivat tilanteen hyväksi, eivätkä he kokeneet tarvitsevansa tukea.

Tilanne saattoi alkuarvioinnin aikana muuttua myös niin, että lapsi tai nuori koki tilanteen normalisoituneen, mutta vanhemmilla oli edelleen huoli nuoresta. Vanhemmilla oli erilainen käsitys nuoren tilanteesta kuin nuorella itsellään. Joissain tapauksissa vanhemmilla oli myös keskenään erilainen käsitys tilanteesta. Vanhemmat olivat joissain tapauksissa hyvin väsyneitä nuoren käyttäytymisen takia.

11 -vuotias poika sanoi, ettei hän kokenut tarvitsevansa kotiin mitään tukea hänelle ja äidille. Äiti oli tuonut esille toivomuksen tukiperheen saamiseksi pojalle.

Äidillä oli huoli 15-vuotiaan poikansa vapaa-ajan vietosta. Poika ei itse kokenut tilannettaan erityisen hankalaksi. Hän koki, että oli ajautunut tilanteisiin, jotka eivät olleet erityisen vakavia. Äiti oli huolissaan siitä, että poika oli ollut tekemisissä useamman kerran poliisin kanssa. Isä ei kokenut tilannetta erityisen huolestuttavana. Hän toivoi, että poika ei joutuisi enää tekemisiin poliisin kanssa.

16 -vuotiaan tytön mielestä koulunkäynti sujuu ihan hyvin eikä hän ymmärtänyt, miksi koulussa oli oltu huolissaan hänen tilanteestaan. Hän koki saavansa riittävän hyviä arvosanoja koulussa ja kertoi myös, ettei ymmärtänyt, miksi koululla oli käsitys, että hän joutui ottamaan liian suuren vastuun ikäänsä nähden. Tytön mukaan koulu, opettaja ja koulukuraattori puuttuivat liikaa hänen yksityiselämäänsä ja suurensivat asioita. Hän koki tulevansa hyvin toimeen vanhempiensa kanssa. Vanhemmat kertoivat kuitenkin, että tytön kanssa oli ollut aiempaa enemmän ongelmia kotona.

Tapahtunutta 15-vuotias tyttö ja isä eivät pitäneet erityisen vakavina ja he kokivatkin, että äiti oli liian tiukka. Tyttö kertoi ymmärtävänsä vanhempiensa, erityisesti äidin, huolen liittyen rattijuopumukseen ja karkumatkaan ja häntä harmitti tapahtunut. Vanhemmat olivat huolissaan tilanteesta ja erityisesti äiti toivoi tukea tilanteeseen. Monet asiat kaduttivat nuorta ja hän kokikin, ettei tekisi niitä uudelleen, ymmärsi vanhempien huolen koska oli toistuvasti joutunut erilaisiin hankaluuksiin. Hän toi esiin tunteneensa olonsa ulkopuoliseksi ja halusi asua isän luona koska koki, että heillä sujui sillä hetkellä ihan hyvin.

Vanhempien mukaan tilanteen rauhoittuminen 14-vuotiaan tytön kanssa olisi rauhoittanut koko perheen elämää. Vanhemmat olivat huolissaan myös siitä, millaisen mallin hän antoi käytöksellään pienemmille sisaruksilleen. Vanhemmat olivat väsyneitä tilanteeseen ja toivovat apua. Tyttöä ärsytti eniten se, että hän ei saanut toteuttaa omia toivomuksiaan. Hän halusi itsenäisempää elämää, jota vanhemmat eivät niin voimakkaasta rajoittaisi.

Joissain tapauksissa nuori näki tilanteen huonompana, kuin mitä hänen vanhempansa tilanteen kokivat. Vanhemmat uskoivat nuoren tilanteen parantuneen enemmän kuin nuori. Käsitökseni mukaan näissä tapauksissa teksteistä heijastuu nuoren jonkin asteinen masennus tai muu psyykkinen ongelma.

15 -vuotias tyttö kertoi pahan olon siinä määrin lisääntyneet, että hän oli nähnyt mörköjä sielläkin, missä niitä ei ollutkaan. Äiti kuitenkin ilmoitti sähköpostitse sosiaalityöntekijälle toivomuksenaan olevan, että lastensuojelun viranomaiset jättäisivät heidät rauhaan, näin he voisivat elää elämänsä ilman mitään viranomaisten väliintuloa. Äidin mukaan he eivät olleet selvitysvelvollisia kenellekään.

15 -vuotias tyttö koki koulumenestyksen huonontuneen. Hän oli valmis tekemään töitä koulun hyväksi ja otti myös apua vastaan. Äiti ei nähnyt tilannetta huolestuttavana ja katsoikin tytön näkevän tilanteensa synkempänä kuin se olikaan.

Osassa alkuarviointien yhteenvedoissa esiintyi vain lapsen tai nuoren oma mielipide tilanteesta, nuoren mielipidettä ei verrattu vanhempien näkökulmaan. Nuoren ja vanhempien mielipiteet tilanteesta esitettiin erikseen. Näissä tapauksissa nuorten mielipiteet omasta tilanteestaan olivat yleensä positiivisia. Vanhempien mielipide jää takalalle. Kuitenkin niin, että niissä on sama sävy kuin nuoren mielipiteissä

15 -vuotias poika toi esille, että koulussa oli mennyt paremmin. Hän oli pystynyt nostamaan numeroita ja pystyi nyt paremmin keskittymään koulussa hän teki läksynsä paremmin ja luki kokeisiin.

9 -vuotias tyttö kertoi, että oli ihan tyytyväinen nykyiseen tilanteeseen.

12 -vuotias sanoi olevansa etuoikeutettu, kun on enemmän läheisiä, kun esimerkiksi veljillä. Kuitenkin isä-asia tuntui olevan hänelle vaikea. Hän halusi olla tasapuolinen isän ja isän välillä.

Aineistosta löytyi myös negatiivissävytteisiä mielipiteitä lasten ottaessa kantaa tilanteeseensa, silloin kun vanhemmat eivät tilannetta kommentoineet.

10 -vuotias kertoi, että heti kun hän täyttää 12 vuotta, hän ei halua mennä isänsä luokse.

Kuten esimerkeistä hyvin käy ilmi, ovat alkuarvioinneissa mukana olleet perheet tuottaneet tietoa hyvin eri tavoin. Osa tiedon tuottajista on ollut avoimia ja kertonut tilanteesta rehellisesti ja tilannetta kaunistelematta, mutta on myös ollut niitä, joiden kanssa keskustelu ei ole ollut hedelmällistä. Tietoa on tuotettu myös negatiivisista seikoista, ei ainoastaan positiivisista asioista.

6.9 Mitä alkuarvioinnin jälkeen?

Neljässä tapauksessa jouduttiin tekemään kiireellinen sijoitus, syinä äidin pahoinpitely, äidin huumeongelma, nuoren karkailut ja päihteiden käyttö sekä inestiepäily. Kiireellistä sijoitusta ei tehty pienille lapsille, kiireellisesti sijoitetut olivat 11-16 -vuotiaita. Sijoituspaikkana kolmella lapsella tai nuorella oli lastenkoti ja yhdellä lapsella isovanhemmat.

Neljästäkymmenestäviidestä tapauksesta lastensuojelua ei jatkettu kahdenkymmenenseitsemän tapauksen kohdalla. Näiden loppupäätelmissä todettiin, että ei ollut lastensuojelun tarvetta perheen parantuneen tilanteen johdosta, tilanteesta ei noussut niin suurta huolta, että asiakkuutta olisi ollut tarpeellista jatkaa tai sitten perheen katsottiin saavan tarpeellisen avun jostain muualta.

Lastensuojeluasiakkuuden jatkumisen katsottiin olevan tarpeellista kahdeksassatoista tapauksessa. Jatkuminen perusteltiin aina. Perusteluina olivat huono tai epävarma kotitilanne sekä vanhempien päihteiden käyttö, mistä johtuen vanhemmuuden tukeminen katsottiin tarpeelliseksi, jotta lapselle tai nuorelle saataisiin taattua turvalliset ja vakaat kasvuolot. Kun lastensuojeluilmoitus oli tehty lapsesta tai nuoresta johtuvien huolenaiheiden perusteella asiakkuuden jatkumista perusteltiin lapsen sairaudella ja sen mukanaan tuomilla ongelmilla. Syyksi lastensuojelun jatkumiseen todettiin useassa tapauksessa nuoren ongelmat koulunkäynnin kanssa tai nuoren päihdeongelmat, mistä syystä katsottiin nuoren tarvitsevan tukea.

Lapsinäkökulma nousi esiin lähes kaikissa perusteluissa. Niissä tapauksissa joissa lasta oli kuultu, huomioitiin myös se, mitä lapsi tai nuori itse tilanteesta ajatteli. Sen lisäksi, että lapsen oma mielipide huomioitiin, kaikki päätökset pyrittiin tekemään lapsen tai nuoren parasta ajatellen.

Lastensuojelusta oli tehty vain yksi ilmoitus poliisille, tällöin äiti oli pahoinpidellyt lastaan. Kuitenkin useammassa arvioinnissa todettiin, että vanhempien kanssa oli keskusteltu lasten vahingoittamisesta ja siitä että lasten kurittaminen on Suomen lain mukaan kiellettyä. Perheille oli myös ilmoitettu, että lastensuojelusta otetaan yhteyttä poliisiin, mikäli jatkossa on epäilyksiä lasten pahoinpitelystä.

Perheille tarjottava muu apu ja tuki oli perheneuvola (N=10), psykiatrian hoitoyksikkö (N=7), A-klinikka (N=4) sekä perheohjaaja (N=4). Muina tukimuotoina mainittiin terveyskeskuksen palvelut sekä koulun tai päiväkodin tuki. Vain yhdessä tapauksessa perheelle tarjottiin tukiperhettä kotoutumisen helpottumiseksi.

Voidaankin todeta, että karkeasti jaoteltuna aineisto voidaan jakaa kahteen osaan. Ne, joissa lastensuojeluasiakkuus jatkui ja ne, joissa todettiin, että tarvetta asiakkuuden jatkumiselle ei enää ollut. Tapaukset, joissa asiakkuutta jatkettiin, voidaan jakaa myös kahteen osaa. Niihin joissa jouduttiin tilanteen vakavuuden takia suorittamaan kiireellinen sijoitus, sekä niihin, joissa lapsi pystyi edelleen asumaan kotonaan lastensuojelullisin tukitoimin. Myös ne tapaukset, joissa lastensuojeluasiakkuuden jatkumiselle ei ollut tarvetta, voidaan jaotella kahteen osaan. Niihin, joiden katsottiin tarvitsevan lisätukea, mutta tuki tuli jostain muualta kuin lastensuojelusta, sekä niihin, joissa katsottiin, että huolenaihe oli korjaantunut eikä ulkopuolisten tukea enää tarvittu.

7 TULKINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä kappaleessa teen tulkintoja ja johtopäätöksiä tutkimuksen tuloksista sekä vertaan niitä tässä tutkimuksessa esitettyihin tutkimuksiin. Käytän pohjana myös lapsitutkimusta ja lapsuustutkimusta. Käyn läpi työntekijöiden huolta lapsista sekä työntekijöiden omien kokemusten vaikutuksia tilanteiden selvittämiseen. Lisäksi selvitän mistä alkuarvioinnit kertovat, miten lapset esiintyvät alkuarvioinnin dokumenteissa ja vanhempien mahdollista vaikutusta tilanteeseen. Lopuksi vertaan dokumenttien esittämään tilannetta lakiin ja Helsingin- sekä Pesäpuun malleihin ja pohdin, mitä jänin kaipaamaan tai miettimään alkuarvioinnin dokumentteja lukiessani.

7.1 Käsitteitä tutkitun kunnan alkuarvioinneista

Alkuarviointien yhteenvedoista välittyy lastensuojeluilmoituksen tehneiden hätä lapsesta sekä työntekijöiden halu huolehtia lapsesta tai nuoresta, sekä ne monet tavat millä lapsen ja perheen tilannetta on pyritty selvittämään ja tukemaan. Useimmissa teksteissä lapsen ääni kuuluu aikuisten puheen rinnalla, isoimmilla lapsilla heidän mielipiteellään on ollut vaikutusta asian käsittelyyn. Haasteeksi alkuarvioinnin teossa nousee kuitenkin se, onko lapsen, nuoren tai perheen todellinen tilanne pystytty selvittämään. Onko kaikki asian käsittelyyn vaikuttavat seikat huomioitu ja saatu selville? Kääriäinen on tutkimuksessaan ottanut kantaa siihen, mitä hän on lapsesta löytänyt tai tulkinnut. Kääriäinen (2006, 66) kyseenalaistaakin sen, onko lapsesta tehty luonnehdintaa todellisen lapsen löytämiseksi.

Työntekijöiden oma mielipide tai vakaumus on saattanut vaikuttaa asian käsittelyyn sekä siihen, miten ja mitä teksteihin on kirjoitettu. Kääriäinen (2005, 162) toteaaakin, että aina tulee muistaa, että riippumatta siitä, mitä todellisuudessa asiakastapahtumassa on tapahtunut, niin dokumentiksi laadittu teksti jää itsenäisenä edustamaan asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välistä kohtaamista. Tekstin kuvaus on asiakirjatodellisuutta siitä, mitä on tapahtunut. Lukija kohtaa asiakkaan reaali maailman sijaan tekstissä.

Tutkimuksessani tämä peilautuu siihen, että teksteistä olen yrittänyt löytää totuudenmukaisen kuvan lapsen ja sosiaalityöntekijän kohtaamisesta. Olen miettinyt sitä, miten sosiaalityöntekijän omat kokemukset vaikuttavat asian käsittelyyn. Miten eri lailla nuori, lapseton ja vastavalmistunut sosiaalityöntekijä kohtaa lapsen verrattuna jopa vuosikymmeniä alalla olleeseen äitiin tai isoäitiin. Kumpi heistä osaa kohdata lapsen neutraalimmin ja on vastaanottavaisempi lapsen viesteille? Vastavalmistuneella työntekijällä on haasteenaan kokemattomuus, mutta toisaalta taas kokeneella työntekijällä omat henkilökohtaiset kokemukset saattavat vaikuttaa asian käsittelyyn.

Alkukartoituksen tekeminen on vaativaa asiakastyötä, työskentelyssä luodaan lähtökohdat yhteistyölle perheen kanssa. Vaativaksi alkukartoitustyön tekee myös se, että työntekijän on kyettävä huomioimaan niin lapsen kuin vanhempien näkökulma. Alkukartoitukselle on lapsen näkökulman huomioimisen lisäksi olennaista pyrkimys mahdollisimman hyvään yhteistyöhön vanhempien tai muiden huoltajien kanssa. On myös huomioitava, että lasten ja vanhempien lisäksi lastensuojelussa on myös muita osallisia kuten isoäitejä, isoisiä sekä useita muitakin verkoston jäseniä. Tapauksia lävistävät ainakin ikään ja sukupuoleen perustuvat erot. (Juhila 2006, 114-115.)

Pääsääntöisesti alkuarvioinnin tekoon kuuluu viisi tapaamista, joista yksi tai useampi voi olla kotikäyntejä, lapsia ja vanhempia on yleensä pyritty tapaamaan myös erikseen (esim. vierekkäisissä huoneissa). Kotikäynnit ovat edesauttaneet perhetilanteen selvittämistä. Kotikäynneillä on huomioitu kotitilanne, mutta myös lapsen käyttäytymiseen kotiympäristössä kiinnitettiin huomiota: olivatko lapset innoissaan esittelemässä kotejaan vai vastaanottivatko he työntekijät hiljaisina ja arkoina. Myös kotikäynneillä on lasten kanssa leikitty ja näin edesautettu lapsen äänen kuulumista. Vaikka kaikkia lapsia ei ole pystytty kuulemaan heidän nuoren ikänsä takia, on kaikissa tapauksissa lasta tavattu. Myös vauvoista on tehty huomioita. Yksikään yhteenveto ei perustu vain vanhempien ja muiden viranomaisten tapaamisiin, lapset ovat aina olleet mukana ainakin osassa tapaamisia.

Vaikka tapaamisia on yleensä ollut vain viisi, niin lapsi näyttäytyy kaikissa alkuarvioinneissa. Mitä pidempi kirjallinen yhteenveto on ollut, sitä enemmän lapsi näkyy

tekstissä. Tekstin pituuteen on yleensä vaikuttanut myös se, mihin on päädytty. Niissä tapauksissa missä lastensuojelun jatkamiselle ei ole perusteita tekstit ovat lyhyempiä kuin niissä, joissa asiakkuutta on jatkettu. Myös lapsen iällä on vaikutusta lapsen näkymiseen tekstissä, mitä vanhemmasta lapsesta on kyse, sitä vahvemmin hänen oma äänensä esiintyy. Lapset ovat tuottaneet hyvin erilaista tietoa elämästään, ajatuksistaan ja koko perheen tilanteesta. Myös se, miten paljon vanhempien toiminnasta kirjoitettiin, vaihteli suuresti. Suurin vaikuttaja tähän oli se, lähtikö huolenaihe vanhemmista vai lapsesta tai nuoresta. Vaikutusta oli myös lapsen iällä. Mitä vanhempi nuori oli kyseessä, sitä vähemmän kirjoitettiin vanhempien toiminnasta.

Kääriäinen (2003, 32) on todennut, että lapsen iästä riippuen hänen vanhempiaan koskevien muistiinpanojen osuus vaihteli. Vastasyntyneen vauvan muistiinpanoihin ei ollut ehtinyt kertyä tietoa hänen omasta toiminnastaan, mutta hänen äitinsä toiminnasta voi kylläkin lukea. Nuorten osalta vanhempien osuus tarinassa saattoi sitä vastoin olla hyvinkin vähäinen.

Lapset ja nuoret ovat puhuneet niin itsestään ja omista tuntemuksistaan, kuin myös koko perheen tilanteesta. He ovat esiintuneet omaa pahanolontunnettaan, joka on voinut koskea niin koulunkäyntiä, vanhempien käyttäytymistä kuin heidän pelkojaan ja ahdistuksiaan. Lapsen ja nuoren lisäksi paljon tietoa ovat tuottaneet vanhemmat. Äidit ovat tuottaneet tietoa isiä enemmän, mikä ei selity kokonaan sillä, että yksinhuoltajaäitejä on paljon enemmän kuin yksinhuoltajaisiä. Teksteistä selviää, että vaikka lapsi asuisi kummanakin vanhempansa kanssa, niin usein tietoa tuottaa vain äiti. Vanhempien lisäksi tiedon tuottajina esiintyy muita sukulaisia, isovanhemmat ovat muista sukulaisista yleisimpiä tiedontuottajia. Mikäli isovanhemmat esiintyvät tiedontuottajina, ne ovat yleensä hyvin kiinteästi mukana perheen elämässä joko tukemassa ja auttamassa perhettä tai sitten heillä on pelko perheen pärjäämisestä ja he ovat tiedon tuottajia tässä roolissa.

Mielenkiintoista teksteissä on ollut se, että lasten suoraan tuottamaan tietoa löytyy teksteistä kahdella eri tavalla. Osa sosiaalityöntekijöistä on kirjoittanut suoria lainauksia siitä, mitä lapsi tai nuori on sanonut, osa työntekijöistä taas on muuttanut lapsen ja nuoren

puheen kolmanteen persoonaan: Lapsi kertoo että..., nuori viestittää että... Kumpikin tapa antaa minusta todellisen kuvan lapsen tai nuoren tilanteesta, mutta harvemmin käytetty tapa, jossa käytetään suoria lainauksia, tuo mielestäni lapsen tai nuoren mielipiteen selkeämmin esiin. Koen tämän tavan myös lapsikeskeisemmäksi, koska suora lainaus ei ole kokenut kolmanteen persoonaan muuttamisen tavoin mahdollista ”kielellistä siivoamista ja siistimistä”.

Myös Kääriäinen (2003, 63-64) on todennut, että lapset puhuvat asiakirjoissa. He ovat siellä läsnä samalla tavalla kuin heidän vanhempansa tai sukulaisensa. Lasten puhe näkyy asiakirjoissa monivivahteisesti. Se puhe, jonka sosiaalityöntekijät kuulevat, näyttäisi kirjautuvan joko epäsuorina esityksinä tai suorina lainauksina muistiinpanoihin.

Vanhemmat saattavat vastustaa alkuarvioinnin tekoa, he voivat tuoda prosessin aikana myös nämä mielipiteensä esiin. Vanhempien varovaisuus tai vastustaminen välittyy helposti lapseen ja vaikeuttaa lapsen mielipiteen selvittämistä. Anna-Liisa Lämsä (2009, 154) on huomionnut saman ongelman ja toteaa, että erityisen vaikeaksi auttamisen teki asiakkaan negatiivinen suhtautuminen sosiaalityöhön yleensä ja erityisesti itseensä kohdistuvaan kontrolliin. Asiakas ei voinut kuitenkaan itse valita, oliko hän sosiaalihuollon asiakas vai ei; hänellä ei ollut sen suhteen juurikaan vaihtoehtoja halusipa hän sitä tai ei. Haasteena työntekijällä onkin se, miten päästä yhteistyöhön vastentahtoisten asiakkaiden kanssa, ymmärtää heidän lähtökohtiaan ja voittaa vähitellen asiakkaiden luottamus. Ilman tätä yhteistyö asiakkaan ja työntekijän välillä ei onnistu. Työntekijä ei voi vain todeta, että asiakas on vastentahtoinen. Työntekijän rooliin kuuluu luottamuksen luominen ja keinojen etsiminen mahdollisimman hyvän tuloksen saavuttamiseksi.

Mistä yhteenvedot sitten kertovat? Tulkintani on, että ne antavat totuudenmukaisia kuvauksia perheen, lapsen ja nuoren senhetkisestä tilanteesta sekä siitä, miten tilannetta on selvitetty. Alkuarvioinnin tekoon käytettävissä ollut rajallinen aika ja työntekijöiden työpaineet ovat saattaneet vaikuttaa selvityksen tekoon niin, että täydellistä paneutumista yksittäisen perheen tilanteeseen ei ole voitu tehdä. On hyvä kuitenkin muistaa, että yhteenvedojen tarkoitus on päättää lastensuojelun jatkamisesta, ei ratkaista perheen

tilannetta. Tähän ratkaisun tekoon alkuarvioinnit ja niiden yhteenvedot antavat mielestäni selkeän ja riittävän kuvauksen tilanteesta.

Lastensuojelulain muutoksen ja sen tarpeisiin kehitettyjen Pesäpuun- ja Helsingin mallien tarkoituksena on ollut mahdollisimman hyvän kuvan rakentaminen lapsen arjesta ja elämäntilanteesta niin lapsen omien kokemusten, kuin myös vanhempien mielipiteen selvittämisen kautta. Pesäpuun mallin ajatustapa selvittää mitä lapsi kokee, ajattelee ja tuntee helpottaa lapsen tilanteen selvittämistä. Kartoitustyöskentelyn avulla voidaan helpottaa niin työntekijöitä kuin asiakkaita tilanteen ja ongelman selvittelyssä. Helsingin mallin tilannearvio, mikä antaa tukea asiakkaan kohtaamistilanteessa ja asiakkaan omien kokemusten huomioimista työskentelyyn voidaankin pitää alkuarvioinnin pohjatyöskentelynä. Tutkitun kunnan yhteenvedot ovat Pesäpuun ohjeen mukaisesti tehtyjä ja työskentelyssä on noudatettu Pesäpuun antamaa runkoa.

Koska mallit pohjautuvat lastensuojelulakiin, minkä mukaan lasta on hänen ikänsä huomioon ottaen kuultava, on malleissa monia erilaisia työskentelyä helpottavia apuvälineitä, mm erilaisia pelejä. Tutkitun kunnan sosiaalitoimen lastensuojelussa pelit ja muut apuvälineet oli otettu käyttöön lastensuojelutilanteiden selvittämisessä. Teksteistä muodostuneen käsityksen mukaan erilaisten apuvälineiden käyttö lasten ja nuorten kanssa työskenneltäessä oli hyvä käytäntö, apuvälineet selvensivät tilannetta ja lisäsivät lapsen äänen kuulumista. Monelle lapselle tai nuorelle pelkkä keskustelu olisi ollut vaikeaa, joskus mahdotonta. Erilaisten toimintojen kautta heidän oli keskustelua helpompi tuoda esiin elämänsä niin hyviä kuin huonoja asioita. Sitä, olisiko apuvälineitä voitu käyttää vielä enemmän, on mahdotonta selvittää pelkän kirjallisen aineiston perusteella. Uskon kuitenkin, että korttien ja muiden apuvälineiden käyttö tulee edelleen lisääntymään, kun alkuarviointiin työvälineensä on totuttu. Tulee myös huomioida miten erilaisia lapset ja nuoret ovat ja miten vaihtelevia tilanteet ovat. Sosiaalityöntekijöiden on oltava herkkä sille, että kaikille lapsille korttien kanssa työskentely ei sovi. Työntekijän olisikin hyvä jo etukäteen pohtia miten hän haluaa lapsen osallistuvan, miksi hän haluaa lapsen mukaan työskentelyyn sekä miten hän käsittelee saamaansa tietoa.

Erilaisten apuvälineiden käytössä tulee myös olla varovainen, ettei tapahdu väärinkäsityksiä. Vanhemmat voit kokea, että työntekijä ei ota perheen tilannetta vakavasti, jos hän alkaa vain leikkiä lapsen kanssa kuvakorteilla. Samoin vanhemmat voivat tuntea, ettei heitä kohdella tasavertaisesti, jos heidän kanssaan käytetään erilaisia apuvälineitä. Vanhempien informointi ja apuvälineiden käyttöä olisikin hyvä vanhemmille selventää.

Tutkitussa kunnassa alkuarviointien teko aloitettiin 1.1.2008 lakimuutoksen astuttua voimaan. Koska aineisto ulottuu tästä 1,5 vuotta eteenpäin, olettaisinkin alkuarviointien ja niistä tehtyjen yhteenvetojen täsmentyneen ja parantuneen edelleen, kun alkuarviointien tekoon on totuttu. Huomioni kuitenkin kiinnittyi siihen, että yhdessäkään yhteenvedossa ei ole kirjattu sitä, että vanhemmilta olisi pyydetty lupaa käyttää apuvälineitä lapsen, nuoren tai perheen tilanteen tarkastelussa. Myöskään sitä ei ole kirjattu, että lapselta itseltään olisi pyydetty suostumus apuvälineiden käyttöön. Tästä voidaan todeta, että mikäli lupaa tai suostumusta pyydettiin, niitä ei kirjattu loppuyhteenvetoihin.

Tekstejä lukiessani jäin kaipaamaan enemmän sitä suoraa tietoa, mitä kortit ja muut apuvälineet antoivat. Tämä tieto ei tullut tarpeeksi esiin apuvälineiden kertomana. Koska alkuarviointien tarkoitus on selventää lastensuojelun tarvetta ja kriittisimmillään sitä, joudutaanko tekemään lapsen tai nuoren sijoitus, olisi hyvin tärkeää, että muutkin kuin tekstin kirjoittajat tietäisivät tarkkaan tekstistä mikä on suoraan lapsen mielipidettä ja mikä on sosiaalityöntekijän omia päätelmiä lapsen tai nuoren käyttäytymisestä ja mitä tietoa on tuotettu esimerkiksi korttien perusteella. Osalla sosiaalityöntekijöitä oli tapana merkitä tapaamisista päivämäärät ja osallistuneet ihmiset. Se, mitä tapaamisissa oli keskusteltu tai mitä oli tapahtunut, oli kirjoitettuna yhteenvetona tekstiin. Osa taas merkitsi jokaisen tapaamisen jälkeen päivämäärien ja osallistuneiden henkilöiden lisäksi mitä tapaamisessa oli puhuttu ja, mitä apuvälineitä käytetty ja mitä huomioita tehty. Lukijan kannalta tämä oli selvempi tapa.

Kiintoisaa oli vertailla Tarja Heinon tutkimusta, siinä lähemmin läheisverkoston olemassaoloa sekä sisarusuhteita, omaan tutkimukseeni. Heino (2007,44) on tutkinut

lastensuojelun asiakkuuksia ja tämän tutkimuksen yhteydessä hän on mm. selvittänyt läheisverkoston merkitystä. Hän on ollut kiinnostunut lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheesta siitä, miten asiassa on ollut mukana läheisiä ja toisaalta viranomaisia, sekä millä tavalla läheisverkosto ovat olleet mukana asiassa. Heinon tutkimissa kunnissa läheisverkosto oli mukana 40 %:ssa tapauksista. Omassa tutkimukseni mukana olevassa aineistossa läheisverkostoa on selvitetty verkostokartan avulla 22 %:lle tapauksista (N=10). Tulee kuitenkin huomioida, että yksin verkostokartan käyttäminen ei selvitä läheisverkostoa, vaan sitä on selvitetty myös keskusteluiden avulla. Voinkin väittää, että jossain muodossa verkosto, joko läheiset tai viranomaiset ovat olleet mukana lähes jokaisessa tapauksessa. Mikäli omaiset, isovanhemmat, tädit, sedät, sisarukset ja muut sukulaiset eivät ole olleet kuultuna on tilannetta usein tiedusteltu poliisilta, terveydenhuollon henkilökunnalta, päivähoidosta tai opettajalta.

Heino (2007, 45) on selvittänyt myös sisarussuhteita ja sisarten antamaa tukea ja apua, mutta myös sisarten osalta tulevaa uhkaa. Hän on kuvannut sisarussuhteiden sisältöä ja niiden rakentumista. Heinon aineistosta (N=248) joka kolmannen lapsen kohdalla oli merkintä sisarussuhteista. Hän on antanut neliportaisella asteikolla merkitykset sille, miten paljon sisarussuhteet merkitsivät. Tukea ja apua kohdassa suurin ryhmä olivat ne, jotka kokivat saaneensa vain vähän apua ja tukea (40,72 %). Uhka kohdassa suurin ryhmä olivat ne, jotka kokivat, etteivät olleet kokeneet lainkaan uhkaa sisarusten kohdalta (53,2 %).

Tässä tutkimuksessa mukana olleessa aineistossa sisarusten merkitys korostui yllättävän vähän. Silloin, kun ongelma johtui nuoren omasta käyttäytymisestä, ei sisarusten merkitystä mainittu ollenkaan. Niissä tapauksissa missä arvioinnin kohteena olivat perheen kaikki lapset, ei pääsääntöisesti otettu kantaa siihen, miten lapset tukivat toisiaan. Ainoastaan tapauksessa, missä lapset oli sijoitettu erilleen, todettiin siskon kaipaavan veljeään sekä vanhempien epäillyssä pahoinpitelytapauksessa siskon kerrottiin epäilleen veljensä valehdelleen lyönneistä.

Usein silloin, kun vanhemmat olivat eronneet, tapaavan vanhemman kuuleminen oli jäänyt kokonaan tekemättä tai sillä oli hyvin pieni merkitys tekstissä. Tapaavien vanhempien

äänelle toivoisin annettavan suurempaa painoa. Kuitenkin tulee muistaa, että vähäisten tapaamiskertojen ja työpaineen yhteensovittaminen laajempien alkuarviointien kanssa on erittäin haastavaa.

Tutkitussa kunnassa lastensuojelu, aikuissosiaalityö ja toimeentulotuki on eriytetty. Lastensuojelun työntekijät myöntävät ainoastaan joissain poikkeustapauksissa ehkäisevää toimeentulotukea, mutta eivät perustoimeentulotukea tai täydentävää toimeentulotukea. Tästä johtuen alkuarvioinneissa ei ole otettu kantaa perheen taloudelliseen tilanteeseen, yleensä sitä ei ole edes selvitetty. Kunnan lastensuojelussa oli tutkimuksen valmistumisen aikaan syksyllä 2010 lastensuojelun johtajan lisäksi viisitoista sosiaalityöntekijää, joista kaksi johtavia sosiaalityöntekijöitä. Sosiaalityöntekijöistä kaksitoista oli muodollisesti päteviä ja kolme epäpätevää sijaista.

7.2 Vertailua muihin tutkimuksiin

Kuten Hurtig (2003, 89) on todennut tutkimuksessaan, auttamista tarvitaan sekä lasten että vanhempien suhteen, muuten hyöty jää vaillinaiseksi. Tutkimassani aineistossa oli huomioitu niin lasten ja nuorten kuin vanhempienkin auttaminen ja tukeminen. Niissä tapauksissa, missä huoli oli nuoren käyttäytymisestä, vanhempien auttaminen rajoittui heidän neuvomiseensa, näissäkin tapauksissa vanhemmat huomioitiin. Mikäli huolenaihe oli vanhemmista lähtöisin, auttaminen kohdistui sekä vanhempiin että lapsiin.

Huolenaiheen todentaminen ja todellisen tilanteen selvittäminen ei ole yksinkertaista. Kääriäinen (2003,71) on todennut joissain tilanteissa lapsen joutuneen valitsemaan puolensa. Hän oli joko äidin puolella tai häntä vastaan. Nämä tapaukset kirjautuivat muistiin epäluottamuksen siemenenä suhteessa äitiin ja hänen kertomaansa. Huolenaiheen todentamisen hankaluus voi johtua myös siitä, että vanhemmilla ja viranomaisilla on erilaiset käsitykset asiat.

Kääriäinen puhuu kahden totuuden strategiasta. Tällä kahden totuuden strategialla hän (2003, 68) tarkoittaa sellaista kuvausta, jossa sosiaalityöntekijä ensin kirjaa asiakkaansa

tarinan sellaisena kuin asiakas sen tuottaa. Tämän jälkeen hän esittää oman tai muun viranomaisen kuvauksen tilanteesta. Teksti esittää kummankin osapuolen mielipiteen lukijalle, jolle jää päätelmien tekeminen. Sosiaalityöntekijät kirjaavat asiakkaan muistiinpanoihin tekemiään tiedusteluja tai saamiaan tietoja. 'Tiedustelu' voi tapahtua asiakkaan tietämättä tai ainakaan asiakas ei voi kontrolloida hänestä kerrottuja tietoja. Tällöin syntyy tilanne, jossa asiakas on tietämätön sosiaalityöntekijän saamista tiedoista ja saattaa esittää sosiaalitoimistossa aivan erilaisen kertomuksen tilanteestaan kuin mitä muiden tietolähteiden antamat viestit sisältävät.

Kahden totuuden strategioiden rakentelu asiakirjoihin ja on retorista peliä. Asiakirjojen lehdillä tekstin vuorovaikutteisessa retorisessa maailmassa, asiakkaiden annetaan kertoa omista käsityksistään ja tilanteestaan. Tämän jälkeen sosiaalityöntekijä kertoo oman käsityksensä tai jonkun muun viranomaisen käsityksen tilanteesta. Muistiin merkinnöistä lukija saa tehdä ratkaisun siitä millaiseksi tarina täydentyy. (Kääriäinen 2003, 83- 84.)

Kääriäinen (2003, 74) jatkaa vielä, että muistiinpanomerkintöjen kahden totuuden strategiat ovat keino tuoda esiin argumentaatiossa ilmenevä yhteensopivuuden puute. Sosiaalityöntekijät joutuvat ottamaan jatkuvasti vastaan sellaista argumentaatiota, joka on ristiriidassa ja yhteen sopimatonta aiemman argumentaation kanssa. Yhteensopimattomuus pakottaa valitsemaan ennen pitkään sen, kenen puolelle asettuu, kenen argumentaatioon uskoo ja minkä varaan oman argumentaationsa rakentaa. Tuomalla esiin ristiriitaisuudet lastensuojelun asiakirjojen muistiin merkinnöissä sosiaalityöntekijä erottaa konfliktiin joutuneet ajatukset toisistaan ja samalla pohjustaa omaa argumentaatiotaan mahdollisille myöhemmille valinnoille.

Aineistossani kahden totuuden strategia tuli esiin useissa asiakirjoissa. Vanhemmat tai nuoret ja työntekijät eivät ymmärtäneet tilanteita samoin, tästä syntyi konfliktitilanteita jotka pääsääntöisesti saatiin selvitettyä. Kahden totuuden strategiasta voidaan mielestäni puhua myös silloin, kun vanhemmat ja nuoret olivat eri mieltä siitä, mitä oli tapahtunut ja miten suuri huolenaihe oli. Oman haasteensa toivat vielä ne lapsen väittämiksi sanotut puheet mitä lapsen ympärillä olevat aikuiset toivat esiin lapsen puheina.

Tutkimuksessani olen päätenyt siihen, että lapsen puhe huomioitiin ja lasta kuunneltiin asiakastilanteissa. Samaan on myös Kääriäinen (2003, 85) päätenyt. Hänen mukaansa lapsilla oli oma tärkeä paikkansa tiedontuottajina omasta tilanteestaan. Asiakirjatekstit rakentuivat lapsen tilanteen ympärille ja lapsen sanomiset sekä omat käsitykset kirjattiin asiakirjoihin näkyviksi, näin ollen vaikuttamiskeinona lapsen puhe oli tehokasta.

Osa alkuarvioinneista oli hyvinkin yksityiskohtaista. Tapaamisissa oli selvitetty tarkkaan kaikkea perheeseen liittyvää. Kotikäynneillä oli tarkkailtu kodin kuntoa ja käyttäytymistä kotioiloissa. Kääriäisen (2003, 96) mukaan muistiinpanomerkinnöissä lastensuojelun asiakkaiden arki kuvastuu monenlaisena toimintana liittyen asumiseen, työhön, terveyteen, lapsista huolehtimiseen ja tukipalveluiden järjestämiseen. Hän (2003, 84) jatkaa että yksityiskohdilla vaikuttaminen on asiakirjoissa yleisesti käytetty keino saada teksti vakuuttavaksi. Yksityiskohtainen tilanteiden, hajujen, esineiden ja ilmeiden kuvaaminen saa selonteon tulemaan lähemmäksi lukijaa. Yksityiskohtaiset kuvaukset tallettavat käsityksiä todellisuudesta. Lastensuojelussa todellisten olosuhteiden tavoittaminen on oleellinen osa työprosessia ja pohjana työn suunnittelulle ja päätöksenteolle.

Lopuksi totean, että tutkimassani aineistossa asioiden käsittely eteni samoin kuten Kääriäinen (2003, 93) on tutkimuksessaan havainnoinut. Lapsen hoivan teema jatkuu asiakirjoissa läpi koko asiakkuusprosessin. Asiakkuuden alkuvaiheessa hoivan puutteista tehdään kirjauksia ja niitä raportoidaan kuvauksina perheen arjesta

7.3 Tutkimuksen ja tutkimuskysymysten vertailua

Tässä luvussa käyn vielä läpi tutkimustehtävääni sekä tutkimuskysymyksiä. Mietin, olenko löytänyt aineistosta vastaukset niihin kysymyksiin, mitkä minua tutkimusta suunnitellessani kiinnostivat.

Lapsen itsensä tuottama tieto on tärkeää ja lapsen ääntä on tämän vuoksi kuultava niin nuoresta, kuin se vain on mahdollista. Lapsesta tuotettava tieto riippuu hyvin paljon lapsen iästä. Mikä huolenaihe on vanhemmista lähtöisin, lapsesta tuotettava tieto on sellaista, mitä

hyväksi käyttäen pyritään takaamaan lapselle paras mahdollinen hoito ja hoiva. Vaikkei perhetilanne olisikaan hyvä, pyritään lapselle ensisijaisesti järjestämään lapsen kotiolot niin, että tämä voi olla turvallisesti kotonaan. Näin ollen tuotettava tieto on lapsen kehityksen ja kasvun kannalta oleellista tietoa. Myös lapselta itseltään kyseltävät asiat ovat niitä, joilla lapsen perusturvallisuutta pyritään varmistamaan.

Mikäli huolenaihe on nuoresta lähtöisin, tuotettava tieto on erilaista. Tällöin pyritään kartoittamaan nuoren elämää ja ratkaisemaan, miten nuorta voitaisiin tukea ja auttaa häntä löytämään elämässään oikea suunta. Tällöinkin tuotetaan tietoa myös perheestä, mutta lähinnä siltä kannalta, pystyykö perhe tukemaan nuorta.

Lapsesta tai nuoresta tuottavat tietoa niin lapsi itse kuin lapsen lähipiirikin. Lapsen ohella eniten tietoa tuottaa äiti. Myös muut sukulaiset olivat merkittävässä roolissa tiedon tuottajina monen lapsen kohdalla. Runsaasti tietoa sukulaisten ohella ovat tuottaneet päiväkotien henkilökunta ja opettajat. Mikäli tiedon tuottajana on ollut poliisi, tiedon tuottamisen luonne on erilainen kuin esimerkiksi päiväkotien henkilökunnan ja opettajien tuottaman tieto. Poliisien tuottama tieto on ollut informatiivista, ilmoitusten jättämistä ja faktatietojen antamista, ei pohdiskelevaa ja ratkaisukeskeistä kuten opettajien ja päiväkotihenkilökunnan antama tieto.

Lapsen ja nuoren osallistumista kuvataan eri tavoin. Vauvoilla ja pienillä lapsilla osallistumista kuvataan usein äidin tai vanhempien toiminnan kautta tai sen mukaan, miten työntekijä on havainnoinut tilannetta. Jo leikki-ikäisten lasten osallistumista kuvataan erilaisten apuvälineiden, pelien ja leikkien kautta. Kouluikäisten lasten osallistumista kuvataan apuvälineiden kautta, mutta myös keskusteluiden avulla. Myös nuorilla on apuvälineiden käyttöä osallistumisen apuvälineenä, mutta nuorilla on kirjattu myös keskusteluita ja nuorten omia pohdiskeluita. Pohdiskeluissa ovat myös auttaneet apuvälineet, joiden avulla tilannetta on kyetty selvittämään.

Lopputuloksena voi todeta, että koen tutkimuksesta löytäneeni tiedon siitä, minkälaista tietoa tuotetaan, kuka tietoa tuottaa sekä miten lapsen osallistuminen kuvataan.

8 POHDINTA

Lopuksi selvitän omaa tutkijanpositiotani sekä pohdin niin alkuarviointien käyttämistä työvälineenä kuin lapsen kuulumista prosessin aikana ja raportoinnissa.

8.1 Oman tutkijaposition tarkastelu

Tutkimusaineistoni käsittely ja analysointi on ollut raskas, mutta myös erittäin antoisa kokemus. Olen päässyt tutkijana tutustumaan hyvin erilaisiin perhetilanteisiin ja moninaisten ongelmien selvittelyihin. Aineistosta olen huomannut, että ongelmia voi olla kaikissa yhteiskuntaluokissa ja kaikissa perhetilanteissa. Ei voida suoraan todeta esimerkiksi yksinhuoltajien lasten olevan herkempiä ongelmille kuin ydinperheissä kasvaneiden lasten ja nuorten.

Monet lapsien kokemat asiat tuntuivat suurelta vääryydeltä, mutta useamman lukemisen jälkeen opin lukemaan ja analysoimaan materiaalia neutraalisti, en enää tunteella. Olen myös tuntenut itseni tirkistelijäksi, olen tirkistellyt niin asiakkaiden elämää kuin myös niiden työntekijöiden työskentelytapoja, jotka yhteenvetoja ovat kirjoittaneet. Tämä siitäkin huolimatta, että minulla on ollut virallinen lupa tutkia saamiani yhteenvetoja. Myös Kääriäinen (2003, 35) on pohtinut kysymystä tirkistelystä väitöskirjaa tehdessään. Hän on todennut lukeneensa ja seurailleensa sosiaalityöntekijöiden työn jälkiä kertomatta siitä heille. Asiakkaat eivät ole tienneet joutuneensa tutkimuksen kohteeksi asiakirjojen kautta. Tutkijasta on tullut eräänlainen luvaton tunkeilija.

Lämsä (2009, 228-229.) on myös kuvannut asiakirjatutkimukseen liittyviä eettisiä näkökulmia ja kysyy, millä oikeudella hän voi käyttää sosiaalihuollon asiakkuuskuvauksia lasten ja nuorten syrjäytymisen kuvaajana. Lämsä korostaa myös aineistossa olevien lasten ja nuorten tunnistamattomuuden tärkeyttä. Hänen periaatteenaan on ollut, ettei yksikään lapsi tai nuori saa olla tunnistettavissa käytettyjen aineistonäytteiden pohjalta. Vielä tämänkin jälkeen Lämsä kysyy myös, voiko tutkimus toimia sosiaalihuollon asiakkaita leimaavasti. Pohdiskelussaan hän on päätenyt siihen, että koska todellisuus ei ole vain sitä,

miltä se pinnallisesti tarkasteltuna ja ensi katsomalta näyttää, niin asioiden esiin tuominen ei vahingoita sosiaalihuollon asiakasta, pikemminkin päinvastoin. Parhaimmillaan asioiden esiin tuominen voi sytyttää lukijassa halun kyseenalaistaa totuttua ja nähdä asiat uusin silmin.

Tutkimusta tehdessäni, varsinkin ensimmäisillä lukukerroilla, pohdin omaa oikeutustani tunkeutua lastensuojelun asiakkaiden elämään. Koska asiakkaat eivät tieneet olevansa tutkimuksen kohteena, koin itseni salakatselijaksi. Poistettuani aineistosta kaikki tunnistamista koskevat merkinnät en enää tuntenut olevani tirkistelijä, koin aineiston tutkimuskohteena, vailla identiteettejä. Tunnistamattomuuden tärkeyttä olen aineistossani pitänyt koko ajan tärkeänä. Niin lastensuojelun kuin koko sosiaalityön asiakkuutta voidaan pitää leimaavana. Mielestäni kuitenkin se, että asioita tutkitaan, antaa niille myös positiivista julkisuutta ja niin lastensuojelun, kuin koko sosiaalityön arvostusta voidaan saada parannettua. Koen, että tutkimuksen tarkoitus hyvittää aineiston käytön ilman asianosaisten henkilökohtaista lupaa. Tutkimuksen tarkoitushan on edelleen selkeyttää lastensuojelun alkuarviointien tekoa ja tuoda esiin lapsen kuulemisen tärkeyttä. Lisäksi voidaan todeta, että sosiaalityön tutkimukseen väistämättä kuuluu se, että asiakkaiden tarinoita käytetään heidän tietämättään, kuitenkin aina muistaen, että asiakkaita ei saa kyetä tunnistamaan tutkimustuloksien raportoinneista.

Tutkimustani suunnitellessani mietin, onko tarpeen haastatella myös sosiaalityöntekijöitä ja tarkastella yhteenvedodokumentteja yhdessä. Halusin kuitenkin, etteivät heidän mielipiteensä vaikuta siihen, miten tekstejä tulkitseen. Lastensuojelun työntekijät ovat olleet tietoisia saamastani aiheistosta ja heiltä olen työskentelyn alkuvaiheessa saanut yleisellä tasolla tietoja alkuarviointityöskentelystä. Samaan päätelmään työntekijöiden kuulemisesta on Kääriäinen (2003, 36) väitöskirjatutkimuksessaan päätenyt. Hän toteaa halunneensa olla tekstien kanssa kahden ilman selittävää ääntä, joka kertoisi, mitä ihan oikeasti tapahtui tai mitä tässä kohdassa todellisuudessa ajateltiin. Myöskään Lämsä (2009, 230) ei ottanut omaan tutkimukseensa mukaan sosiaalityöntekijöiden haastatteluita, vaikka hän toteaaakin, että haastattelut olisivat voineet toimia tutkimuksessa asiakirja-aineistoa täydentävänä

aineistona, jonka kautta olisi ollut mahdollista tarkastella sosiaalihuollon asiakkaiden voimavaroja ja sosiaalipedagogisen orientaation näkymiä sosiaalityössä.

Olen myös miettinyt sitä, kuinka paljon teksteihin on heijastunut työntekijöiden oma asenne ja mielipiteet. Miten heidän omat kokemuksensa ovat vaikuttaneet lastensuojeluasian käsittelyyn ja kirjaamiseen? Myös Kääriäinen (2003,15) on todennut tämän ristiriitaisuuden. Suhtautuminen dokumenttien sisältämään tietoon on ristiriitaista. Ne voivat olla todellisuuden heijastumia tai käytännön tilanteiden ja tapahtumien todenperäisiä kuvaajia.

Olen myös miettinyt sitä, miten olen suhtautunut teksteihin. Olenko tarkoituksella etsinyt jotain tiettyjä teemoja vai olenko pystynyt olemaan avoin kaikelle, mitä teksteistä pystyi löytämään. Olenko ymmärtänyt, mitä tekstien kirjoittajat ovat tarkoittaneet ja olenko tyyppejä etsiessäni ollut tarpeeksi huolellinen, ovatko ilmaisuni tarpeeksi selkeitä? Lämsä (2009, 226) on myös pohtinut omien tulkintojen tekemistä. Hän toteaa tutkimuksensa eri vaiheissa törmänneensä siihen, miten muut eivät välttämättä ymmärtäneet hänen sanomaansa tai kirjoittamaansa samalla tavoin kuin hän itse. Lämsä kirjoittaa tienneensä itse mitä, miten ja miksi oli jotain tehnyt ja mitä oli tarkoittanut eri ilmauksilla. Hän oli luullut myös muiden tietävän tämän, vaikka tulkinnan argumentit jäivät julkilausumattomaksi.

Aineistoa analysoidessani olen miettinyt myös sitä, miten omat kokemukseni ovat vaikuttaneet tekstien ymmärtämiseen. Monissa yhteenvedoissa välittyi yksinhuoltajuuteen tai yleensä vanhemmuuteen liittyvät haasteet ja voimien uupuminen. Yksinhuoltajuus ei ole minulle itsellenikään vierasta. Omat vanhempani erosivat 1970 -luvun puolessavälissä ollessani murrosikäinen, minkä jälkeen asuin kahdestaan äitini kanssa. Menin nuorena naimisiin ja saimme kaksi lasta. Minusta tuli yksinhuoltaja 1990 -luvun puolenvälin jälkeen. Jäin lähes murrosikäisten lasteni yksinhuoltajaksi, huollettavaksi jäi lasten lisäksi koira ja omakotitalo. En ole omakohtaisesti kokenut lastensuojelun asiakkuutta, kiitos lasteni, mutta eron, yksinhuoltajuuden, uuden aviopuolison ja tämän lapsien kautta uskon ymmärtäväni monet yksinhuoltajaperheiden ja uusperheiden ongelmat.

8.2 Alkuarvioinnit työvälteenä

Lapsen kuulemista on tehty tutkimissani teksteissä, mutta mielestäni koskaan ei voida liikaa painottaa lapsen kuulemisen tärkeyttä häntä itseään koskevissa asioissa. Voin kuitenkin todeta, että lapsi ja lapsen ääni näyttäytyy dokumenteissa ja työntekijät ovat huomioineet lapset ja nuoren työskentelyn eri vaiheissa. Keskustelun ohella erilaiset kuulemista avustavat välineet, pelit ja leikit ovat erittäin tärkeitä. Niiden avulla lapsen on monissa tapauksissa helpompi ilmaista itseään ja niiden avulla lapset voivat tuoda esiin kipeitäkin asioita, joista keskusteleminen saattaisi muuten olla vaikeaa lapselle. Lastensuojeluasiakkuus ja se, miten lastensuojelutilanteessa toimitaan saattaa vaikuttaa lapsen ja nuoren koko loppuelämän suuntaan. Teksteistä huomaa lasten uskollisuuden ja lojaaliuden omia vanhempia kohtaan. Vaikka lapsen perhetilanne ei olisikaan ulkopuolisen silmin hyvä, lapsi haluaa uskoa hyvää omista vanhemmistaan näiden käyttäytymisestä ja toiminnasta huolimatta.

Teksteistä huomasin, miten tärkeää lapsen kuuleminen ja lapsen mielipiteen selvittäminen on. Vaikka lapsen mielipidettä ei aina voitaisikaan toteuttaa, on lapselle erittäin tärkeää, että häntä kuunnellaan ja hän saa itse kertoa oman mielipiteensä tilanteestaan. Nuorilla tämä kuuleminen mielestäni tuli esille myös niin, että kun nuorta oli kuultu ja hänen kanssaan oli keskusteltu ongelmista, nuoret olivat itsekin heränneet huomaamaan ongelman ja heillä oli halu muuttaa tilannetta sekä omaa käyttäytymistään. Nuoret puhuivat sosiaalityöntekijöille halustaan parantaa tilannettaan, oli se sitten käyttäytymistä kotona, päihteiden käyttöä tai piittaamattomuutta koulutyöstä. Lapsilla taas se, että sosiaalityöntekijät puhuivat heidän kanssaan vaikeista tilanteista kotona, tuntui helpottavan lapsia ja antavan heille tunteen, että perheen asioista huolehdittiin.

Vaikka alkuarvioinneissa lasten tai nuoreten ja vanhempien ääntä kuultiin, jäin kuitenkin pohtimaan olivatko lapset ja vanhemmat kuitenkin alkuarvioinnissa tasavertaisia. Pohtivatko lapset vanhempien lailla yhdessä työntekijöiden kanssa oikeaa ratkaisua tilanteeseen, vai oletettiin lasten tuottavan tietoa, jonka pohjalta työntekijät tekivät ratkaisun. Päätelmäni on se, että nuorten kohdalla tasavertaisuus ainakin osittain toteutui,

johtuen paljolti siitä, että ongelman ratkaisu oli nuoresta itsestään kiinni. Vanhemmat eivät loputtomiin voi valvoa aikuistuvaa nuorta, ei koulunkäynnin eikä vapaa-ajan puitteissa. Lasten kohdalla totesin, että kuuleminen oli todellista, mutta päätökset ja tilanneratkaisut tekivät työntekijät yhdessä vanhempien kanssa. Lapset eivät varsinaisen loppupäätöksen tekoon osallistuneet.

Apuvälineiden käytöstä, vaikka ne kiistatta auttavat asioiden selvittämisessä, jään miettimään, onko mahdollista, että lapsen tai nuoren tuottamaan tietoa yli- tai alitulkitaan. Voiko esimerkiksi korttien antama tieto johtaa väärin tulkintoihin? Vaikuttaako tulkintaan työntekijä oma käsitys? Voiko apuvälineillä tuotettu tieto olla sattumanvaraista? Epäiliväthän työntekijät joissain tapauksissa, että vanhemmat saattoivat vaikuttaa lapsen vastauksiin ja valintoihin. Onko mahdollista, että tulkinnoissakin esiintyisi epäselvyyksiä? Työntekijät eivät olleet kirjanneet dokumentteihin epäilleensä tai pelänneensä tulkinnan ongelmia. Vaarana voi apuvälineiden käytössä olla myös se, että niiden käytöstä tulee mekaaninen itsetarkoitus, niin ettei mietitä miksi niitä käytetään.

Mielestäni jotta alkuarviointien yhteenvedoista saisi mahdollisimman toimivia, erilaiset mallien mukaiset arvioinnit selventäisivät tilannetta. Tarja Heino on tutkimuksessaan käyttänyt tällaisia malleja. Heino (2007, 55-56) tutkimuksessa sosiaalityöntekijä arvioi kaikkien lasten kohdalla asuinperheen vanhemman tai vanhempien toimintaa ja valmiuksia lasten hoitoon ja kasvatukseen valmiiden mallien avulla asteikolla 1-5. Tämä toimintamalli voisi sopia hyvin tutkimuksessa mukana olleeseen kuntaakin. Näin saataisiin yhtenevä malli vanhemmuuden arvioimiseen ja se selkeyttäisi yhteenvedoja silloin, kun joku muu perehtyy perheen tai lapsen tilanteeseen ja joutuu mahdollisesti tekemään rankkojakin ratkaisuja lastensuojeluasiassa. Heino (2007, 58-60) laati myös lapsen ja nuorten toimintaa arvioivan mallin. Tässä mallissa asteikolla 1-5 arvioitiin lapsen ja nuoren toiminnan kannalta tärkeitä ja keskeisiä asioita, ristiriitoja vanhempien kanssa sekä kouluun liittyviä vaikeuksia. Lisäksi arvioitiin lapsen tai nuoreen liittyvää toimintaa, toimintatapoja sekä toimintapiirteitä. Vastaavat mallit palvelisivat varmasti tutkitussa kunnassakin ja helpottaisivat lasten ja nuorten käyttäytymisen arviointia.

Mielenkiintoista olisi tietää mitä vanhemmat, lapset ja nuoret ajattelevat alkuarvioinnin ajankohdasta. Alkoiko alkuarvioinnin tilanteeseen nähden liian aikaisin, sopivaan aikaan vai liian myöhään? Miten ajankohta vaikutti tilanteen hoitoon ja asioiden selviämiseen? Olisiko aikaisemmalla alkamisajankohdalla voitu vähentää ongelmia? Nyt tehdyissä alkuarviointien yhteenvedoissa näistä asioista ei ole perheiden kanssa keskusteltu tai otettu kantaa siihen, alkoiko lastensuojelun asiakkuus tilanteeseen nähden sopivaan aikaan.

Pohtiessani alkuarvioinnin teon hyviä puolia, mm. lakisääteiset määräajat ja lapsen kuulemisen velvoite, olen tullut siihen tulokseen, että on nähtävissä aikaisemmin niin yleisten ”roikkuvien asiakkuuksien” määrien väheneminen alkuarviointien teon johdosta. Kun alkukartoitus on tehtävä määräajassa ja asiakkuus on joko päätettävä, tai jos asiakkuutta jatketaan, siitä tehdään suunnitelma jatkotyöskentelyn osalta, niin aikaisemmin tavalliset auki jääneet asiakkuudet, joiden kanssa ei kuitenkaan työskennelty, ovat vähentyneet. Alkukartoituksen teko ja jatkotyöskentelystä sopiminen vaikuttavat siihen, että työntekijät pohtivat tarkemmin asiakkuuden jatkamisen tarpeellisuutta. Näin voidaan vähentää myös niitä asiakastapauksia, joita jatketaan työntekijöiden kiinnittyä asiakkaisiin. Joissain tapauksissa halu jatkaa perheestä huolehtimisesta ei lopu, vaikka syytä asiakkuuden jatkamiseen ei enää olisi.

Teksteistä jäin kaipaamaan tietoa oliko perheellä ollut jo aikaisemmin lastensuojeluasiakkuus vai tuliko perhe ensimmäistä kertaa lastensuojelun asiakkaaksi. Myöskään se ei selvennyt oliko perhettä tuettu muilta sosiaalitoimen alueilta, jotta lastensuojeluilmoitukselta olisi välttytty.

Tämän tutkimuksen jälkeen olisi kiinnostavaa selvittää tutkimuksessa mukana olleiden perheiden tilanne muutaman vuoden kuluttua. Olisin halukas tietämään olivatko mitoitettut tukitoimet riittäviä, vai olisivatko perheet tarvinneet enemmän tukea. Olisi kiinnostavaa tietää mitä perheille kuuluu parin vuoden kuluttua. Kiinnostavaa olisi tietää, mitä lastensuojeluun asiakkaaksi jääneille perheille on tapahtunut. Ovatko erilaiset tukitoimet auttaneet perheitä ja lastensuojelu voitu mahdollisesti lopettaa, vai onko jouduttu turvautumaan jopa huostaanottoon. Oliko niillä perheillä, joilla lastensuojelua ei jatkettu,

kyseessä vain kertaluonteinen ongelma, vai jouduttiinko lastensuojelun asiakkuus avaamaan uudelleen. Kun näiden, nyt tutkimuksessa mukana olleiden perheiden, tilannetta tutkittaisiin muutaman vuoden kuluttua uudelleen, voitaisiin verrata sitä, miten lastensuojelu jatkaminen tai lastensuojelutoimenpiteiden lopettaminen, on vaikuttanut perheen tai nuoren tilanteeseen.

Tämän tutkimuksen teko oli opettavaista, se sai minut entistä enemmän huomaamaan lastensuojelutyön haastavuuden, mutta myös kiinnostumaan lastensuojelusta omana tulevaisuuden työkohteenani. Tutkimukseni aikana olen useasti miettinyt eettisiä kysymyksiä sekä sitä, voisiko joku asiakas loukkaantua jouduttuaan tutkimukseen mukaan. Olen pyrkinyt siihen, etten tutkimuksellani loukkaisi mukana olleita asiakkaita tai työntekijöitä ja tarkalla tunnistetietojen hävittämisellä katson, että ketään ei voida teksteistä tunnistaa. Olen pyrkinyt kohtelemaan tutkimuksessa mukana olleita perheitä kunnioittavasti ja olemaan arvostelematta heidän tilannettaan.

Jälkeenpäin ajatellen aineiston tutkimisen olisi varmasti voinut tehdä muillakin tavoin kuin mitä sen toteutin, olen kuitenkin edelleen sitä mieltä, että teemoittelun ja tyypittelyn kautta sain aineistosta esille vastaukset tutkimuskysymyksiini ja sain aineiston avattua. Aineiston koko oli mielestäni riittävän kattava ja monipuolinen. Kiitän tutkimani kunnan lastensuojelua siitä, että olen saanut tutkimusmateriaalin käyttööni.

Lähteet

- Ahlroth, Eila & Kurganova, Galina & Maikkula, Irma (2007) Lastensuojelun työmenetelmiä. Helsinki: Helsingin kaupungin hankintakeskuksen Digipaino.
- Alanen, Leena (2009) Johdatus lapsuudentutkimukseen. Teoksessa Alanen, Leena & Karila, Kirsti (toim) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino, 6-38.
- Alasuutari, Maarit (2009) Kasvatusinstituutiot lapsuuden rakentajina. Teoksesta Alanen, Leena & Karila, Kirsti (toim) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino.
- Bardy, Marjatta (2009) Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Yliopistopaino Oy. 17-46.
- Billquist, Leila & Johnsson, Lisbeth (2007) Sociala akter som empiri. Socialvetenskaplig tidskrift nr 1/2007. 3-19.
- Eronen, Tuija (2007) Katsaus 2000-luvulla julkaistuun suomalaiseen lastensuojelututkimukseen. Sosiaalialan kehittämishanke.
<http://www.sosiaaliportti.fi/File/2f272051-7b88-4b1c-b0b6-55b1c3beee3e/2000-luvulla%20julkaistu%20lastensuojelututkimus%202007.pdf> (Tulostettu 30.1.2010).
- Ervast, Sari-Anne & Tulensalo Hanna (2006) Sosiaalityötä lapsen kanssa. Kokemuksia lapsikeskeisen tilannearvionkehittämisestä. SOCCAn ja Heikki Waris-instituutin julkaisusarja 872006, Helsinki: Yliopistopaino Oy.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2005) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Eskonen, Inkeri (2005) Perheväkivalta lasten kertomana. Miten ja mitä lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivallasta? Akateeminen väitöskirja.
<http://www.uta.fi/laitokset/kirjasto/vaitokset/2005/2005075.html> (Tulostettu 4.3.2010).
- Forsberg, Hannele, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (2006) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia. Juva: PS-kustannus.
- Heino, Tarja (1997) Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Heino, Tarja (2007) keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat. Stakes, julkaisusarja: työpapereita. Helsinki: Valopaino Oy.
- Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (1997) Tutki ja kirjoita. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino Oy. 1.-2. painos.

Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemissa. Etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Akateeminen väitöskirja. Lapin yliopisto. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.

Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Gummerus kirjapaino oy.

Jämsen Arja (toim.) Uudistuva sosiaaliala – kehittyvät käytännöt. Itä-Suomen sosiaalialan osalliskeskus verkkojulkaisusarja 1/2006. Viitattu 10.12.2009.

http://www.isonetti.net/julkaisut/ISO_verkkoyulkaisu_1_2006.pdf

Kangaspunta Seppo, diskurssi ja diskurssianalyysi. Väitöskirja, Oulun yliopisto.

Keränen, Saara (2004) Tukiperhetoiminta lasten kuvaamana. Lisensiaatin tutkimus.

http://www.ulapland.fi/includes/file_download.asp?deptid=16345&fileid=6387&file=20050614082436.pdf&pdf=1 (Tulostettu 4.3.2010).

Kuukka, Anu (2009) Lasten ruumiillisuus päiväkodissa - Tuntoja ja tulkintaa. Teoksessa Alanen, Leena & Karila, Kirsti (toim) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino. 112-154.

Kääriäinen, Aino (2003) Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2003. Helsinki: Hakapaino.

Kääriäinen, Aino (2004) Asiakirjat lastensuojelun sosiaalityön tiedonmuodostuksessa. Janus-lehti 12(1). 97-104.

Kääriäinen, Aino (2005) Dokumentointi tiedonmuodostuksessa. Teoksesta Satka, Mirja, Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Hoikkala, Susanna. (toim) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus. 159-169.

Kääriäinen, Aino (2006) Lapset sosiaalityön asiakasdokumenteissa Teoksessa Forsberg, Hannele, Ritola-Koskinen Aino & Törrönen, Maritta (toim). Lapset ja sosiaalityö, Jyväskylä: PS-kustannus. 45-67.

Laakso, Ritva (2009) Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityössä. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampere university press.

Lastensuojelun keskusliiton lausunto valtioneuvoston tarkastajien kansliaan lastensuojelupaleluista ja niiden toimivuudesta.

http://www.lskl.fi/tiedostot/folder_3/B8JOCQPB.pdf (Tulostettu 8.3.2006).

Lehtonen, Mikko (2000) Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Lastensuojelutarpeen selvitys
<http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/lastensuojelutarpeenselvitys/> (Tulostettu 3.3.2010).

Leinonen Ansa & Metsäranta, Hannele
http://www.google.fi/#hl=fi&q=keski+suomen+sosiaalialan+osaamiskeskus%2C+lapset+esiin+ty%C3%B6ss%C3%A4+ja+asiakirjoissa&aq=&aqi=&aql=&oq=keski+suomen+sosiaalialan+osaamiskeskus%2C+lapset+esiin+ty%C3%B6ss%C3%A4+ja+asiakirjoissa&gs_rfai=&fp=f310124310ca48aa (Tulostettu 3.9.2010)

Lämsä, Anna-Liisa (2009) Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa. Verkkojulkaisu, Oulun yliopisto.
<http://herkules oulu.fi/isbn9789514290213/isbn9789514290213.pdf> (Tulostettu 4.7.2009).

Metsämuuronen, Jari (2001) Metodologian perusteet ihmistieteissä 1, metodologia-sarja. Viro: International Methelp Ky.

Metsämuuronen, Jari (2003) Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Helsinki: International Methelp.

Menetelmäopetus. Teemoittelu ja tyyppittely.
http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_5.html (Tulostettu 29.5.2009).

Möller, Sointu (2004) Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa. Jyväskylä: Kopijyvä.

Oranen, Mikko (2005) Lastensuojelutarpeen selvitys, alkuarviointia ja avohuolto-työryhmän väliraportti, lastensuojelun kehittämisohjelma 14.10.2005.
<http://www.sosiaaliportti.fi/File/4e7e21df-eeb1-4a3a-b0d9-0b6e388a5244/> (Tulostettu 28.4.2009).

Oranen, Mikko (2007) Mitä mieltä!/? Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Sosiaali- ja terveysministeriö, lastensuojelun kehittämisohjelman osahankkeen raportti.
<http://www.sosiaaliportti.fi/file/5a3129ac-46c7-b958-379d04d1457c/OSALLISUUSRAPORTTI> (Tulostettu 9.5.2009).

Peltonen, Irkka (2009) Kaksi maailmaa – ”orja ja tyranni”. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Yliopistopaino Oy. 115-116.

Pösö, Tarja (2004) Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.

Raittila, Raija (2009) Lapsuudentutkimus ja päiväkotien toiminta. Teoksessa Alanen, Leena & Karila, Kirsti (toim) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino

Reinikainen, Sarianna (2009) Kielen katse ja puheen paino. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Yliopistopaino Oy. 101-111.

Robson, Colin (1998) Real World Research, A Resource for Social Scientists and Practitioner-Researchers. Oxford Uk & Cambridge USA: Blackwell Publishers Ltd.

Rousu, Sirkka & Holma, Tupu (2004) Lastensuojelupalveluiden onnistumisen arviointi. Suomen kuntaliitto, verkkojulkaisu.
www.kunnat.net/attachment.asp?path=1;29;353;10336;104211;104214 (Tulostettu 1.2.2009).

Räty, Tapio (2007) Uusi lastensuojelulaki. Helsinki: Edita.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere : Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto .
<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/> (Tulostettu 4.3.2010).

Sinko, Päivi (2005) Sosiaalityön näkökulma lastensuojelulain uudistamiseen. Substanssiryhmän raportti 31.3.2005. Helsingin yliopisto, yhteiskuntapolitiikan laitos.
<http://www.isonetti.net/lastensuojelu/lakiuudistusraportti> (Tulostettu 30.11.2008).

Syrjäläinen, Eila, Eronen, Ari & Värri, Veli-Matti (toim.) (2007) Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin. Tampere: Yliopistopaino Oy, Juvenes Print.

Tapola, Maria (2005) Sosiaalityön asiakastyön dokumentointi.
<http://www.mv.helsinki.fi/home/mtapola/dokumentointi/index.htm> (Tulostettu 2.9.2010)

Taskinen, Sirpa (toim.) (1999) Huostaanotto. Lastensuojelun asiantuntijaryhmän suositus huostaanotto-prosessin laatua ohjaaviksi yleisiksi periaatteiksi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Tulensalo, Hanna & Muukkonen, Tiina (2004) Kohtaava lastensuojeluhanke 2001-2005, Socca
<http://www.socca.fi/lastensuojelu/pakki6.html> (Tulostettu 28.3.2010).

Tulensalo, Hanna & Muukkonen Tiina (2006) Lapsikeskeinen muutossosiaalityö lastensuojelussa. Lapsen kanssa hankkeen toimintasuunnitelma 2006-2007. Heikki Waris Instituutti.
http://www.hel2.fi/waris/kohka_hanna/Hankesuunnitelma2006_2007.pdf (Tulostettu 5.12.2008).

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2005) Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Helsinki: Tammi.

Törrönen, Maritta (toim.) (1994) Lapsen etu ja viidakon laki. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki: Painopörssi Oy.

Törrönen, Marita (1999) Lasten arki laitoksessa – Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa. Akateeminen väitöskirja.

<http://notes.helsinki.fi/halvi/tiedotus/vanhatvaitokset.nsf/504ca249c786e20f85256284006da7ab/b74819dec59caab1c2256b7600479b5b?OpenDocument> (tulostettu 4.3.2010).

LIITTEET

Liite I, Alkukartoitusten teemoittelu

1. KUKA ON TEHTYNYT LASTENSUOJELUILMOITUKSEN

Sairaala
Poliisi
Kuraattori
Koulupsykologi
Opettaja/rehtori
Yksityinen ihminen
A-neuvola
Isovanhempi
Isä
Perhepäivähoidonohjaaja
Äiti
Ei ilmoitettu/nimetön
Aikuispuolen sosiaalityöntekijä
Päiväkoti
Terveyskeskuksen lääkäri
Psykiatrian poliklinikka
Lapsi itse
Vanhemman opettaja

2. KENELLE LS ILMOITUS ON TEHTY

Lastensuojelutyöntekijä
Sosiaalipäivystys/lastensuojelupäivystys

3. ILMOITUKSEN SYY

Alkoholi, nuori itse
Huumeet, nuori itse
Itse tapellut
Pahoinpitelyt
Vanhempien väkivalta lasta/nuorta kohtaan
Varkaus/näpistys
Alkoholi, vanhempien
Psyykkiset ongelmat, vanhempien
Vanhemman vankilaan meno
Koulunkäyntiongelmat
Aiheuttanut häiriöitä
Läksyt, tavarat ja koulumatkat

Karkailu
Vanhempien elämäntapa
Turvakotiin meno
Vanhempien kykenemättömyys
Vanhemmat eivät sitoudu tarjottuihin tukitoimiin
Vanhempien jaksaminen
Seksuaalinen väkivalta
Itsensä viiltely
Ajoin päihtyneenä
Toinen vanhemmista kadonnut
Lievä vahingonteko
Insesti
Masennus, lapsi tai nuori itse
Itsemurhayritys
Psyykinen ongelma, lapsi tai nuori itse
Äidin kokema väkivalta

3. KUKA TUOTTAAP LAPSESTA TIETOA

Lapsi, nuori
Äiti
Isä
Äidin puoliso
Isovanhemmat
Isän puoliso
Opettaja
Päiväkoti
Neuvola
Kuraattori
Lastenkoti
Naapuri
Koulun terveydenhoitaja
Perheneuvola
Rehtori
Aikuispuolen sosiaalityöntekijä
Muu omainen
Nuorisosaama
Psykologi
Isoveli, isosisko

4. MITEN HUOLEHAIHETTA ETSITÄÄN, alkuarviointin työvälineet

Verkostokartta
Väittämäkortit
Vahvuuskortit
Maailmani kartta
Mitä ajattelen itsestäni lomake

Minun päiväni lomake
Keskustelut
Havainnointi
Ajankäyttöympyrä
Elämän tärkeät asiat kortit
Nallekortit
Kissakortit
Tesping menetelmä
Tunnekortit/kissakortit
Stoori-kortit
Roolikartta
Täydennä lauseet itsestäsi lomake

5. PERHETILANNE

Lapsi+äiti
Lapsi+äiti+sisar
Lapsi+äiti+äidin puoliso
Lapsi+äiti+äidin puoliso+sisar
Lapsi+äiti+isä
Lapsi+äiti+isä+sisar
Lapsi+isä

6. SIJOITETTU ALKUARVIOINNIN TEON AIKANA

Isovanhemmat
Lastenkoti

7. PÄÄASIAALLINEN KASVATUSVASTUU

Äiti+isä
Äiti
Isä
Äidin tai isän puoliso

8. KASVATUSVASTUUSSA APUNA, PÄÄASIAALLISEN HUOLTAJAN LISÄKSI

Isä, tapaava
Äiti, tapaava
Isovanhemmat
Muut
Sisarukset

9. RAJAT, KOTIINTULOAJAT

Vanhemmat päättäneet
Itse päättää
Yhdessä

10. VAPAA-AIKA

Kaverit
Alkoholi
Huumeet

11. VIRALLINEN MUU PERHEEN/LAPSEN TUKI

Perheneuvola
Psykiatrian poliklinikka
Nuorisoasema
Terveyskeskus
Turvakoti
Perheohjaaja
Lastensuojelun avohuollon tukitoimet
Päiväkoti
Neuvola
A-nla, vanhemmat
Kuraattori
Lastenkoti
Koulu
Tukiperhe
Väylä
Aikuissosiaalityö

12. LASTENSUOJELU TEHNYT POLIISI-ILMOITUKSEN

Lapsen pahoinpitely

13. HUOSTAANOTTO

Kiireellinen sijoitus

14. LASTENSUOJELU ALKOI ENNEN LAPEN SYNTYMÄÄ

Raskaana olevan naisen pahoinpitely

15. JATKUUKO LASTENSUOJELU, syitä

Ei

Ei noussut suurta huolta

Muut järjestelyt/tukitahot

Kyllä

Lapsen turvallinen ja vakaa kasvuolo+ psyykkinen vointi

Avuntarpeen kartoitusta on jatkettava

Nuori on aiheuttanut itselleen vaaraa

Vanhemmuuden tukeminen

Tukea ja apua arjesta selviämiseen

Nuoren ja vanhempien välejä pyritään saamaan läheisimmiksi